

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

125

НОВИ САД
2008

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

З Б О Р Н И К
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

MATICA SRPSKA
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES
PROCEEDINGS FOR SOCIAL SCIENCES

Покренут 1950. године
До 10. свеске (1955) под називом *Научни зборник*, серија друштвених наука,
од 11. свеске (1956) — *Зборник за друштвене науке*, а од 76. свеске (1984)
под данашњим називом

ГЛАВНИ УРЕДНИЦИ
Др Милош Јовановић (1950), Живојин Бошков (1951—1952),
Рајко Николић (1953—1965), академик Славко Гавриловић (1966—1969),
др Александар Магарашевић (1970—1973), др Младен Стојанов (1974—1999)
др Милован Митровић (2000—2004), др Часлав Оцић (2005—)

125

Уредништво

Др БОШКО БОЈОВИЋ (Француска)
Др САЊА ЂАЈИЋ
Др БРАНИСЛАВ С. ЂУРЂЕВ
Др МАСАЈУКИ ИВАТА, инострани члан САНУ (Јапан)
Др МИЛОШ МАРЈАНОВИЋ
Др БОЖО МИЛОШЕВИЋ
Др МИЛОВАН МИТРОВИЋ
Др ДРАГО ЊЕГОВАН
Др ЧАСЛАВ ОЦИЋ, дописни члан САНУ
Др МИЛИЈАН ПОПОВИЋ
Др АЛЕКСАНДРА ПРАШЧЕВИЋ
Др ПИТЕР РАДАН (Аустралија)
Др ВОЈИСЛАВ СТАНОВЧИЋ, дописни члан САНУ

Главни и одговорни уредник
Др ЧАСЛАВ ОЦИЋ, дописни члан САНУ

YU ISSN 0352-5732 / UDK 3(05)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

125

НОВИ САД
2008

Илуcтpација на корици
гравира Захарије Орфелина
Човек иице за cтoлом

ПРИВАТНО ПРАВО У ВОЈВОДИНИ
ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

Тематско издање Зборника за друштвене науке, у којем су изложени прелиминарни резултати истраживања рађених у оквиру истоименог научноистраживачког пројекта чији је носилац Матица српска.

Приредио:
проф. др Душан Николић
руководилац пројекта

PRIVATE LAW IN VOJVODINA
BETWEEN TWO WORLD WARS

Special issue of the Collection of Papers for Social Sciences has been devoted to the preliminary results of the research undertaken within the research project „Private Law in Vojvodina between Two World Wars” launched by Matica Srpska.

Edited by:
Professor Dušan Nikolić
Scientific Project Leader

САДРЖАЈ
TABLE OF CONTENTS

Душан Николић, Приватно право у Војводини између два светска рата: заоставштина за европску будућност (уместо предговора) — Private Law in Vojvodina between Two World Wars: Legacy for European Future (instead of a preface)	9
--	---

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ
ARTICLES AND TREATISES

Раденка Цветић, Стварно право у Војводини између два светска рата — Property Law in Vojvodina between Two World Wars	21
Олга Цвејић-Јанчић, Брачно право у Војводини између два светска рата — Law on Marriage in Vojvodina between Two World Wars	33
Наташа Стојановић, Наследно право у Војводини између два светска рата — Succession Law in Vojvodina between Two World Wars	53
Јелена Видић, Законско и нужно наслеђивање у Војводини између два светска рата — Legal and Compulsory Inheritance in Vojvodina between Two World Wars	79

ПРИЛОЗИ И ГРАЂА
CONTRIBUTION AND MATERIALS

Гордана Ковачек-Станић, Анализа судске праксе у Војводини из области односа родитеља и деце у двадесетим и тридесетим годинама XX века (грађа за будући научни чланак) — Analysis of Court Practice in Vojvodina in the Field of the Relations between Parents and Children in the 1920s and 1930s (material for a future scientific article)	109
Петар Ђундић, Одлуке у области међународног приватног права у пракси Касационог суда у Новом Саду између два светска рата — Decisions in the Field of the International Private Law in the Practice of the Cassation Court in Novi Sad between Two World Wars	121
Сања Радовановић, Улога Правног факултета у Суботици у правном животу Краљевине Југославије — The Role of the Faculty of Law in Subotica in the Legal Life of The Kingdom of Yugoslavia	131
Маша Кулаузов, Постанак, развитак и развојачење Војне границе аустријске монархије — The Emergence, Development and Demilitarization of the Military Bordor of the Austrian Monarchy	141

Зборник Матице српске за друштвене науке издаје Матица српска
Илази двапут годишње
Уредништво и администрација: Нови Сад, Улица Матице српске 1
Телефон: 021/420-199
Proceedings for Social Sciences published by Matica Srpska
Published twice a year
Editorial and publishing office: Novi Sad, Ul. Matice Srpske 1
Phone: 381 21 420-199
www.maticasrpska.org.yu
e-mail: zmsd@maticasrpska.org.yu

Редакција *Зборника Матице српске за друштвене науке* закључила је
125. свеску 11. јула 2008. године
За издавача: Проф. др Душан Николић
Стручни сарадник Одељења: Јулкица Боаров
Лектор и коректор: Мирјана Зрнић
Технички уредник: Вукица Туцаков
Штампање завршено октобра 2008. године

Компјутерски слог: Младен Мозетић, ГРАФИЧАР, Нови Сад
Штампа: ИДЕАЛ, Нови Сад

CIP — Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

3(082)

ЗБОРНИК Матице српске за друштвене науке /
главни и одговорни уредник Часлав Оцић. — 1984,
св. 76— . — Нови Сад : Матица српска, Одељење за
друштвене науке, 1984— . — 24 cm

Два пута годишње. — Резимеи на енг. језику. — На-
ставак публикације: Зборник за друштвене науке

ISSN 0352-5732

COBISS.SR-ID 3360258

Штампање овог *Зборника* омогућило је
Министарство науке Републике Србије

Душан Николић

ПРИВАТНО ПРАВО У ВОЈВОДИНИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА: ЗАОСТАВШТИНА ЗА ЕВРОПСКУ БУДУЋНОСТ (Уместо предговора)

САЖЕТАК: У раду су приказане различите правне културе. Аутор је упоредио плуралистичку регулативу, својствену источњачким друштвима, са монистичком регулативом која је карактеристична за западну цивилизацију. Указано је на узајамно зближавање различитих традиција, које се одвија под утицајем регионалних и светских интеграционих процеса.

Посебна пажња је посвећена западној правној култури. У том контексту, размотрена су основна обележја европског континенталног права, које стварају органи законодавне власти и англоамеричког права које превасходно обликују највиши судови.

У Европској унији се трага за компромисним решењем. Циљ је да се створи мешовити правни систем који би објединио оба модела правне регулативе. Такав облик регулисања друштвених односа већ дуже време постоји у Шкотској, Квебеку, Луизијани и Јужноафричкој Републици. Мање је познато да је сличан, мешовити правни систем постојао и у Војводини између два светска рата. То наслеђе би, по мишљењу аутора, могло послужити као пример за обликовање новог *ius cottinae europaеит*. Оно представља сведочанство о успешној фузији законског (парламентарног) и судског права.

Да би упознала домаћу и међународну јавност с тим делом правног наслеђа, Матица српска је 2005. године покренула научноистраживачки пројекат „Приватно право у Војводини између два светска рата”. На страницама овог Зборника изложени су прелиминарни резултати истраживања.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: правна традиција, европско континентално право, англоамеричко право, судско право, конвергенција правних система, хармонизација приватног права

МУЛТИКУЛТУРАЛНИ СВЕТ И РАЗЛИЧИТЕ ПРАВНЕ КУЛТУРЕ

Право је битан чинилац културе сваког народа. Свет у којем живимо је мултикултуралан. Отуда је природно да постоје различити модели

и методи регулисања друштвених односа. На њихово обликовање утиче мноштво фактора, почев од историјског наслеђа и нивоа економске развијености, до геостратегијског положаја државе, климатских услова и сл. До сада је под тим утицајима формирано неколико специфичних и у свету препознатљивих регулативних модела, који су у правној науци познати као *правне традиције* (Katz, 1986), *велики правни системи* (David, 1985; Losano, 2000) или *правне културе*

Разнолико историјско наслеђе несумњиво представља културно богатство света у којем живимо. Међутим, оно некад отежава узајамно разумевање и негативно утиче на правну сигурност. Зато неки сматрају да би требало постепено смањивати културне разлике и стварати јединствено, униформно право. Други, пак, тврде да треба очувати разноликост правних култура и више радити на узајамном упознавању.

За сарадњу правника из различитих делова света и за унапређење правне делатности веома су значајне упоредне студије. Оне се врше у различитим облицима и на различитим нивоима. Понекад се пореде само начела на којима су засновани поједини правни системи. Међутим, последњих година све више пажње се посвећује конкретним нормативним решењима и појединим правним институтима, а нарочито онима из домена приватног права, који су у вези с кретањем људи, роба, услуга и капитала.¹

Досадашња упоредна истраживања показала су да постоје бројне сличности, али и разлике које су понекад толико велике да поједини аутори говоре о праву у радикално различитим културама (Barton, 1983).

МОНИСТИЧКА И ПЛУРАЛИСТИЧКА РЕГУЛАТИВА

У литератури се најчешће указује на разлику која постоји између *западњачког (монистичког) модела* који је вековима развијан у европским државама и њиховим колонијама и *источњачког (плуралистичког) модела* који је карактеристичан за поједине азијске и афричке земље (Никол ић, 2007).

На Западу се правни живот одвија под доминантним утицајем државе. Државни органи доносе правна правила. Они их тумаче и примењују по унапред утврђеној процедури. Спорови међу грађанима се у највећем броју случајева решавају пред судом. Насупрот томе, у азијским и афричким друштвима државна регулатива у области приватног права има знатно мањи значај. Живот се одвија у складу са обичајним, верским и другим, спонтано насталим, правилима. Спорови се углавном решавају вансудским путем. Другим речима, улога државних органа је сведена на минимум.²

¹ Поређењем правних култура баве се правници који су добри познаваоци како домаћег, тако и страног права. Они су *компаративисти*, а научна дисциплина којом се баве је *компаративно* или *упоредно право*. Опширније о томе: Zweigert — Kötz, 1998).

² У Кини још увек влада мишљење да свако треба да поступа у складу са обичајима и моралним начелима друштвене заједнице којој припада. Државна регулатива је по тради-

У савременом свету, међутим, државе имају контролу над релевантним друштвеним односима, чак и када њихово регулисање препуштају друштвеној или верској заједници. Директно или индиректно саглашавање са обичајима и верским правилима увек је део државне политике. (опширније: Nikolić, 2004). То важи и за државе са источњачком правном културом. Осим тога, чињеница је да у њима, уз обичајна и верска правила, постоје и правне норме које стварају органи државне власти. Приметно је да број таквих регула расте.

ЗАПАДНА (МОНИСТИЧКА) ПРАВНА РЕГУЛАТИВА

У оквиру западне културе могуће је разликовати три типа правних система. Један је познат као *евројски (континентални)*, други као *англо-амерички (англосаксонски)* и трећи као *мешовити*. Њихови корени су исти (Zimernan, 1998). Међутим, сваки од наведених типова има посебну линију развоја и читав низ специфичних обележја.

Европско континентално право. У земљама континенталне Европе, право стварају органи законодавне и извршне власти. Општа правила се доносе у форми *закона* и других *ојцих акаџа*, по унапред утврђеној процедури и у оквиру прецизно одређене надлежности.

Закон је основни извор права. Правила из других извора су правно обавезујућа само ако је њихова обавезност, директно или индиректно, утврђена законском нормом.

У већини европских земаља приватно право је кодификовано. То значи да се правне норме налазе у једном законском тексту (*законик, кодекс, системски закони*).

ционалном учењу само нужно зло, недостојно часног човека. „Конфуцијанци су тврдили да народом треба управљати помоћу *ли* (ритуали, обичаји и сл. — прим. Д. Н.) и морала, а не законом и кажњавањем...” (Ју - Лан, 1992: 190). Зато су обичајним правилима уређена многа питања из свакодневног живота, која су у осталим земљама искључиво предмет законске регулативе.

Слично је и у Јапану који је вековима био под снажним утицајем кинеске културе. (Wang, 1978; Kritzer, 2002; Noda, 2000). У тој земљи регуле државних органа такође имају ограничену улогу. Нарочито оне из домена грађанског права. Разлоге за то треба тражити у културном наслеђу и животној филозофији Јапанаца. Познато је да се хармонија друштвених односа (*ва*) у Јапану сматра једном од највећих вредности. У литератури се истиче да управо због тога просечни Јапанац осећа одбојност према сваком отвореном сукобу. Тужба суду, учествовање у парници, јавно описивање конфликта, па и само помињање имена у судници сматрају срамотним и обешчашћујућим. Зато се већина Јапанаца опредељује за мирно решавање спорова изван суда, путем компромиса, који се најчешће остварује уз посредовање трећих лица (Kawashima, 1973). У таквим случајевима меродавним се сматрају правила обичајног права (*kanshū hū*). Обичаји имају велики значај и у правним системима појединих афричких земаља, али углавном из других разлога. Наиме, у неким деловима Африке становништво је на релативно ниском нивоу друштвеног развоја, с јаком племенском организацијом која почива на обичајним правилима. У таквим околностима, државна регулатива има ограничен домашај. Она превасходно покрива област јавног права, док су питања из домена приватног (и посебно грађанског) права углавном уређена обичајима.

Правила која су садржана у законима одликују се високим степеном општости. Она су тако формулисана да се (дедукцијом) могу применити на неодређени број истоврсних ситуација као и на сва лица која се у њима нађу. Осим тога, у теорији, али и у правној пракси земаља континенталне Европе, устаљено је позивање на правна начела, логичка правила и на апстрактне правне категорије.

Приватно право, међутим, није исто у свим земљама континенталне Европе. Временом су се формирала три правна круга: *романски*, *германски* и *скандинавски*. Међу њима постоје значајне разлике у погледу предмета (обухваћене материје), правнополитичких циљева, основних начела, систематике и конкретних нормативних решења. Осим тога, и међу земљама истог правног круга постоје извесне разлике. Та дисхармонија је последица *национализације* приватног права која је вршена током епохе великих кодификација, од краја XVII до почетка XX века.

Европски тип права распрострањен је широм света. На њему су засновани правни системи многих земаља, пре свега бивших колонија које су вековима биле под снажним културним утицајем колонијалних сила континенталне Европе (опширније: Н и к о л и ћ, 2007).

Англоамеричког право. У правним системима англоамеричког типа правна правила углавном настају кроз судску праксу. То право је већим делом створено од стране судова (*judge-made law*). Општа правна правила могу установљавати само судови вишег ранга (*Supreme Court of Judicature; High Court of Justice; Court of Appeal*). Њихове одлуке имају карактер *преседана* (*прецедената*), па се отуда такав тип правних система назива и *прецедентним*. Преседани обавезују ниже судове да на исти начин пресуђују све будуће истоврсне спорове. Пошто општа правила настају поводом појединачних случајева (*case*), за англоамеричко право се каже да је казуистичко (за разлику од права континенталне Европе, које је опште и апстрактно). Преседани су вековима стварани кроз праксу судова који су судили по општем праву (*courts of common law*) и судова који су судили по правичности (*courts of equity*). Отуда у земљама англоамеричког правног подручја постоје две врсте прецедентног права (*case law*). Једна је позната као опште право (*common law*) а друга као право правичности (*equity law*).

У англоамеричком праву, такође постоје закони и други општи акти (*statute law*). Истина, њих је релативно мало. Већина релевантних друштвених односа уређена је по правилима која су створили судови. Због тога се може стећи погрешан утисак о хијерархијском односу у правном систему. Као и у земљама континенталне Европе, предност имају закони. Међутим, они су правно обавезујући само ако нису у супротности са уставним приципима. О томе пак, одлучују највиши судови. Таквом концепцијом додатно је ојачана позиција органа судске власти, који и иначе имају доминантну улогу у процесу креирања целокупног правног система.

Англоамеричко право је такође веома распрострањено. То се пре свега може објаснити чињеницом да је Велика Британија дуго била нај-

већа колонијална сила и да је под својом контролом држала огромна прострaнства широм света. У последњих неколико деценија ширење овог модела правне регулативе на директан или индиректан начин подстичу и Сједињене Америчке Државе (опширније: Whittaker, 2007; Sellers, 2007).

Мешовити правни системи. Неки правни системи државне регулативе (*mixed legal systems*) имају мешовита обележја. У њима постоје закони и други општи акти које доносе органи законодавне и извршне власти али је остављена могућност да и највиши судови стварају право (кроз одлуке прецедентног карактера). Они су, с једне стране, блиски европском, а с друге, англоамеричком праву. То, међутим, није прост спој две правне традиције. У њима се преплићу различита нормативна решења из којих израстају особени правни институти и посебан правни стил, за који се у литератури тврди да представља синтезу француске концизности (*le style français*) и англоамеричке прецизности (*le style anglais*).

Такви правни системи постоје у Шкотској, Квебеку, Луџијани, Јужноафричкој Републици, а у нешто мање наглашеном облику и у неким другим земљама.³

---

³ Шкотско право је засновано на: старом феудалном праву, римском правном наслеђу, црквеном или канонском праву, једним делом на енглеском *common law*-у као и на општим актима државних органа. Оно у основи почива на истом концепту на ком и право земаља континенталне Европе, али је особено по томе што није кодификовано. Шкотско право се у значајној мери разликује од права које важи у другим деловима Уједињеног Краљевства. Међутим, евидентно је да постепено долази до његове трансформације и приближавања англоамеричком концепту.

У канадској покрајини Квебек (која је раније била француска колонија) развијен је правни систем европског типа. У другим деловима државе заступљен је англоамерички концепт. Међутим, још почетком XX века започет је процес уједначавања права. Године 1918. почела је с радом *Uniform Law Conference of Canada*. Конференција се деценијама бави уједначавањем различитих покрајинских регула и уједно поспешује њихову хармонизацију с федералним прописима. Упркос томе, покрајине су наставиле да развијају правне системе у традиционалним оквирима. У Квебеку је тако 1991. године донет Грађански законик (*Québec Civil Code*). Тиме је потврђена намера да се задржи европски концепт. Међутим, Грађанским закоником су обухваћени и неки институти који су својствени англоамеричком праву. Редактори Кодекса су задржали традиционалне називе који потичу из *civil law*-а, али су направили значајан концепцијски искорак ка *common law*-а систему који је развијен у другом делу Канаде. Даљем зближавању ова два концепта допринео је *Акт о хармонизацији Федералног и цивилног права* из 2001. године. Његовим доношењем означен је почетак опсежног програма хармонизације којим ће бити обухваћене стотине федералних прописа. Тај сложени процес подстакнут је Грађанским закоником Квебека који је ступио на снагу 1994. године. Он, како тврде стручњаци, суштински мења концепт, институције и терминологију цивилног права.

Луџијана, која је од 1803. године у саставу Сједињених Америчких Држава, такође је некада била француска, а неколико деценија и шпанска краљевска колонија. У њој је 1808. године донет *Грађански законик (Louisiana Civil Code)*, по узору на француски *Code civil (Code civil des Français; Code Napoleon)* из 1804. године. Тиме је потврђена намера да се на државном нивоу задржи европски концепт права. И два потоња Грађанска законика (један из 1825. и други из 1870) остала су на истим позицијама. Правни систем државе Луџијане и данас носи обележја европског типа, али постепено поприма и неке карактеристике англоамеричког права.

Грађанско право Јужноафричке Републике је можда најочигледнији пример успешне коегзистенције и интеракције два типа правних система државне регулативе. У њему су

Мешовити правни системи у себи носе значајну поруку. Они су очигледан доказ успешне коегзистенције и интеракције различитих регулативних модела. Зато су последњих година постали предмет детаљних упоредноправних истраживања у водећим светским научним и развојним институцијама.

ЗБЛИЖАВАЊЕ РАЗЛИЧИТИХ ПРАВНИХ КУЛТУРА У СВЕТУ

Очигледно је да живимо у епохи великих друштвених промена. Оне ће се неминовно одразити на нормативна решења али и на саме основе традиционалног приватног права. Већ сада је јасно да је на помолу велика правна синтеза из које ће, пре или касније, настати специфичан мешовити систем правне регулативе чији се обриси нису могли ни наслутити до пре неколико деценија (опширније: *Basedow, 2000*).

О томе сведоче неки трендови о којима је до сада мало писано у домаћој литератури.

Улога и значај обичајног права су се током последњих неколико година битно изменили у појединим деловима света. У Кини, под утицајем снажног економског развоја и интензивирања сарадње с другим државама, долази до слабења обичајноправне компоненте и до истовременог јачања државне правне регулативе. С друге стране, правници са Запада показују велико интересовање за обичајно право, а посебно за јапански модел регулисања приватноправних односа. Многи сматрају да би то могао да буде један од узора за изградњу јединственог приватног права.

У Сједињеним Америчким Државама од 1923. године постоји посебан институт (*American Law Institute*) који ради на унапређењу правне регулативе. Циљ је да се путем тзв. *рестатемента* (*Restatements of Law*) систематизују, модернизују и кодификују правила садржана у прецедентним одлукама, међу којима има и оних које су старе неколико стотина

подједнако заступљени извори који су својствени европском праву, као и они који су *differentia specifica* англоамеричког права. Разлоге за то треба тражити у политичкој и правној историји овог дела Африке. Наиме, територија данашње Јужноафричке Републике је најпре вековима била под колонијалном управом Холандије, а потом је постала део енглеске империје. Током холандске владавине уобличен је правни систем европског типа који је почивао на римском правном наслеђу. Међутим, после преузимања управе над колонијом од стране Енглеске, 1815. године, почео је процес трансформације. Промене су вршене на специфичан начин. Наиме, многа правила и принципи *common law*-а нашли су се у законима, постајући тако део правног система. Након Бурског рата (1899—1902) и стварања Уније Јужне Африке (1910) дошло је до фузије римско-холандског права, с једне стране, и енглеског права, с друге стране. Данас у овом правном систему подједнак значај имају правна правила из општих правних аката законодавне и извршне власти као и она која су проистекла из судских одлука прецедентног карактера. Осим тога, након политичких промена које су се одиграле крајем XX века, све више се инсистира на примени *афричког обичајног права*. Тиме правни систем Јужноафричке Републике добија још наглашенија мешовита обележја (опширније: *Николџ, 2007*. и тамо наведену литературу).

година (Ђајић, 2007). Истовремено, у већини земаља англоамеричког круга има све више закона. Имајући у виду те трендове, поједини амерички аутори тврде да је реч о *европеизацији америчког права*.

Промене европског континенталног права интензивирани су средином XX века. Томе је посебно допринела пракса Европског суда за људска права у Стразбуру и Суда правде европских заједница у Луксембургу. Ове две институције већ деценијама на специфичан начин стварају општа правна правила. Тиме је доведен у питање принцип поделе власти, који је карактеристичан за право континенталне Европе. Критичари тврде да је то последица *американизације европског права*.

Уколико се описани процеси доведу у везу, постаје очигледно да је заправо реч о узајамном зближавању правних култура, односно, о конвергенцији различитих правних система.

Некада се конвергенција одвијала спонтано (опширније: Николлић, 2002). Данас је то планска активност иза које стоји читава стратегија коју брижљиво припремају бројни национални и међународни експертски тимови. Постоје различити регионални пројекти али и пројекције уједначавања појединих сегмената приватног права у светским оквирима. Њихов домаћај је различит.

ХАРМОНИЗАЦИЈА И УНИФИКАЦИЈА ПРИВАТНОГ ПРАВА

Већина пројеката је усмерена на *хармонизацију права*. Циљ је да се национална законодавства у почетној фази ускладе са унапред утврђеним регионалним или универзалним (светским) правним стандардима. Тиме се обезбеђује минимум правног јединства који је неопходан за успешну сарадњу у области права и за правну сигурност странака у приватноправним, и уже, грађанскоправним односима, из различитих земаља. Истовремено, хармонизација подразумева и постојање одређених разлика. Она оставља доста простора да се национално право развија у складу с посебностима одређене друштвене заједнице, њеним системом вредности и практичним потребама.

Многи сматрају да је хармонизација само први корак ка *унификацији*, односно, ка стварању јединственог (једнообразног, униформног) права у појединим секторима, које треба да важи за све грађане на одређеном простору.

Знатан број униформних правила створен је путем међународних споразума (конвенција), закључених између две или више земаља, у складу с принципима међународног права. Овај модел уједначавања је дошао до изражаја још у XIX веку због све израженије потребе да се у појединим областима превазиђе партикуларизам националног права. У изворном облику, он је подразумевао пуну добровољност и активно учешће држава потписница при формулисању једнообразних правила. У последње време, међутим, међународне конвенције све чешће попримају обележја *адхезионих уговора*. Заинтересоване државе по правилу присту-

пају унапред формулисаном споразуму из којег ће за њих и њихове грађане проистећи одређена права и обавезе. Моделе таквих уговора често припремају наднационални експертски тимови, иза којих стоје различите међународне организације које делују на регионалном и глобалном плану (опширније: Straus, 2006).

РЕГИОНАЛНИ ПРОЦЕСИ

У свету постоји неколико регионалних пројеката. Хармонизација приватног права је започета у Азији и Африци, а посебан политички и развојни значај последњих година имају процеси који се одвијају у исламским земљама и у Европи. У стручној литератури се већ дуже време говори о *исламском њравном крућу* у оквиру којег настаје посебно *исламско њправо (Islamic law)*. Оно, по мишљењу појединих аутора, треба да послужи као кохезиони фактор за стварање регионалног савеза држава (*United States of Islamic*), који касније треба да прерасте у Исламску федерацију (*Islamic Federation*) (Ami n, 1989). Истовремено, у Европи се ради на стварању наднационалног (комунитарног) приватног права које треба да омогући чвршће повезивање земаља чланица Европске уније (*European Union*).

ЕВРОПЕИЗАЦИЈА ПРАВА

Постојање хармонизоване, а у неким сегментима чак и једнообразне (унификоване), правне регулативе један је од битних предуслова за стварање снажне паневропске интеграције. Нема сумње да је то један од приоритета правне политике Европске уније. Реч је, међутим, о веома сложеном и деликатаном послу. Између осталог и због тога што треба изнаћи решења која представљају компромис између европског континенталног и англоамеричког концепта, (*The Clifford Chance — Millennium Lectures: 2000*) као и између различитих правних кругова на Континенту, а нарочито између романског и германског права. Компромиси су неопходни јер би промовисање било ког националног законодавства у јединствено право Европске уније грубо повредило принцип равноправности свих држава чланица.

Као што је познато, нови модел уобличавања наднационалне правне регулативе у Европи почео је да се развија почетком педесетих година XX века у оквиру Заједнице за угаль и челик, а касније и под утицајем других европских заједница. Државе потписнице оснивачких уговора ограничиле су свој суверенитет и овластиле комунитарне институције да стварају јединствена правила у појединим секторима приватног права. У духу Монеове доктрине, број тих сектора се постепено увећавао. Истовремено, растао је и број држава које су приступале паневропској интеграцији. Тако је временом настао посебан комунитарни правни поредак који обавезује државе чланице да непосредно примењују јединствена правила.

Осим тога, комунитарни органи доносе *директиве за хармонизацију појединих сектора приватног права*. Оне обавезују државе чланице да ускладе национално законодавство с *минималним стандардима* који обезбеђују заштиту заједничких интереса. Сличну обавезу имају и земље које су потписале споразум о придруживању Европској унији. Као што је познато, усклађеност националног законодавства с правним стандардима и комунитарном правном тековином (*acquis communautaire*), један је од основних услова за пријем у чланство.

ОБЛИКОВАЊЕ МЕШОВИТОГ ПРАВНОГ СИСТЕМА У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

Комунитарно право још увек нема обележја правног система, мада се састоји од неколико десетина хиљада регулативних аката. У одсуству пуне нормативне надлежности, регулисани су само поједини делови правно релевантне материје. И та фрагментарна (секторска) регулатива често је непотпуна и непрецизна. Због тога Суд правде европских заједница (*Court of Justice of the European Communities*) има веома велик утицај на правни живот Уније. Тој институцији је поверено аутентично тумачење комунитарног права, а под одређеним условима чак и стварање правних правила (Š i đ a n s k i, 2002).

Законодавна надлежност Европског парламента и Савета Европске уније, с једне стране, и веома активна улога Суда правде у стварању права, с друге стране, јасно наговештавају да у Европској унији настаје специфичан, *мешовити правни систем државне регулативе* (S m i t s). У тим оквирима се већ сада могу јасно уочити елементи законског права, својственог континенталној Европи и судског права које је карактеристично за Енглеску и друге државе англоамеричког правног подручја.

ПРЕИСПИТИВАЊЕ НАЧЕЛА ПОДЕЛА ВЛАСТИ И НОВИ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАМ

У стручној литератури се говори о небулозности институционалног концепта (*la nébuleuse institutionnelle*) и о функционалној конфузији (*la confusion fonctionnelle*) која влада у Европској унији (B l a u m a n n — D u - b o i s). Функције и надлежности појединих институција се често преплићу, узајамно прожимају и надопуњују. Зато се у литератури с разлогом примећује да још увек нема јасне поделе власти, или је бар нема у оном традиционалном монтескијеовском смислу. Организациона структура Европске уније и начин њеног функционисања се више уклапају у један новији теоријски модел (тзв. *нови институционализам, new institutionalism*), развијан током XX века, који се заснива на идеји о сарадњи и координисаном деловању различитих органа. Основна теза је да све институције једног система морају бити функционално повезане и да морају сарађивати ради постизања јединствених циљева и интереса друштва-

не заједнице. Теорија сарадње је флексибилнија од класичног концепта поделе власти и омогућује лакше постизање компромиса. Осим тога, она отвара простор за другачију улогу суда у креирању правног система.

Суд љравде евројских заједница „све прогресивније развија право заједнице, како широком интерпретацијом основних норми уговора, тако и стварањем новог правног поретка. (...) На бројне начине Суд делује као фино подешен законодавац, а творци Уговора су баш то и хтели,” каже чувени швајцарски аналитичар српског порекла (Š i đ a n s k i, 2002: 62). Но, зашто су се креатори новог поретка определили за такав методолошки приступ? Један од разлога вероватно лежи у чињеници да суд као мањи орган са строго професионалним кадром, може ефикасније утицати на то да се правни систем развија у жељеном правцу, него, на пример, парламент с великим бројем чланова, у коме се преламају различити национални, политички, економски и други интереси. Једноставније речено, много је лакше донети судску одлуку него закон. Најзад, не треба одбацити ни друге разлоге. Поверавање тако значајне улоге суду је вероватно мотивисано и потребом да се створи мешовити модел правног система који би представљао компромис између европског континенталног и англоамеричког права.

ИСТОРИЈСКИ ПРИМЕР: ПРИВАТНО ПРАВО У ВОЈВОДИНИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

Мање је познато да је у Војводини између два светска рата постојао мешовити правни систем који је представљао успешну синтезу судског и законског (парламентарног) права. О томе се последњих деценија мало говорило и мало писало. Сведочанства о његовом постојању могла су се наћи само у узгредним напоменама појединих уџбеника. Свесно или несвесно, ово драгоцено правно наслеђе било је потиснуто на маргине правне науке.

Околности су се промениле пре неколико година, када је међународној јавности на више научних скупова представљен концепт војвођанског приватног права са искуствима која су стечена током његове дводеценијске примене. Тада су се за овај део нашег историјског наслеђа заинтересовали компаративисти с водећих европских универзитета и научних института. За његово даље афирмисање посебно је значајан научноистраживачки пројекат Матице српске *Приватно љправо у Војводини између два светска рајта*, који је покренут 2005. године.

На страницама које следе изложени су досадашњи резултати истраживања. Реч је о фрагментарној обради појединих тема. Свеобухватан приказ система биће приређен и презентован јавности у форми монографије током наредних година.

За успех научног подухвата важна је свака добронамерна сугестија и конструктивна критика, коју ће истраживачки тим примити и размотрити с посебним уважавањем и захвалношћу.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге

- Amin, S. H. (1989). *Islamic Law — Its implications for Modern World*, Glasgow.
- Barton, John H. (1983). *Law in Radically Different Cultures*, St. Paul.
- Basedow, Jürgen (2000), *Legal aspects of globalization*. The Hague: Kluwer Law International.
- Blummann, Claude — Dubouis, Louis, (2004). *Droit matériel de l'Union européenne*. Paris: Montchrestien.
- David, René (1985). *Major Legal Systems in the World Today*, London: Stevens.
- Ју-Лан, Фунг (1992). *Историја кинеске филозофије*, Београд.
- Katz, Alan N. (editor), (1986). *Legal Traditions and Systems*, New York—London: Greenwood Pr.
- Kritzer, Herbert M. (editor) (2002). *Legal Systems of the World*, Santa Barbara—Denver—Oxford: ABC-CLIO.
- Losano, Mario G. (2000). *I grandi sistemi giuridici — Introduzione ai diritti europei ed extraeuropei*, Roma—Bari.
- Nikolić, Dušan (2004). *Harmonizacija i unifikacija građanskog prava — elementi za strategiju razvoja pravne regulative*, Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu—Pravni fakultet—Centar za izdavačku delatnost.
- Николић, Душан (2007). *Увод у сисџем грађанског права*, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду—Правни факултет—Центар за издавачку делатност.
- Smits, Jan (2002). *The Making of European Private Law — Toward a Ius Commune Europaеum*, Antwerp: Intersentia.
- Шиђански, Душан (2002). *У израђању за новим евројским федерализмом*, Београд: Гутенбергова Галаксија.
- Вотсон, Алан (2000). *Правни трансиланти*, Београд: Досије.
- Wang, Dominique T. C. (1978). *Les sources du droit japonais*, Genève: Droz.
- Zweigert, Konrad — Kötz, Hein (1998). *Introduction to Comparative Law*, Oxford: Clarendon Press.

Чланци у књизи

- Kawashima, Takeyoshi (1973). *Dispute Settlement in Japan*, у књизи: *The Social Organization of Law* (Ed.: Donald Black i Maureen Mileski). New York: Seminar Pr, стр. 58—74.
- Noda, Yosiyuki (2000). *Comparative Jurisprudence in Japan: Its Past and Present*, у књизи: *The Japanese Legal System — Introductory Cases and Materials*, (Ed.: Hideo Tanaka), Tokyo; University of Tokyo Press, стр. 223.
- The Clifford Chance — Millennium Lectures: *The Coming Together of the Common Law and the Civil Law* (2000) Oxford—Portland Oregon.
- Zimmermann, Reinhard, (1998). *Roman Law and European Legal Unity*, у: *Towards a European Civil Code* (editors: Arthur Hartkamp etc.), Nijmegen—The Hague—London—Boston: Kluwer, стр. 21—39.

Чланци у часописима

- Ђајић, Sanja (2007). *Ristejmenti prava Američkog pravnog instituta*, *Evropski pravnik / European Lawyer Journal*, broj 3, str. 133—138.
- Николић, Душан (2002). *Конвергенција правних сисџема у обласџи грађанског права*, *Правни живот*, број 10.

- Sellers, Mortimer N. S. (2007). *The Doctrine of Precedent in the United States of America (Doktrina precedentna u Sjedinjenim Američkim Državama)*, *Evropski pravnik / European Lawyer Journal*, broj 3, str. 89—131.
- Straus, Joseph (2006) *O ulozi intelektualne svojine u novom svetskom ekonomskom poretku*, *Evropski pravnik / European Lawyer Journal*, broj: 3, str. 25—42.
- Whittaker, Simon (2007). *Precedent in English Law: A View from the Citadel (Precedent u engleskom pravu: pogled s tvrđave)*, *Evropski pravnik / European Lawyer Journal* br. 3, str. 9—87.

PRIVATE LAW IN VOJVODINA BETWEEN TWO WORLD WARS:
HERITAGE FOR EUROPEAN FUTURE

by

Dušan Nikolić

Summary

This article represents an overview of different legal cultures. Author compares pluralistic legal systems, concomitant to Eastern societies, with monistic legal systems typical for Western civilizations. This article demonstrates the convergence of different legal traditions as the result of regional and global integration processes.

Special attention has been given to Western legal culture. In this respect, the author analyzes fundamental features of European continental law, created by legislature, and of Anglo-American law primarily formed by judiciary.

European Union has been in search for a medium solution. The aim is creating a combined legal system which would include both models of law. Such combined legal systems have existed in Scotland (United Kingdom), Quebec (Canada), Louisiana (The United States of America), and South Africa. However, it has not been well known that a similar combined legal system existed in Vojvodina between two world wars. This legal heritage, in the opinion of the author, could serve as a model for creating a new *ius commune europaeum*. This model represents the evidence of a successful fusion of legislative (parliamentary) law and common law.

In 2005 Matica Srpska launched the research project “Private Law in Vojvodina between Two World Wars” in order to present this legal heritage nationally and internationally. This Collection of Papers displays preliminary results of this research.

Раденка Цветић

СТВАРНО ПРАВО У ВОЈВОДИНИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

САЖЕТАК: Након напомена о изворима угарског приватног права и принципу правног континуитета, у раду је кроз конкретне примере, везане са стварноправним институтима (државину и право својине), приказана улога новосадског одељења Касационог суда (Б. одељење) у формирању посебног система приватног права какав је постојао у Војводини између два светска рата (у нашој правној литератури означен као мешовити правни систем државне регулативе). Указано је на неке сличности и разлике у односу на наше позитивно право и нарочито истакнута потреба да се сачува свако корисно правно правило (без обзира на његово порекло) и створи простор за креативну улогу суда у деликатном послу тумачења и примене права.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: приватно право, правни континуитет, posed, отуђење непокретности, поуздање у грунтовне књиге, судска пракса

ПРЕТХОДНЕ НАПОМЕНЕ: ПРАВНИ КОНТИНУИТЕТ И ПРАВНИ ПАРТИКУЛАРИЗАМ — ИЗВОРИ УГАРСКОГ ПРИВАТНОГ ПРАВА

Настанак Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918. године, није значио нови почетак у приватном праву.¹ У новој држави која је настала од до тада самосталних држава и делова територија других држава, као природна наметнула се примена начела правног континуитета, односно примена затечене регулативе на појединим територијама, до њене измене или замене новим прописима. Упркос унитарном уређењу нове државе, постојала су самостална правна подручја на којима су примењивани, у мањој или већој мери, различити правни прописи. Правни континуитет у датим историјским околностима значио је, дакле, правни пар-

---

¹ О периодизацији развојних фаза стварног права у Србији и карактеристикама сваке од њих видети више у: Цветић, Раденка (2004). Развој стварног права у Србији — Институт стицања права својине налазом туђе изгубљене ствари, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, XXXVIII, број 2, том I, стр. 337—358.

тикуларизам, што је отежавало правни саобраћај и успоравало развој правног система. Међутим, како ће се касније показати, правни партикуларизам, упркос извесним негативним ефектима, нанео је знатно мање штете развоју самог приватног права од дисконтинуитета који је уследио по завршетку Другог светског рата.

Правно подручје Војводине с Међумурјем обухватало је територију Војводине, без Срема и одређених подручја на простору некадашње Војне Крајине², и Међумурја. У примени је, најопштије речено, било мађарско обичајно и прецедентно право. „Угарско приватно право није ... сакупљено у једном закону него се састоји из расејаних старих и нових правних правила. Празнине тих правила испуњава *обичајно право*, које се образовало на основу судске праксе, напосе на основу пресуда краљевске Курије као највишег суда и то у најважнијим такозваним *децисијама*. То су или решења поради правне једнообразности (PJ) или решења пленума (PE). Куријалне децисије морају да судови следе тако дуго док их курија не преиначи.”³

Пре самог излагања о војвођанском стварном праву између два светска рата, треба још прецизирати да је у том периоду у Војводини, упркос принципу континуитета, угарско приватно право, затечено 1918. године, стално мењано. „Непосредно након уједињења стављени су ван снаге сви угарски прописи који су били противни интересима нове државе. Остатак наслеђене правне регулативе је повремено употпуњаван, мењан или потискиван законима и подзаконским актима Краљевине... Тако је у Војводини настао посебан систем приватног права који се разликовао од угарског правног наслеђа, али и од права које је важило у другим деловима Краљевине” (Н и к о л и ћ, 2004:157). Нарочиту улогу у формирању таквог посебног приватноправног система имало је новосадско одељење Касационг суда (Б. Одељење) које је својим начелним одлукама стварало правна правила прецедентног карактера.

СТВАРНО ПРАВО

Правни систем који је у Војводини постојао између два светска рата у нашој правној литератури означен је као мешовити правни систем државне регулативе, с обзиром на то да је војвођанско приватно право у том периоду настало као резултат деловања и судске и законодавне власти (Н и к о л и ћ, 2004:157). Циљ овог рада и јесте да се кроз приказ

² То су подручје Окружног суда у Панчеву и средњих судова у Банатском Карловцу, Белој Цркви, Ковину, Тителу и Жабљу, на којима је примењиван Аустријски грађански законик.

³ П и ш к у л и ћ, Звонимир, Ђ е р ђ, Имре (1924). *Основи приватног права у Војводини*, Београд, стр. 8. На наведеном месту истиче се још да краљева или министрова наредба представља извор права ако је заснована на неком закону или је „ушла у обичај”, те да градски жупанијски статут (муниципијски статут) могу само изузетно на основу неког закона прописивати обавезна приватноправна правила (као пример наводе се градске уредбе о становима и муниципијске уредбе о служинчади).

стварноправних института истакне такав карактер војвођанског приватног права и значај принципа континуитета за правни систем, посебно његов приватноправни сегмент.

Разматрање свих стварноправних института нити је могуће, с обзиром на обим рада, нити је потребно, с обзиром на циљ рада. Пажња ће, стога, бити посвећена, пре свега, државини као чињеници која сама по себи производи одређена правна дејства, а у том смислу нарочито на особеност заштите и државине која не само да се не заснива на неком правном основу (незаконита), већ је и несавесна (држалац је свестан⁴ чињенице да се његова фактичка власт на ствари не темељи на праву). Поред тога, бавићемо се кардиналним институтом стварног права, правом својине, али само оним аспектима који су од значаја за циљ рада.

ПОСЕД (ДРЖАВИНА)

„Нисмо могли да за ове појмове, поседника и поседа, узмемо у Србији уобичајене називе, држалац и државина, једно, што су назив посед и поседник у ослобођеним крајевима тако популарни, у пракси и теорији, да би ово замењивање за сада било прерано, а друго, што је још већа сметња, под држаоцем и државином разумева се у тим крајевима детентор и детенција ствари” (П и ш к у л и ћ — Ђ е р њ, 1924:27).

Поседник је онај ко у погледу одређене ствари успостави такав фактички однос на основу којег с том ствари може да располаже (по својој вољи и за себе). Дакле, ко ствар држи као своју у својој власти, али и онај ко је не држи као своју већ на њој врши одређено право (на пример, право стварне службености). Таква његова фактичка власт назива се *йосед* независно од тога да ли је дато поступање са ствари правно основано или није, тј. да ли он као поседник има право својине, односно право чију садржину врши.

Онај ко држи ствар за неког другог није поседник већ је *држалац*.⁵ У том смислу, разликује се *дејшенијор као слуга* који држи поверену му ствар за господара (помоћник у државини) и *дејшенијор као йоседник права* (који ствар држи код себе, али као својину неког другог лица).

Из наведеног се види да је у Војводини у периоду између два светска рата прихваћена тзв. субјективна (римска, романска, традиционална) концепција државине (поседа), по којој држалац (поседник) није лице које врши фактичку власт на ствари признајући да ствар није његова,⁶

⁴ Или би с обзиром на околности то морао бити. Подсећамо на један у праву веома стар и веома важан принцип: *Scire, et scire debere, aequiparantur in iure* (Знати, и бити дужан знати, у праву је исто).

⁵ Треба водити рачуна да термини поседник и држалац нису синоними, већ да су синоними држалац и детентор у угарском стварном праву, односно стварном праву у Војводини у посматраном периоду.

⁶ У том смислу, плодоуживалац, заложни поверилац, закупац, послугопримац, оставопримац, није држалац (поседник) већ је детентор (притежалац, придржник).

већ само онај ко поред *corpus possessionis* (фактичке власти) има и *animus domini* (вољу да се према ствари понаша као власник).

Поред тога, војвођанско стварно право третира посед (државину) као самосталан институт независан од права на државину ствари,⁷ и за саму чињеницу постојања фактичке власти на ствари везује одређене правне последице (заштита, одржај).

Правила за заштиту поседа (државине) заснивају се на цивилизацијској тековини да нико не треба да буде судија у својој сопственој ствари. Наиме, као и у нашем данашњем праву, постојао је један сумарни парнични поступак у коме се пружала заштита повређеном фактичком стању без расправљања о његовом складу или нескладу с правним стањем.⁸ Са аспекта заштите поседа у сумарној парници небитно је било разликовање поседа и државине (посед права), јер су и поседник и држалац имали активну легитимацију односно могли су се појавити као тужиоци у парници за заштиту поседа.⁹ Тужбу због сметања поседа није могао поднети једино детентор као слуга, тј. помоћник у државини (али је могао одбранити фактичку власт допуштеном самопомоћи).

Да би се добила заштита поседа без доказивања права на посед, било је потребно реаговати у року од једне године рачунајући од часа одузимања ствари односно учињеног сметања на други начин. Дакле, био је предвиђен само један објективни рок за тужбу, који се није скраћивао зависно од сазнања за сметање и учиниоца сметања (као што је случај у нашем данашњем праву у којем је, поред једногодишњег објективног рока, предвиђен и субјективни рок од тридесет дана¹⁰). Протеком тог рока фактичка власт се могла заштити само у општем парничном поступку, у коме су расправљана сва релевантна и фактичка и правна питања (заштита се условљава правом на државину) а, такође, пружена заштита у сумарном посесорном спору није била сметња за његово покретање.

Судска пракса — „I. Основа репозиције јесте самовласно стављање у посед. Према томе онај, који тражи повраћај у пређашње стање, има да докаже само свој истинити посед т.ј. да је властан био поседовати и да је фактично и био у државини ствари онда, када се неко самовласно

⁷ Дакле, држалац је и онај који нема право на државину и то без обзира на чињеницу да ли је савестан (оправдано верује да има право) или несавестан (зна или би морао знати да нема право на државину ствари).

⁸ „Тај тако звани спор о поседу разликује се од осталих правних спорова тиме, што тужитељ није дужан доказати, да став са правом у својем поседу држи, него само да је доиста поседник, а тужени насупрот не може да се брани тиме, да је имао право да ствар узме. Чим је забрањено самовлашће доказано мора тужени да поврати ствар; ако је тужени доиста имао како право на ствар може да то право оствари само посебном тужбом.” (П и ш к у л и ћ — Б е р ђ, 1924:28).

⁹ Дакле, заштиту је уживао посед, без обзира на његов обим и квалификованост, тј. усклађеност с правом. Једини приговор којим се тужени могао бранити у овој сумарној парници био је приговор манљивости тужиоачеве државине у односу на туженог који је (манљиво) одузету ствар самовласно повратио у једногодишњем року у којем је повраћај могао тражити путем суда.

¹⁰ То значи да држалац може да подигне државинску тужбу у року од тридесет дана од сазнања за сметање државине и учиниоца сметања, с тим што је то сазнање правно релевантно у року од године дана од када је извршено сметање.

ставио у посед. — II. Од надлежне власти извршено уважање у посед свакако даје права на заштиту поседа. — III. По §-у 579. Гп. у парницама ради повраћаја у пређашње стање, тужитељ има права захтевати накнаду оне штете, која потиче из сметања поседа. — IV. Ко самовласно заузме посед некретнине, дужан је накнадити ону добит, до које је дошао самовласним стављањем у државину” (Касациони суд Б. Одељење у Новом Саду бр. 215/1921, *Збирка виших судских одлука*, II, Нови Сад, 1922, одл. бр. 73, стр. 138—141).

У конкретном случају, утврђено је следеће чињенично стање: тужилац и тужени су, на основу пресуде донете у парници ради укидања заједнице, судски уведени у посед. Странке су по том увођењу у посед, све до пролећа 1920. године и употребљавале дате некретнине, да би тада тужени окупирао некретнину (тако што ју је узорао, посејао и сабрао плодове) коју је до тог времена користио тужилац. Суд је заузео став да је тужени тиме самовласно заузео некретнину коју је тужилац до тада користио и одредио повраћај у пређашње стање, не упуштајући се у разматрање навода туженог да увођење у посед није правилно извршено, те да је он власник некретнине коју је користио тужилац. Јер, све су то правна питања која се не расправљају у парници у којој се тражи повраћај у пређашње стање због извршеног сметања државине.¹¹

Треба нагласити да је по нашем важећем праву, у парницама због сметања државине, расправљање о тужби ограничено само на претресање и доказивање чињеница последњег стања државине и насталог сметања, те да је искључено претресање о праву на државину, о правном основу, савесности или несавесности државине и о захтевима за накнаду штете.¹² Као што се види из наведене пресуде Касационог суда, у парницама ради повраћаја у пређашње стање, тужитељ је имао право тражити накнаду штете која је проузрокована сметањем поседа, те да је онај ко самовласно заузме посед некретнине, дужан накнадити добит до које је дошао самовласним успостављањем државине.

Исто тако, разлика је и што по нашем важећем праву, против решења донетог у парници због сметања државине ревизија није дозвољена,¹³ док је наведена одлука Касационог суда управо донета по ревизијској молби туженог.

Као веома интересантне и инструктивне наводимо још неке ставове новосадског одељења Касационог суда: „Овлашћени не може покренути парницу ради сумарне репозиције ако (без претње и страшње) добровољно напусти вршење права. — Ни онда нема места овом одбрамбеном средству, ако је поседник већ сам повратио или му је повраћена искљу-

¹¹ „Исто тако су ирелевантна по судбу ове парнице и та питања: која је парцела досуђена туженику у парници ради укидања заједнице, и да ли су странке дошле до споразума у погледу измене некретнина, јер све да је туженик и власник парцеле 'б', није имао права самовласно заузети ону парцелу, коју је тужитељ држао у својој државини” (из наведене пресуде).

¹² Члан 448/1 Закона о парничном поступку (*Сл. гласник РС*, бр. 125/2004). Исто правило било је садржано и у раније важећем Закону о парничном поступку из 1977. године.

¹³ Члан 450/5 Закона о парничном поступку.

чива власт; ако тек не прети поновна повреда поседа, односно ако је у опасности садашње стање. — Тужитељ у овим парницама мора доказати да је у поседу био он или правни претходник му, чији посед је властан наставити. Ма како кратак посед је довољан; према томе нетачна је судска пракса, која безусловно захтева посед од једне године, а у случају краћег поседа оправданост његову. — Рок за покретање парнице је година дана. Овај рок се има рачунати од сметања, а не од дана када је тужилац сазнао за сметање. Касније предата тужба, као закасњена, има се одбити.”¹⁴

ПРАВО СВОЈИНЕ

Као што је већ истакнуто, право својине, као основни институт стварног права из којег су сва остала стварна права изведена, неће бити разматрано са свих релевантних аспеката (субјекти, објекти, ограничења, стицање, престанак, заштита), већ само са оних који су од значаја за циљ овог рада. У том смислу, биће речи о важности Наредбе о допуни приватноправних прописа у погледу некретнина, бр. 4420/1918. по принципу правног континуитета, те креативној улози судске праксе која је неопходна да се строга примена правила која не узима у довољној мери у обзир конкретне друштвене околности не би изродила у своју супротност, односно довела до неправичног решења.

Примена Наредбе о допуни приватноправних прописа у погледу некретнина,¹⁵ бр. 4420/1918

Министарском Наредбом о допуни приватноправних прописа у погледу некретнина из октобра 1918. године, прописана је обавеза сачињавања односно издавања исправе о правном послу којим се отуђује непокретност, да би тај посао био пуноважан (форма као услов пуноважности правног посла, *ad solemnitatem*). С обзиром на то да је Наредба ступила на снагу у време када је већ било извесно да ће политичка карта света ускоро битно другачије изгледати и да ће се распасти Аустро-Угарска монархија, што се убрзо и десило, дошло је до спора у погледу њеног важења односно примене. Наиме, већина адвоката је практично сазнала за ову Наредбу тек када су је судови у Војводини, поштујући принцип континуитета у важењу приватног права, почели примењивати. Одлуке донете по основу Наредбе нападане су жалбама и ревизијама,

¹⁴ Збирка виших судских одлука, V, Нови Сад 1925, уз одл. бр. 3, стр. 10.

¹⁵ Ради се о министарској наредби Угарског министарства (издата 8, објављена 10, а ступила на снагу 15. октобра 1918. године) донетој позивом на § 16 зак. чл. LXIII из 1912. године који даје изузетна овлашћења министрима за случај рата. Превод текста наведене наредбе (с пратећом судском праксом) објављен је у: *Мали зборник наредаба*, свеска 3, Штампарија „Даничић” Д.Д. Нови Сад, 6724; текст је превео, образложио примену Наредбе од стране судова, те изабрану судску праксу средио др Никола Игњатовић, касациони судија.

које су Апелациони и Касациони суд, Одељење у Новом Саду без изузетка одбијали, а адвокати су од Министарства правде у Београду захтевали њено стављање ван снаге, што се, међутим, није десило.

Параграф 1. Наредбе чија је примена толико оспоравана, гласи:

„За ваљаност правног посла, којим се отуђује некретнина, потребно је да се о правном послу истави исправа.

Исто то стоји и за предходне погодбе, које предходе склапању уговора.

Правило, предвиђено у зачелу 1. и 2., не простире се на правне послове, склопљене пре ступања на снагу ове наредбе, ако је до дана ступања на снагу ове наредбе:

1. правни посао на односном месту већ пријављен, да би се издејствовало евентуално потребно одобрење, да би се одмерила преписна пристојба или да би се у Катастарским радовима спровела промена, настала у особи држаоца, или ако је

2. уговорна странка узела у државину отуђену непокретност, или ако је

3. покренула парницу ради испуњења уговора, који је наводно усменим путем склопљен.

Осим стављања на писмено, какви су још други захтеви потребни за ваљаност правног посла, којим се отуђује некретнина, и особито у којим случајевима је потребан пристанак власти, у том погледу меродавне су одредбе постојећих правних прописа.”

Поставља се неколико битних питања у вези наведене Наредбе: зашто су адвокати оспоравали важност Наредбе, чиме су судови аргументовали њену примену и зашто је битан такав став суда?

По одлуци нове власти¹⁶ и принципу правног континуитета, на територији Баната, Бачке и Барање сви мађарски закони и наредбе донети до 30. октобра 1918. године који нису уперени против народности, остају на снази и примењују се. Будући да се ради о Наредби приватноправног карактера, да је циљ њеног доношења била појачана заштита интереса уговорних страна за време рата, без обзира којој народности припадају, те да је донета пре наведеног датума, за судове није постојала дилема да ли је треба примењивати или не.

Иако је, као што је истакнуто, циљ доношења ове Наредбе била појачана заштита интереса уговорних страна за време рата, приговор да самим престанком рата, односно ратификовањем мировног уговора, њена примена постаје излишна, судови су одбијали чињеницом да је реч о Наредби коју надлежна власт треба изричито да стави ван снаге ако не жели њену примену и у послератном периоду,¹⁷ а то није било учињено.

¹⁶ Пленарна седница бившег Народног Већа, одржана 25. новембра 1918. године у Новом Саду.

¹⁷ Све наредбе донете на основу овлашћења из зак. чл. LXIII из 1912. године који даје изузетна овлашћења министрима за случај рата, не губе правну снагу престанком рата, већ треба изричито да буду стављене ван снаге. Видети стр. 8—9 у: *Мали зборник наредба* ... (детаљнији подаци наведени у напомени 30).

Приговор на рачун примене ове Наредбе на уговоре закључене пре њеног ступања на снагу, судови су одбијали позивом на ретроактивно дејство одредаба Наредбе о обавезној форми уговора о отуђењу непокретности, које проистиче из изричитог предвиђања изузетка у којима се ово правило неће примењивати на раније закључене уговоре. Као што се види из наведеног § 1. (став 3, тачке 1—3) правило се не односи само на оне раније закључене уговоре који су до ступања на снагу Наредбе на неки начин већ реализовани или је покренута парница ради њиховог испуњења.¹⁸

Судска пракса — „За ваљаност отуђивања некретнине потребно је, да исправа садржи у себи битне елементе купопродајног уговора, а то су: предмет купопродаје и купопродајну цену. Празна бланкета, која не садржава та два елемента, све ако су је странке и потписале, не одговара §-у 1. Наредбе бр. 4420/1918.”¹⁹ Чињенично стање конкретног случаја поводом којег је донета наведена одлука веома је интересантно и показује колико је у праву неопходно подједнако водити рачуна о задовољењу прописане форме, али и о чињеници да она никада није сама себи сврха. Оно изгледа овако: Уговорне стране су се дуго погађале око услова купопродаје пред општинским бележником који је требао да састави исправу о њиховом уговору. Када су се споразумеле радно време бележника већ је било истекло, па им је он предложио да потпишу празну бланкету о купопродајном уговору коју ће он истог дана поподне попунити. Странке су то и учиниле, али потписана бланкета није испуњена како је планирано, јер је једна од уговорних страна исто поподне дошла и сопштила да су странке одустале од постигнутог споразума. Исти образац је, тако празан, предат другој уговорној страни (туженом у поступку у којем је ова одлука донета) која га је испунила и на основу њега извршила грунтовни превод власништва. Тим поводом његов несудски саговорник, који је себе и даље сматрао власником, јер уговор о отуђењу спорне непокретности никада у суштини и није био закључен у прописаној форми, поднео је тужбу јер укњижење није засновано на ваљаној исправу. Тужба је усвојена, а жалба, као и ревизија туженог одбијена с образложењем да потписивање празне бланкете у којој нису били садржани битни елементи купопродајног уговора — предмет купопродаје и купопродајна цена — не представља закључење уговора, те да таква исправа није ваљан основ отуђења непокретности у смислу Наредбе 4420/1918.

Бурно противљење које је пратило примену наведене Наредбе временом је, под утицајем аргументоване и доследне судске праксе, престало. Штавише, правило којим се ваљаност уговора о отуђењу непокретности условљава постојањем законом прописане форме (састављање ис-

¹⁸ Када је уговор о отуђењу непокретности већ пријављен надлежном органу ради исходавања евентуалог одобрења или ради разрезивања фискалних обавеза или ради промене у Катастру земљишта; када је уговорна страна ступила у посед дате непокретности; када је покренута парница ради испуњења усмено закљученог уговора.

¹⁹ Касациони суд, Одељење Б. у Новом Саду, бр. Г. 96/1927, Објављено у *Збирка одлука виших судова Краљевине СХС*, VII, 1927, стр. 125—126.

праве), временом се показало целисходно и као добар заштитник интереса обеју уговорних страна. То је довело до предлога да се такво правило озакони, што је и учињено свим каснијим прописима, укључујући и данас важећи,²⁰ којима се регулише промет непокретности. Тако је једно правило донето од стране министра Угарског краљевског министарства, у једној ванредној ситуацији, због своје корисности постало општеприхваћено.²¹

Домаћај начела йоуздања у грунџовну (земљишну) књиђу

Својински односи у Војводини у погледу непокретности, односно земљишта уређени су Грунџовним редом из 1855. године, увођењем система земљишних (грунџовних) књиђа. У погледу непокретности које су биле уведене у грунџовницу²² стварна права могла су се стицати, по правилу,²³ само грунџовним уписом.

„Циљ грунџовнице јесте, да из ње сваки може да упозна правни положај некретнине т.ј. какав је њезин правни квалитет, ко је њен власник, са каким ограничењима и каки терети леже на некретнини. Грунџовница служи аутентичности њених уписа у том правцу, да се свако може поуздати, да, у једну руку, права која су у грунџовницу уведена припадају у истину носиоцу тих права, у другу руку, да не постоје терети, који у грунџовницу нису уведени. Грунџовница је јавна, те за време званичних часова може свако у њу да загледа; зато се нико не може да позове на то (с обзиром стицања грунџовних права) да није познавао садржај грунџовнице” (П и ш к у л и ћ, Ђ е р ђ, 1924:55—56).

Потребно је истаћи да овакво опште поверење у грунџовницу постоји само у корист савесних стицалаца, односно оних који оправдано

²⁰ „Уговор о промету непокретности закључује се у писменој форми, а потписи уговарача оверавају од стране суда.

Уговори који нису закључени на начин из става 1. овог члана, не производе правно дејство.

Суд може да призна правно дејство уговора о промету непокретности из става 2. овог члана, који је закључен у писаном облику, на коме потписи уговарача нису оверени од стране суда, под условом да је уговор испуњен у целини или претежним делом, да није повређено право прече куповине и да није повређен принудни пропис.” (чл. 4 Закона о промету непокретности, *Сл. гласник РС*, бр. 42/1998)

²¹ Видети још неке одлуке Б. Одељења Касационог суда у Новом Саду о примени наредбе 4420/1918 којима се образлаже њена примена и након престанка рата и распада Аустро-Угарске, њено ретроактивно дејство и суштина правила садржаног у њој: *Збирка виших судских одлука*, I, 1921, стр. 76—80 (Г. 13/1921); *Збирка виших судских одлука*, III, 1923, стр. 28—30 (Г. 260/1922) и стр. 166—167 (Г. 138/1923).

²² У случају да непокретност није била уведена у грунџовницу (због пропуста или због још увек неспроведеног уписа за неке делове катастарске општине или зато што је непокретност настала након оснивања грунџовнице) право својине могло се стицати као и на покретним стварима (уговор усмерен на пренос својине и предаја ствари у својину стицаоцу од стране власника). Видети више: Звонимир П и ш к у л и ћ, *Имре Ђ е р ђ, op. cit.*, стр. 51—52 и 55.

²³ Стицање својине на непокретности изван грунџовнице, односно без уписа, могуће је по основу наслеђивања и путем одржаја.

верују у аутентичност уписаних података. Будући да је било случајева стицања непокретности изван грунтовнице (ступање у посед непокретности није било праћено грунтовним преносом, на пример, да би се избегло плаћање дажбина или због непостојања ваљане исправе за упис) дешавало се да лице које је и даље уписано као власник исту непокретност касније отуђи неком другом и њему дозволи упис. Ове случајеве, тзв. вишеструког отуђења исте непокретности, судска пракса је решавала у корист савесног стицаоца, проширујући савесност и на фактичко односно вангрунтовно стање. Дакле, савесност се морала темељити на провери и грунтовног и фактичког стања. То практично значи да би у парници победио ранији купац непокретности који је ступио у посед (а није уписан), каснијег купца који је уписан као власник, будући да је он могао сазнати за ранију продају да је испитао и фактичко стање непокретности. Такав став судова у примени правила поуздања у грунтовницу значио је само тумачење правила у складу с конкретним друштвеним околностима: повећање броја случајева стицања изван грунтовнице. Таква пракса је била неопходна да се строга примена правила (која не узима у довољној мери у обзир конкретне друштвене околности) не би изродила у своју супротност, односно довела до неправичног решења.²⁴

Идентичан је став наше судске праксе у том погледу, у периоду након Другог светског рата, јер је то био начин да се у оквиру постојећих правила пронађе начин да се одговори стању друштвених односа. Опште је познато да је евиденција непокретности у послератној Југославији била и остала незадовољавајућег квалитета (непостојање једне евиденције на територији целе земље, непотпуност, неажурност).²⁵ Увођење система јединствене евиденције непокретности у виду катастра непокретности који води Републички геодетски завод (тзв. интегрисани катастар)²⁶ сигурно неће само по себи решити деценијама нагомилане проблеме у овој области. Стога је веома важно сачувати ово драгоцену правило створено од стране судова. Постојећи позитивни пропис који се односи на поуздање у регистар непокретности гласи: „Подаци о непокретностима и правима на њима уписани у складу са одредбама члана 5. овог закона сматрају се тачним и трећа лица не могу трпети штетне последице у промету непокретности и другим односима у којима се ови по-

²⁴ „Суд полази са тог становишта, да онај ко хоће да стече својину некретнине, мора да гледа не само у грунтовницу, него и саму дотичну некретнину и ако нађе на њој од грунтовнога власника различну особу треба да испита на основу каквог права се та особа на некретнини налази. Ако испадне, да је садашњи поседник већ пре стекао некретнину од грунтовнога власника не треба некретнину да купује и тако потпомогне изигравање права ранијег стицатеља. Ако последњи стицатељ није испитивао ко и по каком наслову се исти у поседу некретнине налази нека носи последице те нехатности.” Звонимир П и ш к у л и ћ, Имре Ђ е р њ, *op. cit.*, стр. 68—69.

²⁵ Видети више у: Ц в е т и ћ, Раденка (2002, 2003). Евиденција непокретности, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, XXXVI, број 1—3, стр. 297—312; Ц в е т и ћ, Раденка (2004). Евиденција непокретности II, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, XXXVIII-3, стр. 327—344.

²⁶ О том систему евиденције непокретности видети у радовима наведеним у претходној напомени и у: Ц в е т и ћ, Раденка (2006). Стварно право Србије — како даље?, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, XL, број 2, стр. 241—242.

даци користе.”²⁷ Такво правило не спречава судове да, у оквиру правног система у коме је као једно од општих начела декларисано начело савесности и поштења, пружају заштиту само савесним лицима, при чему ће конкретне друштвене околности диктирати обим података које свест савесног лица треба да обухвати.

ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

Изнета разматрања имала су за циљ да укажу на следеће. Правило које је добро и корисно треба сачувати. Не треба га априори одбацивати само зато што га је донела нека друга власт. Ту мислимо и на оне ситуације када у једној земљи дође до промене власти и државног уређења (јер је за грађанско право веома важан континуитет), али и на оне које се тичу привидне повреде принципа поделе власти. Судска власт у сваком правном систему мора имати креативну улогу, која не мора аутоматски значити да судови преузимају улогу ствараоца права. У европско-континенталним правним системима у којима је основни извор грађанског права закон као општи правни акт, улога суда не може се симплификовати на простог примењивача права. Јер, као што је то Платон истакао највећа вредност закона — његова општост, уједно је и његова битна слабост, зато што под опште законско правило треба подвести често несводиво особене случајеве. Зато између особености сваког конкретног случаја и општости законске норме треба да посредује судија и да својом креативношћу превазиђе ту почетну супротност. Посао тумачења и примене права зато и јесте озбиљан и одговоран. Решења која проистичу из њега понекад су толико драгоцене да им од снаге ништа не одузима ни чињеница да формалноправно не обавезују никога осим учесника конкретног случаја поводом кога су донета. С друге стране, можда такав значај судске власти, сам за себе говори у прилог тзв. мешовитих правних система у којима, под одређеним условима, право стварају и судови.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге

- Milić, Ivo (1921). *Pregled mađarskog privatnog prava u poređenju sa austrijskim građanskim zakonikom*, Subotica, Naklada autorova.
- Nikolić, Dušan (2004). *Harmonizacija i unifikacija građanskog prava*, Novi Sad: Centar za izdavačku delatnost Pravnog fakulteta u Novom Sadu.
- Пишкул и Ћ, Звонимир, Ђерђ, Имре (1924). *Основи приватног права у Војводини*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.

²⁷ Члан 6. Закона о државном премеру и катастру и уписима права на непокретностима Републике Србије, пречишћен текст из 2002. године.

Чланци у часописима

- Ц в е т и ћ, Раденка (2002, 2003). Евиденција непокретности, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, XXXVI, број 1—3, стр. 297—312.
- Ц в е т и ћ, Раденка (2004). Развој стварног права у Србији — Институт стицања права својине налазом туђе изгубљене ствари, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, XXXVIII, број 2, том I, стр. 337—358.
- Ц в е т и ћ, Раденка (2004). Евиденција непокретности II, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, XXXVIII-3, стр. 327—344.
- Ц в е т и ћ, Раденка (2006). Стварно право Србије — како даље?, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, XL, број 2, стр. 237—249.

Збирке судских одлука

- Збирка виших судских одлука*, I, (1921). Нови Сад: Штампарија браће Грујић
- Збирка виших судских одлука*, II, (1922). Нови Сад: Штампарија браће Грујић
- Збирка виших судских одлука*, III, (1923). Нови Сад: Штампарија браће Грујић
- Збирка виших судских одлука*, V, (1925). Нови Сад: Штампарија браће Грујић
- Збирка одлука виших судова Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, VII, (1927). Нови Сад: Штампарија браће Грујић

PROPERTY LAW IN VOJVODINA IN THE PERIOD
BETWEEN WORLD WARS

by

Radenka Cvetic

Summary

In the first part of this article, the author offers an outline of Hungarian legal sources of private law applied in Vojvodina, as they were applicable in this area due to the principle of legal continuity for private law sources in the territory of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Yugoslavia). The second part of the article describes the role of the Novi Sad Chamber of the Cassation Court (Chamber B) in creating the unique system of private law between world wars (denoted as mixed system of law), which is illustrated by case-law related to property law (peaceful possession and ownership rights). The author compares this system with the existing Serbian private law indicating the need to preserve well-drafted legal rules regardless of their background in order to create the space for a delicate task of interpreting and applying law.

Олџа Цвејић-Јанчић

БРАЧНО ПРАВО У ВОЈВОДИНИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

САЖЕТАК: Услови за закључење брака су према предратном војвођанском праву били многобројнији и сложенији него што је случај с нашим савременим правом. На претежном делу данашње Војводине важио је угарски Закон о браку из 1894. којим је била уведена грађанска форма брака, а разлика у вери укинута као брачна сметња. Црквена форма брака је и даље важила у Срему и деловима Војводине који су пре уједињења били под аустријском јурисдикцијом (Војна крајина). Ванбрачна заједница није била призната и није производила породичноправна дејства, а правни положај ванбрачне деце је био неповољнији него што је био положај брачне деце. Дискриминација према полу се подразумевала, не само у војвођанском праву, него и у праву које је важило на свим осталим подручјима Краљевине Југославије. Жена је, на пример, могла ступити у брак, уз диспензацију министра правде, са 16, а мушкарац са 18 година, жена је била подређена мужу и била је законски заступник само своје ванбрачне деце а изузетно је могла бити законски заступник своје брачне деце. За пуноважност малолетничког брака тражио се пристанак пре свега оца, у ређим случајевима мајке, затим стараоца, ако отац није био законски заступник своје деце, а и старатељска власт је имала надлежност у одређеним случајевима.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: брак, веридба, брачне сметње, брачне забране, формалности за закључење брака

УВОД

Када се говори о брачном праву у Војводини између два светска рата треба имати у виду да је након стварања заједничке државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. године¹ главна брига но-

---

¹ Прва југословенска држава је била монархија на чијем челу је била династија Карађорђевић, која се од 1918. до 1929. звала Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Краљ Александар Карађорђевић 6. јануара 1929. заводи апсолутистичку власт, суспендује Устав Краљевине СХС од 28. јуна 1921. и распушта Народну скупштину, а затим 3. октобра 1929. издаје Закон о називу и подели Краљевине на управна подручја којим, је име државе измењено у Краљевина Југославија (више у: Јанковић, 1997; Крковић, 2004).

ве државе било регулисање државног уређења и обезбеђење доброг функционисања тек створене државе, што није био лак задатак. Правно уређење приватноправне сфере друштвених односа стога није имало приоритетно место, а решење је нађено у примени принципа правног континуитета прописа који су на појединим подручјима нове државе важили до уједињења. Услед тога је основно обележје приватног права тога доба било правни партикуларизам, односно примена различитих правних прописа на различитим правним подручјима унутар исте државе. Једно од таквих подручја је била и Војводина, која се у правно-политичком смислу не поклапа с територијом данашње Аутономне Покрајине Војводине (више у: Цв е ј и ћ - Ј а н ч и ћ, 2001).

Наиме, тадашња Војводина (Бачка, Банат и Барања) с Међумурјем и Прекомурјем представљала је правно подручје на коме је важило угарско право. У области породичног права најзначајнији извори су били Закон о браку из 1894 (Законски чланак XXXI из 1894. који је ступио на снагу 1. октобра 1895, у даљем тексту ЗБ), Закон о државним матицама (законски чланак XXXIII из 1894. који је такође ступо на снагу 1. октобра 1895. и законски чланак XXXIV из 1904), Закон о туторству и старатељству (Законски чланак XX из 1877. и законски чланак VI из 1885), затим Трипартитим тј. Вербецијева збирка дотадашњег мађарског писаног и обичајног права из 1514.² која формално никада није проглашена за закон, али је на основу обичаја имала обавезну снагу као и обичајно право.

За разлику од правног подручја тадашње Војводине на коме је важило угарско право, поједини делови данашње Војводине нису потпадали под угарску јурисдикцију и на њима је важило аустријско право тј. Општи аустријски грађански законик из 1811. године. То је углавном било подручје Срема и некадашње Војне границе која је обухватала територију панчевачког Окружног суда и ковинског, жабаљског, карлсдофског (данашњи Банатски Карловац), белоцркванског и тителског Средског суда (Б о г д а н ф и — Н и к о л и ћ, 1925:15).

Општа карактеристика тадашњег брачног права и према Општем аустријском ГЗ и према угарском ЗБ је била изразита неравноправност брачних другова. Муж је био глава породице, жена је добијала презиме мужа, држављанство, завичајност и грађански сталеж мужа, он је одређивао место становања а жена је у начелу била дужна да га следи (више о томе: Цв е ј и ћ - Ј а н ч и ћ, 1989:5).

Равноправност полова и изједначавање мужа и жене у брачним и родитељским односима, као и у свим осталим (породично) правним односима је начелно прокламована тек после Другог светског рата, Уставом из 1946. и свим доцнијим уставима.

² Иштван Вербеци (*István Verböczi*), саставио Трипартитум 1514. Трипартитум је био поднет мађарској Скупштини на усвајање. Штампан је три године доцније у Бечу. Јесенски и Протић, 1922:4 истичу да Вербецијев Трипартитум „само ради формалности није доbio законску моћ”. Исто помињу и Б о г д а н ф и — Н и к о л и ћ, 1925:8.

БРАЧНО ПРАВО ПРЕМА УГАРСКОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

Веридба

Веридба која се може дефинисати као узајамно обећање брака два лица различитог пола представљала је правну установу према угарском Закону о браку из 1894, што међутим није случај с нашим савременим брачним правом. Закон из 1894. не садржи дефиницију веридбе али садржи правно уређење одређених питања поводом веридбе (заруке, верене, *sponsalia, desponsatio*) и међусобних односа у случају раскида веридбе. Правно регулисање последица раскида веридбе настало је као реална животна потреба због обичаја који је постојао, не само код народа који су живели у тадашњој Угарској, него који је настао још у доба Римљана, да пре склапања брака родитељи, најчешће веренице, организују светковину којом прослављају најављено склапање брака. Тиме се пре свега један срећан предстојећи породични догађај слави с најближима, сродницима и пријатељима, а истовремено се и јавно објављује намера двоје младих да ће ускоро склопити брак. Уколико пак до тога не дође, било је потребно предвидети правила којима ће се регулисати питање „обештећења”, тј. накнаде материјалних трошкова који би настали поводом веридбе као и друга с тим повезана питања.

Основно правило угарског, односно предратног војвођанског права које се односи на веридбу садржано је у пар. 1 Закона о браку у коме се каже да веридба не повлачи никакву правну обавезу склапања брака односно не настаје право на тужбу ради склапања брака. Брак се, као и у савременом праву, склапао слободним пристанком мушкарца и жене, и никакво претходно обећање склапања брака односно веридба није могло имати за последицу принуду било које врсте да се то обећање одржи. Све до момента давања изјаве о пристанку за склапање брака са одређеним лицем пред надлежним органом (сваки) вереник је могао одустати од намераваног или обећаног склапања брака. Уговарање било каквог давања за случај да до склапања брака не дође је било ништаво (пар. 2). Међутим, то не значи да веридба није била правни институт. Као што смо рекли Законом је регулисано питање међусобних права и обавеза у случају раскида веридбе.

Према пар. 3 поменутог Закона неоправдани раскид веридбе повлачио је грађанско-правну одговорност за накнаду проузроковане штете. За вереника који је без основаног разлога одустао од веридбе, као и за онога који другом веренику да основан разлог да од веридбе одустане, настајале су следеће обавезе:

1. Прво, он је био обавезан да накнади штету веренику и његовим сродницима до висине издатака учињених у циљу очекиваног закључења брака.³ Ту су спадали, на пример, трошкови гозбе као и пред-

³ У том смислу и пресуда Апелационог суда у Новом Саду (као ревизијског суда) Г. 179/1929, објављена у Збирци одлука виших судова XIII/1933. г., случај бр. 51.

мети опреме који су набављени поводом склапања обећаног брака (Б о г д а н ф и — Н и к о л и ћ, 1925:168);

2. Друго, био је дужан да врати све оно што му је други вереник или неки његов сродник даровао обзиром на склапање брака или у знак веридбе;

3. Треће, уколико није у могућности да врати примљено, обавезан је да им надокнади вредност до висине свог окоришћења;

4. Четврто, обећање поклона од стране вереника или његових сродника с обзиром на склапање брака губило је сваку важност и

5. Најзад, вереник који је за време веридбе био ограничен у пословној способности имао је обавезу накнаде штете само уколико је његов законски заступник пристао на веридбу.

Право на тужбу ради остваривања поменутих права застаревало је у року од 1 године од дана одустанка од веридбе (пар. 5 Закона о браку).

Као оправдани разлози за одустанак од веридбе и остваривање права из пар. 3, сматрали су се, на пример, накнадно сазнање за „одвратну болест” једног од вереника, недостатак девичанства невесте, затим сазнање за намеру невесте да се за време трајања веридбе вери за другог мушкарца, с којим се упознала за време трајања веридбе. Заблуда у погледу година старости веренице или противљење мајке нису се сматрали оправданим разлогом за одустајање од веридбе (Б о г д а н ф и — Н и к о л и ћ, 1925:168). Јесенски и Протић наводе да су и неистинита изјава заручника да нема дугова, забашуривање болести или чињенице да је вереник без занимања, прикривање ранијег кажњавања као и прикривање постојања ванбрачног детета били сматрани оправданим разлогом за одустанак од веридбе и за остваривање права на накнаду за штету (Ј е с е н с к и — П р о т и ћ, 1922:18).

Право на накнаду штете, проузроковане неоправданим раскидом веридбе, односно право на повраћај датог поводом веридбе је лично право које је могло остваривати само овлашћено лице. То право је могло бити предмет уступања, принудног извршења (оврхе) или наслеђивања само ако је овлашћено лице покренуло парницу (пар. 4).

Веридба, међутим није била обавезна претходна фаза склапања брака већ је зависила од воље и споразума вереника и њихових породица.

Услови за постојање брака

Битна особеност угарског брачног права била је обавезна форма грађанског брака као једина призната форма брака. Грађански брак је уведен угарским Законом о браку из 1894. и од 1. октобра 1895. године када је Закон ступио на снагу то је била једина форма пуноважног брака на подручју тадашње Војводине, која је до Уједињења била под угарском јурисдикцијом. На свим осталим правним подручјима Краљевине био је признат једино црквени брак, који се склапао по правилима оне цркве којој су брачни другови припадали и пред свештеником њихове верске заједнице, тако да је разлика у вери углавном представљала сметњу за

склапање брака. То према брачном праву у Војводини које је важило у то доба није био случај, јер је грађанска форма брака требало да олакша склапање брака у Угарској у којој је у време доношења закона живео велики број припадника различитих вероисповести, тако да се бивше војвођанско право сматра знатно напреднијим у односу на правне режиме осталих правних подручја тадашње Краљевине.⁴

Тадашње право је, сем тога, правило разлику између услова потребних за постојање брака, чије је непоштовање имало за последицу да се склопљени брак сматрао као да никада није ни био закључен (непостојећи брак) и услова који су повлачили ништавост брака. Ништави бракови су се даље разликовали према значају услова који нису били испуњени на апсолутно ништаве и рушљиве (оборљиве). Иако законска терминологија није била довољно прецизна, јер се често за сва три случаја користио израз „неваљани” (неважећи брак), ипак се за непостојеће бракове често наглашавало да је реч о браку који уопште не постоји, а разлози за ништавост и рушивост су се разграничавали према томе која лица су могла да траже поништај и према роковима у којима се поступак могао покренути, као уосталом и у савременом праву. Међутим, наше савремено породично право више не познаје институт непостојећег брака а разлози који су некада, тј. према Основном закону о браку из 1946, имали за последицу непостојећи брак, почев од Закона о браку и породичним односима из 1980. повлаче последицу апсолутне ништавости брака.

Према тадашњем војвођанском ЗБ услови за постојање брака били су следећи: да је брак склопљен пред грађанским чиновником, да су га склопила два лица различитог пола и да га није склопило глупо лице које се ни знацима није могло споразумевати, а није стављено под старатељство.⁵ Неиспуњење тих услова имало је за последицу да брак уопште правно није постојао. Слично томе и према нашем послератном праву правила се разлика између непостојећих и ништавих бракова с тим што је непостојећи брак настајао ако није постојала различитост полова брачних другова, ако није постојала сагласност изјављених воља и ако брак није склопљен пред стварнонадлежним државним органом (председник народног одбора, а доцније председник скупштине општине или делегат, видети Цв е ј и ћ - Ј а н ч и ћ, 1992: 98—101).

Предрајна судска љракса

1. Брак који није склопљен пред грађанским чиновником већ само у цркви не сматра се ваљаним браком. Према одлуци Касационог суда Б.

⁴ Према пар. 69 тач. и) Српског Грађанског Законика из 1844. г. пуноважан брак није могао бити склопљен између хришћана и нехришћана, а према пар. 12 тач. 9 Брачног правилника Српске православне цркве из 1933, који је важио за православне вернике у целој Краљевини, изузев Војводине где је била обавезна грађанска форма брака, неуклоњива лична сметња за склапање пуноважног брака је била разлика у вери, док је према пар. 13 тач. 8 разлика у вероисповести била уклоњива лична сметња.

⁵ Ако се радило о браку које је склопило глупо лице, које се ни знацима није могло споразумевати а које је стављено под старатељство, онда је у питању брачна сметња и брак ће бити ништав.

Одељења у Новом Саду „немају вредност такви бракови који нису склопљени пред надлежним државним чиновником. — Развод брака претпоставља ваљано склопљени брак.”⁶

Тужилац је у овом случају покренуо поступак, тражећи да се брак који је склопљен 20. фебруара 1919. пред римокатоличким свештеником поништи. Тужена је напала одлуку Апелационог суда у Новом Саду због повреде материјалног права, позивајући се на то да тужилац нема право да тражи поништај већ само развод брака, јер се законска одредба да се брак има склопити пред државним матичарем „односи на случајеве када цео државни механизам потпуно функционише. У спорном случају странке нису могле испунити законске одредбе јер у времену преврата, па и онда кад је брак склопљен, државна матичарска звања нису радила, ради чега је издата наредба за накнадно убележавање свих оних бракова који су за време преврата само црквено били склопљени.” Касациони суд је жалбу одбио као неосновану. По схватању суда „не може се тужена страна успешно позивати на околност да у време склапања спорне брачне везе државно матичарско звање у К. није било попуњено, те да су с тога странке морале склопити везу пред римокатоличким свештеником. Неоснован је и навод ревизионе молбе да је требао бити покренут спор ради развода брака, а неоснован је зато што је овде у питању постојање брака као таквог, а развод претпоставља ваљано склопљени брак.”

2. „Не може се мериторно решити бракоразводна парница ако у списима нема доказа (извод) да је брак склопљен пред државним матичарем, чак ни онда ако има доказа о томе да је црквени брак склопљен”, став је Касационог суда Одељења Б. у Новом Саду.⁷ Суд је наике утврдио да су странке склопиле брак у Перлезу 28. новембра 1895, односно у време када је угарски Закон о браку већ ступио на снагу (да подсетимо то је било 1. октобра 1895). Као доказ о склопљеном браку приложен је извод из матрикуларне књиге венчаних Перлеске Римокатоличке Парохије из кога се види да је обављено црквено венчање, али нису поднети докази да је пре тога склопљен брак пред матичарем. Суд сматра да „без тога доказа (о грађанском браку) не може бити говора о разводу брака јер ако брак парничних странака није склопљен пред надлежним државним матичарем, не постоји.”

3. Занимљива је и пресуда донета на подручју Војводине где је важио Аустријски грађански законик, коју је донео Сто седморице у Загребу,⁸ где се каже: „Ниједан законски пропис не овлашћује редовне грађанске судове да огласе пресуде црквених судова ништавим, а још мање су надлежни грађански судови да огласе брак православних за ништав.”

⁶ Одлука Касационог суда Б. Одељења у Новом Саду бр. Г. 33/1925, обј. У Збирци виших судских одлука бр. V из 1925, случај бр. 65, стр. 98—100.

⁷ Одлука Касационог суда у Новом Саду, Одељења Б, бр. Г.288/1928, обј. У Збирци одлука виших судова, бр. VIII из 1928, случај бр. 191, стр. 164—166.

⁸ Одлука Стола седморице у Загребу од 15. децембра 1938. године, бр. Рек. 1205.938, обј. У Збирци одлука виших судова бр. XIX из 1939, случај бр. 89. стр. 112—113.

Услови за пуноважност брака

Према угарском Закону о браку из 1894. можемо разликовати материјалне и формалне услове за закључење пуноважног брака, као и остале услове чије непоштовање није повлачило неважност брака али је повлачило друге, често доста строге санкције за брачне другове и грађанског чиновника који је омогућио склапање брака без испуњења свих законом предвиђених формалности.

Материјални услови за склапање брака су обухватили брачне сметње и брачне забране, а формални услови су се односили на надлежност за склапање брака и на остале законом предвиђене услове форме.

Брачне сметње (ирейреке)

Брачне сметње су одређене чињенице или околности које не смеју постојати у време закључења брака, односно њихово постојање у време закључења брака повлачи неважност брака. Чињенице и околности које су представљале брачне сметње према бившем војвођанском праву разликују се од чињеница и околности које представљају сметње у нашем савременом праву. На разлике које постоје ћемо указати у току даљег излагања.

Законом о браку (1894) биле су предвиђене следеће брачне сметње:

1. Пословна неспособност. Брак пре свега није могло склопити *йословно несијособно лице* (пар. 6). Пословно неспособним лицима су се према пар. 127 Закона о браку сматрала следећа лица:

а) Лица млађе од 12 година;

б) Лица која су услед умоболности или неког другог разлога (на пример, пијанство, несвест) лишени разума, док такво стање траје;

в) Пунолетна лица која су стављена под старатељство на основу пар. 28 тач. а) Закона о старатељству из 1877 (зак. чланак XX из 1877). Према пар. 28/а Закона о старатељству под старатељство се стављају пунолетна лица ако су умоболна или глувонема, те се не могу ни знацима споразумевати;

г) Лица чије је стављање под старатељство претходно одређено на основу пар. 1 Закона о изменама и допунама Закона о старатељству из 1877. г. (Законски чланак VI из 1885). Према тој одредби против малолетника који је умоболан или против глувонемога који се ни знацима не може споразумевати суд може покренути поступак за стављање под старатељство и за време њиховог малолетства, а старатељство ће имати дејство од момента стицања пунолетства тих лица;

д) Лица чије је малолетство продужено због умоболности или због глувонемости ако се ни знацима не могу споразумевати.

Према нашем Породичном закону из 2005. брак не може склопити лице које је неспособно за расуђивање (чл. 18), при чему се овај члан односи на пунолетна лица која нису способна за расуђивање, јер је малолетство посебна брачна сметња. Није одлучујуће да ли је лице које је

неспособно за расуђивање стављено под старатељство, тј. лишено пословне способности или није, јер је релевантно само да ли је способно за расуђивање у мери која је потребна да схвати правни значај брака и последице које из брака произилазе, као што је, на пример, могућност зачећа и рађања деце, тј. заснивања родитељског односа и схватање обавеза које из родитељског односа настају, способност старања о деци и сл.

2. Особа *неразвијеног доба* такође није могла склопити брак (пар. 7). Мушко лице је достигало развијено доба с навршеном 18-ом годином живота а женско лице са 16 година. Према бившем војвођанском праву недозрелост је била отклоњива брачна сметња тако да је министар правде могао дати диспензацију и дозволити склапање брака и лицима млађим од овог узраста (ст. 3 пар. 7).⁹

3. Брачну сметњу је представљао и *недостатак одобрења законског заступника* малолетног лица, затим родитеља (ако он није био истовремено и законски заступник свог детета) а у неким случајевима је било потребно и одобрење старатељске власти.

Наиме, малолетник испод 20 година није могао закључити пуноважан брак без сагласности свог законског заступника (пар. 8). Законски заступник малолетног детета је пре свега био његов отац, али уколико је отац био лишен вршења очинске власти, детету је постављан тутор, који је тада био дететов законски заступник.¹⁰

Неравноправност полова и постојање очинске власти су били један од принципа угарског брачног права, тако да мајка није била у свему равноправна са оцем детета. Она је по правилу само изузетно могла бити законски заступник своје брачне деце, и то ако отац није био у животу (јер док је отац жив њему је припадала очинска власт) или ако је дошло до развода брака или раставе од стола и постеље, у ком случају је мајка била заступник оне деце која су на основу судске одлуке или одлуке старатељске власти њој поверена (пар. 9 ст. 2), односно сваки родитељ је заступао децу која су била под његовим надзором. Мајка је међутим била законски заступник своје ванбрачне (незаконите) деце (пар. 9 ст. 1).

Уколико је отац само делимично лишен вршења родитељске власти (на пример, у погледу руковања имовином детата) па је детету због тога постављен тутор, за пуноважност малолетничког брака потребно је одобрење и оца поред одобрења татора. Уколико је пак отац пуноважно и коначно лишен родитељске власти, замењује га мајка, а ако је и она лишена туторства, сматраће се као да их нема (П и ш к у л и ћ — Ђ е р ђ, 1924:223).

⁹ Треба нагласити да се пунолетство према угарском праву стицало с 24 године, што је важило до доношења Закона о пунолетству Краљевине СХС из 1919. којим је стицање пунолетства уређено јединствено за целу Краљевину (Закон од 14. јуна 1919. објављен у Службеним Новинама бр. 89 од 2. септембра 1919). Према Закону о пунолетству граница пунолетства је спуштена са 24 на 21 годину.

¹⁰ Родитељи неће моћи да буду законски заступници своје малолетне деце у случају да су у томе спречени због сопственог телесног или умног недостатка, због одсутности или лишења очинске власти (Ј е с е н с к и - П р о т и ћ, 1922:19).

У том случају је било потребно одобрење турске власти сем у случају да је законити заступник детета био његов деда (пар. 8 ст. 2).

За усвојену децу одобрење дају усвојиоци (поочим и помајка).

Ако законски заступник или родитељ нису дали одобрење за склапање брака пре пунолетства, малолетник се могао обратити старатељској власти и тражити одобрење. Старатељска власт је у том случају саслушавала малолетника, и ако би установила да је брак у интересу малолетног детета, могла је својом одлуком надоместити одобрење које су законски заступник или родитељ ускратили. Уколико старатељска власт одбије тражено одобрење, малолетник се могао жалити Административном одбору, а затим и Министарству унутрашњих послова (Ј е с е н с к и — П р о т и ћ, 1922:19).

Наше савремено право не познаје ту врсту брачне сметње, јер дозволу за склапање малолетничког брака даје суд у ванпарничном поступку (чл. 23 ПЗ) а не законски заступник малолетног детета, при чему се родитељи или старатељ као законски заступници детета саслушавају у судском поступку, али њихово одобрење не само да није потребно (суд и без њиховог одобрења може дати малолетнику дозволу за склапање брака) него и када би постојало не би било довољно за пуноважност малолетничког брака без судске дозволе. Сем тога пунолетство се код нас стиче са 18 година, а судска дозвола за склапање брака се може дати малолетнику који је напунио 16 година, и то важи поједнако и за малолетног мушкарца као и за малолетну жену. Дискриминација према полу као и према пореклу је код нас давно укинута, још у првом послератном Уставу из 1946. тако да су мушка и женска деца од тада потпуно изједначена у свим правима и обавезама, као и оба родитеља према својој деци (чл. 7 ст. 1 и 2 ПЗ), без обзира на порекло, тј. без обзира да ли су она рођена у браку или ван брака (чл. 6 ст. 4).

4. Брачну сметњу је затим представљало *крвно и џазбинско сродство* (пар. 11). Од крвних сродника пуноважан брак нису могли склопити крвни сродници у правој (усходној и нисходној) линији, а од побочних браћа и сестре, као ни брат или сестра с крвним потомцима брата или сестре. Овај последњи случај је представљао отклоњиву брачну сметњу. Диспензацију је могао да да краљ на предлог министра правде.

По нашем садашњем праву крвно сродство представља сметњу за склапање брака између крвних сродника у правој линији без обзира на степен, као што је био случај и с предратним војвођанским правом, али разлике постоје у погледу побочних сродника који су обухваћени сметњом. Према чл. 19 Породичног закона Србије (2005) брак од побочних сродника не могу склопити рођени брат и сестра, брат и сестра по оцу или мајци, стриц и синовица, ујак и сестричина, тетка и братанац, тетка и сестрић, деца рођене браће и сестара, те деца браће и сестара по оцу или мајци, што значи да су сметњом обухваћени сви побочни сродници другог и трећег степена побочног сродства а у четвртог степена сметња обухвата само првобратучеда тј. само децу браће и сестара (како пунородну тако и полуродну), док се не односи на остале побочне сроднике ни четвртог нити даљих степена сродства. То значи да се брак може

слободно закључити између једног лица и унуке његовог брата или сестре, или њихових даљих потомака (Цвeј и Ћ - Ј а н ч и Ћ, 2001:84).

Према предратном војвођанском праву неотклоњива брачна сметња је постојала између свих побочних сродника другог степена, док су трећи и даљи степени побочног сродства између брата или сестре и крвних потомака њихове браће и сестара представљали отклоњиву брачну сметњу за коју је краљ на предлог министра правде могао дати диспензацију.¹¹

У погледу четвртог степена побочног крвног сродства такође постоји знатна разлика, јер по садашњем закону неотклоњива брачна сметња постоји само у једном случају четвртог степена побочног сродства, то је сродство између деце рођене браће или деце браће и сестара по оцу или мајци, док у осталим случајевима четвртог степена побочног сродства сметња за склапање брака не постоји. По бившем војвођанском праву сродство између деце браће и сестара или полубраће и полусестара је представљало брачну забрану (пар. 17) за коју је министар правде могао дати диспензацију, док су остали случајеви четвртог степена побочног сродства као што смо видели представљали отклоњиву брачну сметњу (на пример, брак између једног лица и унуке, праунуке, итд. брата или сестре тог лица) за коју је диспензацију могао да да краљ на предлог министра правде.

Што се тиче тазбинских сродника, брачна сметња је постојала између једног брачног друга и свих крвних сродника у правој линији другог брачног друга. Тазбинско сродство је представљало трајну брачну сметњу, тако да она није престајала с престанком брака или проглашењем за неважећи, што је случај и с нашим савременим правом. Круг сродника који су обухваћени брачном сметњом, међутим, разликује се и он је ужи по нашем садашњем праву него што је то случај с предратним правом.

Према нашем савременом праву брачну сметњу представљају само сви случајеви првог степена тазбинског сродства (брак између свекра и снахе, таште и зета и очуха или маћехе с пасторцима) и та сметња се може отклонити одлуком суда (чл. 21 ПЗ), док је у предратном праву које је важило у Војводини тазбинско сродство у правој линији без обзира на степен било брачна сметња коју није било могуће диспензирати, тако да у брак нису могли ступити не само очух или маћеха с пасторцима него ни с њиховим потомцима, као ни с родитељима и даљим прецима (дедом или бабом) свог брачног друга, док други степен тазбинског сродства није представљао ни раније нити је сада сметња за склапање пуноважног брака. Тако, на пример, жена или муж после престанка брака могу склопити брак с братом или сестром бившег брачног друга.

5. *Брачносћ*, тј. постојећи „ваљани” брак представља сметњу за склапање новог брака (пар. 12 предратног Закона о браку). Слично је предвиђено и нашим савременим правом (чл. 17 ПЗ Србије), али разлике постоје. Док по нашем праву није дозвољено ступање у нови брак све

¹¹ Према пар. 11 тач. ц) брак нису могли међусобно склопити брат и сестра с крвним потомцима брата или сестре.

док претходни не престане на било који законом предвиђен начин (а то може бити развод, поништај, смрт једног брачног друга или проглашење несталог брачног друга умрлим), јер претходни брак увек представља неотклоњиву брачну сметњу без обзира да ли пуноважан или ништав. Према бившем војвођанском праву брачну сметњу је представљао само пуноважан брак, док ако је претходни брак ништав (али није поништен) или ако је нестали брачни друг из претходног брака проглашен умрлим, склапање новог брака представљало је брачну забрану (пар. 21—22).

6. Неотклоњива брачна сметња је постојала и између лица која су у споразуму *радили о глави брачном друћу* једног од њих (пар. 13 ЗБ). Неки аутори (П и ш к у л и ћ — Ђ е р ђ, 1922: 224/6, 230/2) као брачну сметњу из пар. 13 наводе убиство брачног друга док други аутори исправно наводе да се ради о рађењу о глави брачног друга, што може бити намерно убиство брачног друга али и сваки други вид рађења о глави брачног друга једног од саучесника, као, на пример, покушај убиства, чак и онда када ниједан од њих није непосредни извршилац дела, тј. и када су један или оба деловали као подстрекачи убиства (Б о г д а н ф и — Н и к о л и ћ, 1925:170).

7. Постојање *околности које искључују слободан њисџанак*, иако ни су посебно набројане у другом делу ЗБ који говори о брачним препрекама (брачним сметњама и брачним забранама) помињу се у четвртом делу Закона који је посвећен неваљаности, тј. неважности брака. Према пар. 53—54 то су следеће околности:

а) принуда, која постоји ако је један брачни друг склопио брак услед основаног страха проузрокованог претњом (пар. 53);

б) заблуда која постоји у случају да једна од брачних странака није уопште хтела да склопи брак и није знала да својом изјавом склапа брак (пар. 54/ а);

в) ако је један брачни друг склопио брак с другим лицем а не са оним с којим је хтео због заблуде о физичкој личности (пар. 54/б);

г) ако је брак склопљен с лицем које је већ у време склапања брака било трајно неспособно за вршење брачних дружности, а други брачни друг за то није знао нити је према околностима могао знати за то (пар. 54/с);

д) ако је један од брачних другова био осуђен на смрт или на најмање пет година робије или тамнице, или ако је био осуђен на робију на тамницу испод пет година или на затвор због преступа учињеног из користољубља, а други брачни друг за то није знао а може се основано претпоставити да не би склопила брак да је за то знала (пар. 54/д, у вези с пар. 79д и 80);

ђ) ако је жена у време склапања брака била ванбрачно затруднела с другим мушкарцем, а муж у време склапања брака то није знао (пар. 54/е) и

е) ако се брачни друг који је био проглашен за умрлог појави након склапања новог брака, а брачни другови нису знали да је он у животу (пар. 54/ф).

Брак се није могао нападати ако се основано могло претпоставити да би заведени брачни друг склопио брак и без обмане тј. и да није био у заблуди у погледу поменутих околности.

Брачне забране

Брачне забране су исто тако одређене законом предвиђене чињенице или околности које не треба да постоје у време закључења брака, али ако се брак закључи упркос њиховог постојања, за разлику од брачних сметњи, неће доћи до поништаја брака, брак ће бити пуноважан (ваљан), али ће бити кажњени грађански чиновник, који је омогућио склапање таквог брака, као и сами брачни другови.

Казне су биле доста строге. Грађански чиновник који је био несавестан, тј. који је знао за постојање брачне забране а ипак је учествовао у његовом склапању кажњаван је са шест месеци затвора и губитком службе. Уколико пак није био несавестан, тј. ако је био само немаран, кажњаван је новчаном казном од хиљаду круна, док је понављање немара, тј. поновно омогућавање склапања забрањеног брака могло да доведе до губитка грађанске службе.

Наше савремено породично право, за разлику од бившег војвођанског права, не предвиђа више брачне забране већ само брачне сметње.

Брачне забране су биле регулисане параграфима 14—27 ЗБ.

1. Забрањено је било склапање брака лицу *їрема коме је їокренуїї їосїуїак сїављања їод сїарашељсїво* због умоболности или глувонемости, због које се ни знацима није могло споразумевати (пар. 14 ЗБ) у следећим случајевима:

а. ако је турска власт таквом лицу већ поставила привременог старатеља;

б. ако је против њега одређена судска забрана (секвестар) и

в. ако је старатељство већ одређено одлуком која није правоснажна.

2. Брачна забрана се односила и на *склаїање брака лица које је сїављено їод сїарашељсїво* као слабоумно или глувонемо које се ни знацима није могло споразумевати, уколико старатељ није дао пристанак (пар. 15). Уколико старатељ ускрати пристанак, сагласност може да да сирочадски сто. Пристанак староца или (у недостатку његовог пристанка) турске власти (сирочадски сто) су искључивали брачну забрану.

Видели смо да исти разлог представља истовремено и брачну сметњу која је јачег дејства од брачне забране, па се поставља питање њиховог међусобног односа. Иако је литература тога доба врло конфузна по питању разграничења ове две ситуације, објашњење се изгледа налази у следећем: брачна сметња ће постојати уколико је у питању малолетно лице које је услед умоболности или неког другог разлога лишено разума, док такво стање траје, односно и у другим случајевима пословне неспособности предвиђене пар. 6 ЗБ, док када је реч о пунолетним лицима која се стављају под старатељство услед тога што су умоболна или глувонема те се не могу ни знацима споразумевати, реч је о брачној забрани,

јер таквим лицима старалац може дати одобрење за склапање брака.¹² Малолетним лицима у тој ситуацији не може бити дата диспензација за закључење брака ни од стране министарства правде нити старатеља или старатељске власти, јер се ради о неотклоњивој брачној сметњи.

3. *Малолетнику који је навршио 20 година животоа било је потребно одобрење родитеља за склапање брака пре навршене 21 године*, када је стицао пунолетство. Одобрење родитеља је било потребно чак и у случају када се старатељ сагласио са склапањем брака (пар. 16), а ако је до његовог закључења ипак дошло и без сагласности родитеља, брак је био пуноважан, али пошто није поштована брачна забрана, брачни другови и грађански чиновник су подлежали одређеним казнама. Видели смо већ да је склапање брака лица млађег од 20 година без пристанка законског заступника и родитеља детета (ако он није био истовремено и зак. заступник) представљало брачну сметњу, а за склапање пуноважног брака мушкарца млађег од 18 и жене млађе од 16 година било је потребно и одобрење министра правде.

4. *Склапање брака између деце рођене браће и сестара или деце полубраће и полусестара (првобратучеда)*. Ова брачна забрана се могла отклонити одобрењем министра правде (пар. 17) и тако избећи евентуалне казне за надлежног чиновника и брачне другове. Између другобратучеда тј. лица чија су дедови или бабе били браћа и сестре није постојала брачна забрана.

5. Следећа забрана је била *сродство по усвојењу*. Адоптивно сродство је представљало брачну забрану докле год је трајао однос усвојења односно док не дође до раскида усвојења. Према пар. 18 тач. а) било је забрањено склапање брака између усвојоца с једне стране и усвојеника или његовог (бившег) брачног друга с друге стране, затим између усвојеника и бившег брачног друга усвојоца.

Према тач. б) истог члана предвиђена је била забрана склапања брака између крвних потомака усвојоца и усвојеника као и његовог бившег брачног друга. Забрана се простирала и обрнуто, на крвне потомке усвојеника и бившег брачног друга усвојоца. Случајеви брачне забране предвиђене у тачци б) чл. 18 су могли бити диспензирани одлуком министра правде.

6. *Брачну забрану је зајим представљало старатељство* (пар. 19). Брак између стараоца (тутора) и његових потомака с једне стране и штићеника с друге стране био је забрањен све док је старатељски однос трајао. Диспензација од ове брачне сметње није била дозвољена, али је забрана могла да се избегне претходним раскидом старатељства.

7. *Прељуба* је била кажњива за прељубнике, и пресудом о разводу брака забрањивано је брачном другу који је учинио прељубу да склопи брак с лицем с којим је прељуба извршена (пар. 20). Међутим, та забра-

¹² Овакав закључак се може извести из класификације брачних забрана коју дају П и ш ку л и ћ - Б е р њ (*op. cit.*, стр. 15), где под називом „недостатак одобрења” наводе случајеве предвиђене у пар. 15 и 16, уз коментар да „од пунолетних мора да имају одобрење скрбника само они, који су ради слабоумности или зато што су глухонеми, али се не могу са трећима споразумевати, под скрбништвом”.

на је била отклоњива јер је закон овластио министра правде да прељубнике може ослободити ове забране.

8. *Неважећи брак који није йонициен или није йрестиао на неки друџи начин (разводом, смрћу) йредсйављао је брачну забрану* (пар. 21), што значи да док ништави брак траје ниједан од брачних другова из неважећег брака не може закључити нови брак, али ако га закључи, нови брак неће бити неважећи, јер брачне забране не повлаче такву санкцију.

Као што смо поменули наше ново брачно право више не познаје брачне забране¹³ већ само брачне сметње, у које спада и брачност. Постојећи брак, без обзира да ли је пуноважан или ништав, по нашем праву увек повлачи ништавост следећег брака који би био закључен упркос постојања претходног. Све док претходни брак не престане, нови брак ће бити ништав. Породични закон у одређеним случајевима предвиђа могућност његове валидације.

9. *Склапање брака након йроглашења несйалоџ брачноџ друџа умрлим* представља брачну забрану уколико је брачни друг или лице с којим је закључио брак знао, или ако је доказано, да је нестали у животу или да је преживео претпостављени дан смрти (пар. 22).

10. *Брак са лицем које је збоџ извршеноџ или йокушаноџ уморсйива или убисйива друџоџ брачноџ друџа осуђен као учинилац или саучесник* је био забрањен и у случају да пресуда још није постала правноснажна (пар. 23). Краљ је међутим могао дати диспензацију у случају ове забране на предлог министра правде. Уколико је пак брачни друг радио о глави свом брачном другу у споразуму с лицем с којим жели да склопи брак, то је представљало неотклоњиву брачну сметњу за коју се није могла тражити диспензација.

11. *Послебрачни рок чекања (tempus lugendi)*. Жени је било забрањено да склопи брак пре истека рока од 10 месеци од престанка њеног претходног брака или од проглашења тог брака неважећим (пар. 24). Забрана је престајала ако се жена у међувремену породила. Диспензација министра правде била је дозвољена. Ова забрана је у нашем послератном праву укинута због принципа равноправности полова.

12. *Црквени чин* (пар. 25). У неким случајевима је посебним правилима одређеног црквеног реда или због положеног завета склапање брака лицима која припадају тој цркви забрањено, односно за склапање брака се мора тражити пристанак више црквене власти.

13. *Дозвола одређених војних власйи* (пар. 26). Према Закону о же- нидби официра, подофицира, каплара и редова из 1901. (од 24. децембра 1901) потпоручницима је било забрањено да се жене док су поручници који су имали најмање пет година официрске службе могли да сту-

¹³ До 2005, када је донет нови Породични закон, претходни Закон о браку и породичним односима предвиђао је само једну брачну забрану, тј. старатељство. По новом Закону старатељство је брачна сметња која не може бити диспензирана, али ако старалац и штићеник желе да склопе брак потребно је да се претходно раскине старатељски однос и поднесе извештај органу старатељства о старању о личности и имовини штићеника, како би се спречило прикривање злоупотреба накнадним склапањем брака.

пају у брак. Официрима виших чиновна је било потребно одобрење за склапање брака. Наредницима с пет година наредничке службе исто се одобравало склапање брака, о чему је одлучивао командант активне војске. Поднаредницима, капларима и војницима (редовима) била је забрањена женидба док су били у сталном кадру. Ако би брак био закључен противно овим одредбама остајао је на снази, али су били одговорни грађански чиновник као и односна војна лица.

14. *Нейројисно оглашавање брака* (пар. 27). Закључењу брака је морало претходити одговарајуће оглашавање. Ова забрана је била отклоњива. Диспензацију је могао да први официр општине (поджупан или градоначелник) а другостепени орган је био министар унутрашњих послова. Прекршај те забране повлачи за собом евентуалне казнене последице, али нема утицаја на ваљаност склопљеног брака, ако је овај иначе ваљан, став је Касационог суда у Новом Саду,¹⁴ који у својој одлуци у ревизионом поступку истиче да се „ваљаност брака у погледу формалности има пресуђивати по законима који су у времену и месту склапања брака постојали”. Наиме, један од брачних другова је тражио да се његов брак, који је склопио са странкињом (Рускињом) у Кишињеву (тадашња Русија) пред црквеним властима а не пред грађанским чиновником, огласи неважећим јер нису испуњени услови предвиђени тада важећим Законом о браку. Суд је захтев одбио из разлога који су цитирани.

Формалности за склапање брака

У формалности за склапање брака, према бившем војвођанском праву, спадало је пре свега прописно оглашавање брака.¹⁵ Циљ је био да се омогући јавности, тј. свима онима који имају одређене информације о околностима које искључују пуноважност брака између одређених лица да благовремено, тј. пре склапања брака стави приговор и на тај начин допринесу спречавању склапања неважећег брака.

Надлежни орган за склапање брака је био грађански чиновник одређеног ранга. Према пар. 29 ЗБ то је био матичар или његов заменик,¹⁶ први човек муниципије, тј. поджупан или градоначелник, начелник среза, градоначелник града са уређеним саветом као и дипломатски представник или конзул Краљевине који је добио изричито овлашћење од владе за склапање брака у иностранству.

Пре свих за склапање брака је био надлежан матичар. Територијална (месна) надлежност је била врло ограничена. Брак се могао пунова-

¹⁴ Пресуда Касационог суда у Новом Саду бр. 238/1921, Збирка судских одлука бр. II из 1922, случај бр. 25, стр. 53

¹⁵ Према пар. 36 ЗБ брак се могао склопити и без оглашавања или без ослобођења од диспензације уколико је једна од странака боловала од тешке болести која може да има смртни исход, уколико странке изјаве пред грађанским чиновником да по њиховом најбољем знању између њих нема никаквих брачних сметњи.

¹⁶ Заменик матичара је могао у селу да поступа као надлежни орган за склапање брака само ако је имао најмање 24 године, а у граду ако га је за то посебно овластио министар унутрашњих послова.

жно закључити само пред матичарем надлежним према пребивалишту бар једног вереника, а ако ниједан од њих није имао пребивалиште на подручју Војводине надлежан је био матичар подручја на коме су имали боравиште. Уколико су пак вереници желели да закључе брак ван места свог редовног пребивалишта, требало им је одобрење надлежног матичара према месту пребивалишта, који је могао да овласти другог матичара само ако је склапање брака било прописно оглашено, ако је прошло најмање три дана од оглашавања и уколико није било приговора који би се односили на брачне сметње или забране, односно на оклоности које искључују слободан пристанак. Ако би брак био склопљен пред грађанским чиновником, али не у његовом округу, био би ништав (пар. 41-а). Изузеци су били предвиђени у случају да је јавно мњење сматрало онога пред којим је брак склопљен за грађанског чиновника дотичног округа, или ако је грађански чиновник при склапању брака суделовао у суседном округу, а брачни другови нису имали знања о његовој ненадлежности (пар. 42-а и б), што значи да у тим случајевима брак није био ништав.

За разлику од тадашњег војвођанског ЗБ Породични закон Србије препушта потпуну слободу избора места склапања брака будућим брачним друговима (чл. 292 ПЗ). Месна надлежност према томе није одређена, односно сваки матичар коме се странке обрате са захтевом за склапање брака, поред тога што је стварно надлежан истовремено је и месно надлежан.

Брак се склапао јавно у службеној просторији која је за то била посебно намењена (пар. 37). Од тога се могло одступити на молбу странака, ако су имале важне разлоге, било за искључење јавности, било за склапање брака ван службене просторије (или за оба), о чему је одлучивао надлежни грађански чиновник.

Чину закључења брака морали су лично присуствовати оба будућа брачна друга уз присуство два сведока. Сведок је могло да буде свако лице (и сродник брачних другова и сродник поступајућег чиновника) старије од 16 година које је могло да схвати значај брака (пар. 40). Пишкулић и Ђерђ напоњу да је заступање путем пуномоћника само изузетно било допуштено, и то ако се радило о заробљеницима и интернираним лицима, који су се налазили у власти непријатеља, или ако се радило о болесним војницима који су се налазили у болници близу бојног поља, уколико је то одобрио министар председник или председник владе (П и ш к у л и ћ — Ђ е р ђ, 1922:229). Савремено право је много либералније у погледу омогућавања склапања брака преко пуномоћника, јер општинска управа може, изузетно, решењем дозволити да се брак склопи у присуству једног будућег супружника и пуномоћника другог будућег супружника ако за то постоје нарочито оправдани разлози (чл. 301 ПЗ). Који се разлози сматрају оправданим одређује општинска управа.

Пристанак за склапање брака треба буде дат слободно (пар. 38). Није се могао дати под условом нити везано за рок. (пар. 39). Ако је пристанак изнуђен принудом дат у заблуди или услед преваре, сматра-

ло се да слободног пристанка нема.¹⁷ То је давало основа за неважност брака.

Будући брачни другови су лично пред надлежним грађанским чиновником, у присуству два сведока, давали изјаву да ступају у брак једно с другим. Као и према нашем садашњем праву, тај моменат (сагласност изјављених воља) је представљао конститутивни елемент за настанак брака. Након датих сагласних изјава грађански чиновник је проглашавао да су вереници по закону постали муж и жена (Јесенски — Протић, 1922).

БРАЧНО ПРАВО ПРЕМА АУСТРИЈСКОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

Извор брачног права у данашњем делу Војводине, који је пре стварања јединствене југословенске државе потпадао под аустријску јурисдикцију, био је Општи аустријски грађански законик из 1811. са изменама које су уведене Цесарским патентом цара Фрање Јосифа I од 29. новембра 1852. Према Царском патенту одредбе брачног права ОАГЗ примењују се на све поданике Аустријске царевине изузев припадника грађанског сталежа¹⁸ католичке и православне (грчко-сједињене и грчко-не-сједињене) хришћанске вероисповести, за које важи њихово конфесионално право. Конфесионално право је важило за склапање и пуноважност брака, раставу од стола и постеље и развод брака (распуст женидбе), а за спорове поводом тих питања били су надлежни духовни (црквени) судови. На остала питања личних и имовинских дејстава брака примењивале су се одредбе ОАГЗ, а важила је јурисдикција редовних државних судова (чланак III ст. 1 и 2 Цес. патента).¹⁹

Према ОАГЗ из 1811. важио је црквени брак (пар. 75) који се склапао пред свештеником оне вере којој су припадали брачни другови, по строго утврђеним правилима форме (оглашавање брака, правила о месној надлежности). Склапање брака између хришћана и нехришћана није било допуштено (брачна сметња из пар. 64), а између хришћана католика и хришћана некатолика (пар. 77) било је допуштено само пред католичким свештеником уз евентуално присуство некатоличког свештеника, уколико то захтева вереник некатолик.

¹⁷ „Брак се има на основу пар. 55 Закона о брачном праву прогласити неваљаним ако је једна странка пре брака затајила пред другом странком то, да болује од неизлечиве епилепсије.” Тужитељица је, наиме, својом тужбом побијала брак с туженим наводећи да је тужени болестан од тешке душевне болести епилептичних напада у помраченом душевном стању. Пошто у поступку пред нижим судовима нису биле ваљано утврђене чињенице које су се односиле на његово здравствено стање, нити су сви докази ваљано оцењени, Касациони суд је уважио ревизију тужитељице и предмет вратио позивном суду на поновно одлучивање, одлука Касационог суда у Новом Саду, бр. Г. II 700—933, обј. У Збирци одлука виших судова бр. XVIII из 1938, случај бр. 74, стр. 116—118.

¹⁸ Изузетак од опште примене одредаба ОАГЗ односио се само на грађански сталеж, док се на војнички сталеж то није односило. На њих се примењивао ОАГЗ (чланак X ОАГЗ).

¹⁹ *Опћи аустријски грађански законик*, треће издање, уредио Др Ф. Ј. Спевец, Загреб, 1911.

Цесарским патентом од 1852. године признаје се надлежност за склапање мешовитог брака између католика и некатоличких хришћана и некатоличким хришћанским свештеницима (чланак IV ст. 2 ЦП).

Истим патентом је предвиђено (чл. V) да се и лична способност за склапање брака процењује према конфесионалном праву вереника хришћанина, без обзира где се брак склапа.

Према ОАГЗ развод брака за католике није био допуштен већ само растава од стола и постеље, којом фактички престају дејства брака, али правно брак и даље остаје неразрешив за живота брачних другова (пар. 103—109).

За хришћане некатолике развод је био допуштен према њиховом верском праву, а за Јевреје је развод био регулисан ОАГЗ,²⁰ који је предвиђао право мужа да жени да „распусно писмо” (пар. 133—135). Пре развода муж и жена су били дужни да се прво обрате рабину чија је дужност била да покуша да их помири, па тек када покушај остане без успеха, рабин је издавао писмено сведочанство да странке није могао одвратити од њихове намере да се разведу. Тек с тим рабиновим сведочанством странке су се могле обратити суду, који је исто тако са своје стране остављао странкама још један период од месец или два дана ради покушаја помирења, ако сматра, узмајући у обзир конкретне околности, да има наде „за ново сједињење” (пар. 134).

ЗАКЉУЧАК

Услови за закључење брака према предратном војвођанском праву су били многобројнији и сложенији него што је случај с нашим савременим правом. Иако је према Закону о браку из 1894, који је важио на претежном делу данашње територије Војводине, била уведена грађанска форма брака као обавезна и једино призната форма брака, а разлика у вери укинута као брачна сметња, што није био случај са осталим правним подручјима тадашње Краљевине, још увек је склапање брака подразумевало сложеније формалности и услове него што је то случај у послератном праву, а сем тога важила је и црквена форма брака у Срему и деловима Војводине који су пре уједињења били под аустријском јурисдикцијом. То се може објаснити и чињеницом да је и сам институт брака имао много већи значај него данас јер је био једини правно признати оквир заједнице живота два лица различитог пола и једини основ заснивања породице. Ванбрачна заједница није била пожељна и стога није ни производила породичноправна дејства, а и правни положај ванбрачне деце је био неповољнији него што је био положај брачне деце.

Предратно брачно право засновано на угарском законодавству је познавало седам брачних сметњи и четрнаест брачних забрана а наше

²⁰ Према ст. 3 чл. IV Цесарског патента из 1852: „Прописи другог поглавља (О праву женидбеном) општег грађанског законика примењују се потпуно и на једноверце жидовске.”

породично законодавство предвиђа само шест брачних сметњи, док су брачне забране укинуте. Принудне, императивне норме брачног права су доминантна особеност тадашњег права, док савремено породично право карактерише знатно шири домен примене аутономија воље или „приватизација” породичног а нарочито брачног права. Држава настоји да избегне крута правила и остави што шири простор брачним друговим за самостално уређивање. Тако по нашем садашњем праву брачни другови слободно бирају место склапања брака, без ичије претходне дозволе што није био случај у предратном војвођанском праву где је територијана надлежност одређеног грађанског чиновника при склапању брака представљала врло значајан део формалности потребних за пуноважност брака. Сем тога било је предвиђено и оглашавање брака које не постоји у нашем послератном породичном праву, а и склапање брака преко пуномоћника је било врло рестриктивно. За пуноважност малолетничког брака се тражио пристанак пре свега оца, у ређим случајевима мајке, затим стараоца ако отац није био законски заступник своје деце, а и старатељска власт је имала надлежност у одређеним случајевима, док у савременом праву родитељи не одлучују о томе, већ дозволу за склапање малолетничког брака даје суд. Полна дискриминација је била исто тако једно од начела тадашњег, не само војвођанског права, него и права које је важило на свим осталим подручјима Краљевине. Тако је жена могла ступити у брак, уз диспензацију министра правде, са 16 а мушкарац са 18 година, жена је била подређена мужу и била је законски заступник само своје ванбрачне деце, а изузетно је могла бити законски заступник своје брачне деце.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге

- Богданфи, Глиша — Николић, Никола (1925). *Опште приватно право које важи у Војводини*, Панчево.
- Јанковић, Драгослав, (1997). *Државноправна историја Југославије*, Београд.
- Јесенски, Александер — Протић, Паја (1922). *Приватно право у Војводини*, Сомбор.
- Кркљуш, Љубомирка (2004). *Правна историја српског народа*, Нови Сад.
- Лановић, Михајло, (1929). *Приватно право Тријархија*, Загреб.
- Пишкулић, Звонимир — Ђерђ, Имре, (1924). *Основи приватног права у Војводини*, Београд.
- Цвејић-Јанчић, Олга (1992). *Породично право*, књига прва — *Брачно право*, Београд: Научна књига.
- Цвејић-Јанчић, Олга (2001) *Породично право*, књига прва — *Брачно право*, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду — Правни факултет — Центар за издавачку делатност.

Чланак у књизи

- Цвејић-Јанчић, Олга (1996). Брачно право према Српском грађанском закону, у: *Стоједесет година од доношења Српског грађанског законика*, Бео-

град: Српска академија наука и уметности, Књига LXXXI, Одељење друштвених наука.

Чланак у часопису

Цв е ј и ћ - Ј а н ч и ћ, Олга (1989). Историја брачног права у Војводини, *Зборник радова Правног факултета* у Новом Саду бр. XXII, 1—3.

Збирке судских одлука

Збирка одлука Виших судова Краљевине Југославије од 1925—1941. г. (приредио Ника Ј. Игњатовић) Штампарија браће Грујић.

LAW ON MARRIAGE IN VOJVODINA IN THE PERIOD BETWEEN TWO WORLD WARS

by

Olga Cvejić-Jančić

Summary

The conditions for marriage under the prewar law in Vojvodina were numerous and more complex than in our contemporary law. In the prevailing part of Vojvodina in that time there was in effect the Hungarian Family Law Act from 1894 by which civil marriage was introduced and religious differences were abolished as a marriage impediment. Religious form of marriage was still in effect in Srem and in those parts of Vojvodina which were before unification under Austrian jurisdiction (Military Border). Cohabitation was not recognized and had no family law effects. Legal status of the children born out of wedlock was much worse than the legal status of the children born in wedlock. Discrimination on the ground of sex was a rule, not only in the law of Vojvodina, but also in other parts of The Kingdom of Yugoslavia. For example, women could get married only with the dispensation of the minister of justice, at the age of 16, while men could get married at 18. Woman was subordinate to her husband and could legally represent only her children born out of wedlock. She could exceptionally be the legal representative of her children born in wedlock.

Нашаца Стојановић

НАСЛЕДНО ПРАВО У ВОЈВОДИНИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА¹

САЖЕТАК: У раду аутор сагледава материјалноправни аспект установе наслеђивања у приватном праву Војводине између два светска рата, кроз призму тада важећих извора права, с нарочитим освртом на праксу Касационог и Апелационог суда у Новом Саду. Посебна пажња усмерена је на откривање сличности и разлика у нормативном обликовању појединих наследноправних института у војвођанском, аустријском и српском праву. Будући да савремено српско право не уређује питања: утврђивање односа старине и тековине, узајамни утицај нужног дела на установу плодуживања и могућност установљења два плодуживања на заоставштини одређеног оставиоца, по мишљењу аутора, правила чије је извориште у пракси Касационог суда у Новом Саду, могла би бити главни путоказ у њиховом регулационом систему.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: угарско правно наслеђе, законско наслеђивање, нужно наслеђивање, тестаментално наслеђивање, уговор о наслеђивању, правни положај наследника.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Наследно право, као део, шире целине, грађанског права, уређује установу наслеђивања којом се остварује пренос права и обавеза, пододних да буду објект наследноправне сукцесије, са умрлог лица на његове правне последнике.

Предмет наше пажње, у овом раду, јесте управо материјалноправни аспект установе наслеђивања у приватном праву Војводине између два светска рата, сагледан кроз призму основних правних извора: Вербецијевог Трипартитума,² Закључака Државне правне комисије од 5. новембра

---

¹ Рад је резултат истраживања на пројекту „Приватно право у Војводини између два светска рата”, који финансира Матица српска у Новом Саду.

² О Вербецијевом Трипартитуму, у коме је садржано угарско обичајно право, детаљније видети код *Lanović, Mihajlo* (1929). *Privatno pravo Tripartita*, Zagreb, стр. 85—93.

1861. године (тзв. Привремених законских правила),³ одговарајућих законских текстова,⁴ праксе Касационог и Апелационог суда у Новом Саду и одредаба новелираног Аустријског грађанског законика, који је у том периоду био примењиван, у једном мањем делу Војводине.⁵

Без претензије да сагледа сву комплексност регулисања наследно-правних односа у војвођанском праву, овај рад има за циљ да осветли основне идеје и најупечатљивија решења из домена наследног права, која би, уједно, могла послужити српском законодавцу данас као путоказ у попуњавању правних празнина у важећим наследноправним прописима.⁶

ОСНОВНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ ЗА НАСТУПАЊЕ НАСЛЕЂИВАЊА

У приватном праву Војводине установа наслеђивања подразумевала је испуњење одређених претпоставки: смрт физичког лица способног за стицање имовинских права (или проглашење несталог лица умрлим), постојање његове заоставштине и егзистенцију наследника позваних да га наследе.

Сва лица правно способна, начелно, могла су бити у положају оставиоца. Од тог правила војвођанско право чинило је изузетак у погледу калуђера и калуђерица који су положили свечани завет сиромаштва, будући да нису могли стицати права подобна наслеђивању (Б о г д а н ф и — Н и к о л и ћ, 1925). Идентично решење предвидео је Аустријски грађански законик.⁷ Српски грађански законик није садржао овакво решење, омогућавајући практично сваком правном субјекту да буде у положају оставиоца.⁸

Заоставштину умрлог чинила су сва његова права и обавезе подобни да буду објект наследноправне сукцесије.⁹ У војвођанском праву са-

³ Закључци Државне правне комисије, заправо, садрже решења мађарског приватног права. О овом правном извору детаљније видети код Милић, Ivo (1921). *Pregled madžarskog privatnog prava u poređenju sa Austrijskim građanskim zakonikom*, Subotica, стр. 10.

⁴ Ту првенствено имамо у виду: Закон о формалним захтевима опорукa, наследних уговора и даровања за случај смрти XVI: 1876. и Закон о оставинском поступку XVI:1894. Закон о судском ванпарничном поступку из 1934. године (*Сл. новине*, бр. 175-XIV), који се примењивао на подручју Краљевине Југославије није био предмет наше пажње, јер смо желели да у раду укажемо на разлике у законским решењима које су постојале на подручју Војводине и Србије до ступања на правну снагу овог Закона.

⁵ Одредбе Аустријског грађанског законика биле су примењиване на подручју Ковина, Панчева, Титела и Беле Цркве. Наведено према Никол ић, Душан (1995). Приватно право у Војводини и Српски грађански законик између два светска рата, *Зборник радова Сео њедесет љ година од доношења Српског грађанског законика (1844—1994)*, стр. 46.

⁶ У Републици Србији то је Закон о наслеђивању из 1995. године (*Сл. гласник РС*, бр. 46/1995, 101/2003).

⁷ Видети пар. 539 Аустријског грађанског законика. За потребе овог рада коришћен је превод Аустријског грађанског законика из 1921. године, аутора Д. Аранђеловића.

⁸ Видети пар. 51 и пар. 394 Српског грађанског законика. За потребе овог рада употребљен је Грађански законик Краљевине Србије, протумачен одлукама одељена и Опште седнице Касационог суда (редакција: Г. Никетић), Београд 1922.

⁹ Отуда и „отпремнина и пензија, пре упућења на исплату, не могу бити предмет наследства”. Видети К. 261—900. Наведено према Игњатовић, Ника (1910). *Судска љракса из наследног љрава*, I део, св. 3, Нови Сад, одл. бр. 13, стр. 4.

став заоставштине био је директно условљен квалитетом добара. Део заоставштине умрлог стечен од предака, на основу добротних правних послова, чинио је старину (имовина од гране, имовина од лозе),¹⁰ а преостали део заоставштине представљала је тековина.¹¹

Судска пракса установила је правило да се претпоставља да заоставштину чине добра тековине.¹² Уколико се буде доказало да у заоставштини постоји и старина, о тековини није могло бити речи све док она не буде намирена.¹³ При том, посебна правила важила су за наслеђивање тековине, а посебна за старину. Аустријски грађански законик и Српски грађански законик нису правили такву разлику у погледу наслеђивања саставних делова заоставштине.¹⁴

У положају наследника могла су бити само она лица која су била жива или бар зачета у време делације умрлог, способна и достојна за наслеђивање и која се нису одрекла наслеђа или га одбила.

Наследник је стицао право наслеђа у време смрти оставиоца и без давања наследничке изјаве. Насупрот томе, Аустријски грађански законик садржао је решење да је за стицање права наслеђа потребна изјава о пријему наслеђа потенцијалног наследника, а за предају наследства, одлука суда. До тог тренутка заоставштина мирује, лежи (*hereditas iacens*).¹⁵ У српском праву ово питање било је спорно, будући да је садржина пар. 394 Српског грађанског законика јасно ишла у прилог стицања наслеђа *ipso iure*, а Правила о поступању у неспорним (ванпарничним) делима, својим одредбама, заговорали ову другу концепцију.¹⁶

Неспособни да наслеђују у војвођанском праву били су страни држављани, у случају реторзије,¹⁷ законом признате вероисповести у одређеном обиму, као и калуђери и калуђерице који су положили свечани завет сиромаштва (Б о г д а н ф и — Н и к о л и ћ, 1925). Српски грађански законик је неспособност за наслеђивање ограничио само на странце

¹⁰ Према схватању Апелационог суда у Новом Саду у старину нису улазили приходи од тако стечених добара, већ су припадали тековини. Видети одлуку Апелационог суда у Новом Саду, 197/920. Наведено код И г њ а т о в и ћ, Ника, *op. cit.*, одл. бр. 196, стр. 31.

¹¹ О старини и тековини у војвођанском праву детаљније видети код Б л а г о ј е в и ћ, Борислав (1941). Наследноправни значај старине и тековине у војвођанском праву, *Правнички гласник*, бр. 2, стр. 33—44.

¹² Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, 148/922. Наведено код И г њ а т о в и ћ, Ника, *op. cit.*, одл. бр. 195, стр. 31.

¹³ Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 142/1922; одлуку Касационог суда у Новом Саду, 370/930 и одлуку Касационог суда у Новом Саду, 863/929. Прва одлука наведена код Б о г д а н ф и, Глиша — Н и к о л и ћ, Никола, *op. cit.*, стр. 200. Остале две одлуке наведене су код И г њ а т о в и ћ, Ника, *ibidem*, под. бр. 176 и 188, стр. 28 и 30.

¹⁴ Томе у прилог може послужити садржина пар. 532 Аустријског грађанског законика и пар. 394 Српског грађанског законика.

¹⁵ Видети пар. 797 Аустријског грађанског законика.

¹⁶ Видети нпр. чл. 81, чл. 114. и чл. 116. Правила о поступању у неспорним (ванпарничним) делима (од 25. 10. 1872. године, бр. 4971 и 30. 09. 1911. године, бр. 14944). О томе опширније видети код П е р и ћ, Живојин (1923). *Специјални део Грађанског права, IV, Наследно право*, Београд, стр. 17—21; А р а н њ е л о в и ћ, Драгољуб (1925). *Наследно право с нарочитим обзиром на Грађански законик Краљевине Србије*, Београд, стр. 12—14.

¹⁷ Видети Н. О. 203. Наведено према И г њ а т о в и ћ, Ника, *op. cit.*, одл. бр. 47, стр. 8.

у случају одсуства реципроцитета,¹⁸ а Аустријски грађански законик на верске организације и редовнике који су положили свечани завет сиромаштва и на војне обвезнике, све док не буду ухваћени или док се не врате у земљу.¹⁹

Недостојност за наслеђивање везивала се за противправно и неморално понашање наследника у односу на оставиоца. Разлоге недостојности временом је искристалисала судска пракса, за разлику од аустријског и српског права где су разлози недостојности били регулисани у грађанским кодексима.²⁰ Доступна судска пракса показује да се највећи број случајева наследничке недостојности везивао за противправно или неморално понашање супружника оставиоца. Нарочито је као разлог недостојности била заступљена бигамија²¹ или заснивање ванбрачне заједнице непосредно после смрти супружника.²²

Потенцијални наследник могао се одрећи наслеђа само пре тренутка делације и то искључиво споразумом с будућим оставиоцем.²³ При том, судска пракса није тражила изричито прихватање дате изјаве о одрицању од наслеђа од стране будућег оставиоца, већ је била довољна и прећутна манифестација воље, састављањем тестаментa којим се таквом наследнику ништа не оставља.²⁴ Могућност одрицања од наслеђа предвидео је и Аустријски грађански законик.²⁵ Српски грађански законик није садржао одредбе о овом правном феномену, али би се на основу пар. 13 и пар. 539 могло закључити у прилог недопуштености његове примене у пракси (А р а н ђ е л о в и ћ, 1925). До одбијања наслеђа, пак, могло је доћи тек после смрти оставиоца. Изјава о одбијању наслеђа производила је дејство, без обзира на то пред ким је била изјављена,²⁶ за разлику од аустријског и српског законодавца који су инсистирали на њеном давању пред надлежним судијом.²⁷

¹⁸ Видети пар. 423 Српског грађанског законика.

¹⁹ Видети пар. 539 и пар. 544 Аустријског грађанског законика.

²⁰ О разлозима недостојности за наслеђивање у приватном праву Војводине детаљније видети код Ј е s e n s k y, Aleksandar — P r o t i ć, Раја (1922). *Privatno pravo u Vojvodini*, Sombor, стр. 127—128. За аустријско право видети пар. 540—544 Аустријског грађанског законика. За српско право видети пар. 419—421 Српског грађанског законика.

²¹ У том правцу видети К. 220—909 и Н. О. 206. Наведено код И г њ а т о в и ћ, Ника, *op. cit.*, одл. бр. 65, стр. 11.

²² Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, бр. 221—922; одлуку бр. 381—928, одлуку бр. 1394—29 и одлуку бр. 521—931. Наведено код И г њ а т о в и ћ, Ника, *op. cit.*, под бр. 69, стр. 11.

²³ Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, 778—932. Наведено код И г њ а т о в и ћ, Ника *ibidem*, одлука под бр. 86, стр. 14.

²⁴ Видети одлуку Апелационог суда у Новом Саду, бр. Г. 381/31/1922. Извор: Архив Војводине.

²⁵ Видети пар. 551 Аустријског грађанског законика.

²⁶ У том правцу видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, бр. 1059—929. Наведено код И г њ а т о в и ћ, Ника, *op. cit.*, под. бр. 123, стр. 21

²⁷ Видети пар. 799 и пар. 805 Аустријског грађанског законика, као и чл. 82 Правила о поступању у неспорним (ванпарничним) делима.

ЗАКОНСКО НАСЛЕЂИВАЊЕ

Законско наслеђивање на подручју Војводине било је утемељено на парентеларно-линеарном систему груписања крвних сродника. Сви крвни сродници, дакле, били су распоређени у парентеле, групе сродника формиране с обзиром на најближег заједничког претка или парове предака. Основна обележја парентеларно-линеарног система задржало је и војвођанско наследно право: постојање неограниченог броја парентела и искључивост у наслеђивању сродника млађе парентеле, у односу на сроднике који чине старије парентеле (Б о г д а н ф и — Н и к о л и ћ, 1925). И правила о законском наслеђивању, садржана у Аустријском грађанском закону, била су заснована на овом систему груписања сродника, с том разликом да су се могли позивати на наслеђе закључно родоначелници четврте парентеле (прадеде и прабабе оставиоца).²⁸

Иако је законски ред наслеђивања, према одредбама Српског грађанског законика, био изграђен на основним постулатима парентеларно-линеарног система груписања крвних сродника, он се у појединим својим обележјима разликовао од законског наслеђивања које је постојало на подручју Војводине. Наиме, одредбе о законском наслеђивању, садржане у Српском грађанском закону, биле су утемељене на принципу првенства у наслеђивању мушких сродника у односу на женске и начелу приоритета у наслеђивању сродника који чине мушку лозу у односу на оне који су саставни део женске лозе (Ђ о р њ е в и ћ, 1903; П е р и ћ, 1923), за разлику од војвођанског наследног права где је владао принцип равноправности у наслеђивању свих сродника, без обзира на пол и, када је реч о наслеђивању тековине, без обзира на припадност мушкој или женској лози. Као последица таквог решења, проистекла је и могућност истовременог позивања на наслеђе више родоначелника оставиоца у даљим парентелама, док је у српском праву могао наслеђивати само један предак оставиоца.

За разлику од законског реда наслеђивања у српском праву где ванбрачно дете није могло наслеђивати своје родитеље,²⁹ у наследном праву Војводине таква могућност постојала је у односу на мајку детета, независно од тога да ли је она имала брачне деце.³⁰ Ванбрачно дете имало је приоритет у наслеђивању у односу на законитог мужа мајке. Судска пракса временом је дозвољавала право наслеђа ванбрачном детету и у односу на мајчине сроднике.³¹ Аустријски грађански законик је, у погледу наследноправног положаја ванбрачног детета, садржао идентично решење.³²

²⁸ Видети пар. 731—741 Аустријског грађанског законика.

²⁹ Видети пар. 409 Српског грађанског законика.

³⁰ Видети Плен. одлуке 79 и 216. Наведено према И г њ а т о в и ћ, Ника, *op. cit.*, одл. бр. 141, стр. 23.

³¹ Видети К. 3291—901. Наведено према И г њ а т о в и ћ, Ника, *ibidem*, одл. бр. 136, стр. 23.

³² Видети пар. 754 Аустријског грађанског законика.

Усвојена деца могла су, према одредбама Аустријског грађанског законика, Српског грађанског законика и судској пракси у Војводини наслеђивати усвојиоца.³³ У случају смрти усвојеног детета, његова заоставштина је, према слову Српског грађанског законика, припадала потомцима поочима и поматере. Ако ови не постоје, усвојеникова стечена добра припадала су његовим крвним сродницима, а добра која је наследио од усвојиоца, његовим сродницима.³⁴ У наследном праву Војводине усвојиоци и њихови сродници нису могли стицати заоставштину умрлог усвојеника ни под каквим условима. (Б о г д а н ф и — Н и к о л и ћ, 1925). Идентично решење прописао је и Аустријски грађански законик.³⁵

У Српском грађанском законнику сви законски наследници, позвани на наслеђе, стицали су целокупну заоставштину, независно од квалитета наслеђених добара. Исто решење било је садржано и у Аустријском грађанском законнику.³⁶ Законски ред наслеђивања који се примењивао у Војводини за полазну основу у расподели заоставштине, узимао је управо овај критеријум. Посебна правила важила су за наслеђивање тековине, а посебна за стицање старине. Потомци оставиоца стицали су, без разлике, сва оставиочева добра. Деца су делила заоставштину по главама, а остали потомци, применом права представљања, по линијама.³⁷ Уколико умрли није оставио потомство, тада је тековина припадала његовом супружнику, без обзира на то да ли је она стечена током трајања брачне заједнице или не.³⁸ Ако, пак, оставилац није имао супружника, он није могао или није хтео да наследи, стечену имовину наслеђивали су његови сродници, по правилима позивања на наслеђе у парентеларно-линеарном систему груписања сродника.

За наслеђивање имовине од гране важио је принцип *materna maternis, paterna paternis*, чиме се практично ограничавао круг потенцијалних наследника на оне из чије лозе (или огранка лозе) су потекла наслеђена добра.³⁹ Уколико таквих наследника није било, део старине потекао из њихове лозе, није прирастао наследницима друге лозе, већ је долазило до тзв. декласирања имовине од лозе и њеног претварања у тековину (М и л и ć, 1921). По правилу, сродник из лозе имао је право да тражи да му се предају сва наслеђена добра која су се још налазила у оставинској маси, уколико он буде накнадио учињене инвестиције.⁴⁰ Ако њих више

³³ Видети пар. 755 Аустријског грађанског законика и пар. 410 Српског грађанског законика. За војвођанско наследно право видети К. 4218—91. Наведено према И г њ а т о в и ћ, Ника, *op. cit.*, одл. бр. 147, стр. 24.

³⁴ Видети пар. 410 Српског грађанског законика.

³⁵ Видети пар. 756 Аустријског грађанског законика.

³⁶ Видети пар. 394 Српског грађанског законика и пар. 532 Аустријског грађанског законика.

³⁷ Видети правило бр. 9 Закључака Државне правне комисије.

³⁸ Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 1226/929, Збирка судских одлука виших судова, XXI, за 1941. годину, одл. бр. 104, стр. 124.

³⁹ Исти наследноправни режим важио је и за оне покретне ствари које је жена добила од својих родитеља на име удадбене опреме. Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Одељење Б, бр. Рев. II. 446/32/1935. Извор: Архив Војводине.

⁴⁰ Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 142—1922, Збирка виших судских одлука, III, за 1923. годину, одл. бр. 76, стр. 108—109.

није било у заоставштини, наследник из лозе могао је да тражи само њихову новчану противвредност, коју је наслеђено добро имало у време отварања наслеђа оставиоца, односно у време када је учињен поклон.⁴¹ Уколико је наслеђено или поклоњено добро било отуђено и за куповну цену набављена друга имовина, наследник је могао њу тражити, под условом да њена вредност није премашила вредност имовине од гране.⁴² Када је одређена непокретност у мањем делу била набављена имовином од гране, а у већем делу тековином, наследнику из лозе припадала је новчана противвредност уложене имовине из лозе.⁴³

Наследнику из лозе није припадало право на новчану накнаду штете уколико је старина уништена или оштећена случајем или услед више силе.⁴⁴ Оне промене у вредности имовине од гране, како повећања, тако и смањења, настале активношћу оставиоца, међутим, нису ишле на штету, односно корист старине, као интегрални део заоставштине.⁴⁵

Поред крвних и грађанских сродника и супружници из пуноважног брака могли су, у наследном праву Војводине, наслеђивати једно друго. Привремена законска правила⁴⁶ прописала су да надживелом супружнику припада сва тековина у ситуацији да умрли брачни друг није оставио потомство, а имовина од гране, када он није имао десценденте, асценденте и побочне сроднике.

Према новелираном Аустријском грађанском законуку,⁴⁷ супружнику оставиоца припадала је 1/4 вредности заоставштине у својину, када је он наслеђивао с његовим потомцима, а половина, када је наслеђивао заједно с прецима оставиоца (закључно с трећестепеним прецима). У односу на остале претке, супружник је био привилегован као законски наследник, будући да је наслеђивао целокупну заоставштину. Такође, супружнику су припадали, независно од тога с ким је конкурисао на наслеђе, као претходни легат, предмети домаћинства.⁴⁸

У односу на ова решења, наследноправна позиција супружника, према одредбама Српског грађанског законика била је умногоме неповољнија, будући да је жена могла наследити целокупну заоставштину

⁴¹ Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Одељење Б, Г. 99/1929, Збирка одлука виших судова, XI, за 1931. годину, одл. бр. 74, стр. 63. Пракса Касационог и Апелационог суда у Новом Саду је, у погледу утврђивања вредности имовине од гране, заступала и другачије схватање, узимајући за полазну основу вредност за коју су та добра била продата. Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, 48/926 и Апелационог суда у Новом Саду, 1790—934. Наведено према И г њ а т о в и ћ, Ника, *op. cit.*, одл. бр. 161 и 165, стр. 26—27.

⁴² Видети К. 6363—1901, Збирка одлука виших судова, IX, за 1929. годину, стр. 155.

⁴³ Видети К. 3085—1916, Збирка одлука виших судова, IX, за 1929. годину, стр. 155, као и одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 133/933, Збирка одлука виших судова, XVII, за 1937. годину, одл. бр. 53, стр. 91.

⁴⁴ Видети одлуку К. 2407/907. Наведено према Б л а г о ј е в и ћ, Борислав, *op. cit.*, стр. 37.

⁴⁵ Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. бр. 142/922 и К. 5712/910. Наведено према Б л а г о ј е в и ћ, Борислав, *ibidem*.

⁴⁶ Видети чл. 14 Привремених законских правила.

⁴⁷ Видети пар. 757 Аустријског грађанског законика.

⁴⁸ Видети пар. 758 Аустријског грађанског законика.

покојног мужа тек после свих сродника из шестог колена, како очеве, тако и мајчине лозе, а муж жену, после свих ових сродника, само у погледу имовине која је унета у брак као мираз.⁴⁹

Супружник оставиоца губио је право да наследи умрлог брачног партнера, уколико је брак био разведен, непуноважан, ако су супружници били судски растављени од стола и постеље или је преживели супружник био недостојан за наслеђивање, или, пак, искључен из наслеђа (J e s e n s k y — P r o t i ć, 1922). Скоро исту концепцију прихватио је и аустријски законодавац у погледу престанка права наслеђа преживелог супружника. У Аустријском грађанском законнику, као посебан разлог за губитак права наслеђа супружника било је предвиђено подизање тужбе од стране оставиоца, за његовог живота, чија је основаност утврђена после његове смрти.⁵⁰

Наследно право Војводине није инсистирало, као одредбе Српског грађанског законика⁵¹ на фактичком прекиду заједнице живота, као узрок за губитак права наслеђа надживелог супружника.⁵²

Осим узајамног права наслеђа, као законских наследника, чл. 15 Привремених законских правила посебно је регулисао удовичко наслеђивање (*successio vidualis*) које се везивало искључиво за жену племића или хонорациореса, када је он имао потомке. Тада су преживелој супрузи, у циљу заштите њене егзистенције, припадале одређене покретности.⁵³

Преживелој супрузи, али и незаконитој жени, такође, наследно право Војводине признало је и удовичко право (*ius viduale*), на основу кога је она имала могућност да ужива целокупну заоставштину или само имовину од гране, зависно од тога да ли су се на наслеђе позивали потомци оставиоца или његови преци и побочни сродници.⁵⁴ Ово право судска пракса једино није признала удовици претходног наследника, штитећи на тај начин наследноправне интересе потоњег наследника.⁵⁵

⁴⁹ Видети пар. 408 и пар. 416 Српског грађанског законика. Тако и А р а н ђ е л о - в и ћ, Драгољуб, *op. cit.*, стр. 41. У правној литератури, међутим, има мишљења да одредба садржана у пар. 416 може бити протумачена тако, и да је српски законодавац, заправо, ту имао у виду сву заоставштину умрле супруге, без обзира на имовински статус добара који је чине. Видети Б л а г о ј е в и ћ, Борислав (1939) Законско наслеђивање у својину између брачних другова, *Архив за љравне и друшћвене науке*, књ. бр. 55, бр. 1—6 стр. 230.

⁵⁰ Видети пар. 759, ст. 2 Аустријског грађанског законика. Исто решење прихватала је и судска пракса на подручју Војводине. У том правцу видети К. 996—929. Наведено према И г њ а т о в и ћ, Ника, *op. cit.*, одл. бр. 152, стр. 25

⁵¹ Видети пар. 417 Српског грађанског законика.

⁵² У том правцу видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 783/193, Збирка одлука виших судова, XIV, за 1934. годину, одл. бр. 206, стр. 188; одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 394/1931, Збирка одлука виших судова, XIII, за 1933. годину, одл. бр. 70, стр. 100, као и Н. О. 12-IX, 1906, бр. 4750, Збирка грађанско-правних начелних одлука, IV, Наследно право, одл. бр. 218, у оквиру Збирке одлука виших судова, XVIII, за 1938. годину. Супротан став заузео је Касациони суд у Новом Саду, по угледу на одредбу пар. 759 Аустријског грађанског законика, у одлуци Г. 592/1932, Збирка одлука виших судова, XVIII, за 1937. годину, одл. бр. 84, стр. 115.

⁵³ Детаљније о томе видети код П и ш к у л и ћ, Звонимир — Ђ е р ђ, Имре (1924). *Основи љриваиног љрава у Војводини*, Београд, стр. 265.

⁵⁴ Видети чл. 16 Привремених законских правила.

⁵⁵ Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 227—1921. Наведено према Б о г д а н ф и, Глиша — Н и к о л и ћ, Никола, *op. cit.*, стр. 210.

Право удовичког уживања било је признато удовици чак и када је умрли муж за живота поклонима располагао својом имовином. Тада је удовица имала право да од поклонопримаца захтева одређени новчани износ за издржавање, који је одговарао друштвеном положају мужа и вредности његове имовине, или, пак, уколико је у положају поклонопримца био десцедент супруга, право плодуживања једног деџег дела (Б о г д а н - ф и — Н и к о л и ћ, 1925).

Право уживања, у корист удовице, предвидео је и Српски грађански законик.⁵⁶ Обим овог овлашћења био је условљен наследницима који су, у конкретном случају, наслеђивали у својину. Уколико су то били законски наследници првог и другог наследног реда, удовици је припадао једнак део на уживање као и осталим наследницима. Ако су то били наследници трећег и осталих наследних редова, преживела супруга добијала је целокупну заоставштину на уживање (Ђ о р њ е в и ћ, 1903; П е р и ћ, 1923).

Право удовице на уживање заоставштине у приватном праву Војводине могло је бити ограничено установом нужног дела, издржавањем потомака оставиоца, другим удовичким уживањем, вољом умрлог супружника израженом у завештању⁵⁷ и на захтев оставиочевих потомака. Слично овоме, Српски грађански законик је, одредбом садржаном у пар. 414, ст. 2, недвосмислено потврдио на дужност удовице да из онога што јој је остављено на име уживања, одговарајући део искористи на издржавање девојака у фамилији и других лица, зависних у издржавању од прихода из заоставштине, као и за набавку опреме и удомљење девојака.

У случају издржавања потомака и намирања нужног дела нужних наследника, удовичко право могло је бити ограничено на минимум средстава потребних за задовољење свакодневних потреба удовице.⁵⁸ У сукобу два удовичка права која се нису могла у целини или делимично намирити из заоставштине, право уживања синовљеве мајке, искључивало је у потпуности или једним делом, удовичко право синовљеве супруге.⁵⁹ Изјавом последње воље мужа могло је бити ограничено право уживања његове супруге на ниво пристојног издржавања и становања,⁶⁰ осим ако није у питању друга удовица.⁶¹ При томе, одредбе о ограничењу удович-

⁵⁶ Видети пар. 413 и пар. 415 Српског грађанског законика.

⁵⁷ У том правцу видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 265/1930, Збирка одлука виших судова, XIV, за 1934, одл. бр. 50, стр. 57—58.

⁵⁸ Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 734—933, Збирка одлука виших судова, XVIII, за 1938, одл. бр. 43, стр. 71.

⁵⁹ Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 393—1931, Збирка одлука виших судова, XVII, за 1937. годину, одл. бр. 56, стр. 91; одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 804—934, Збирка одлука виших судова, XX, за 1940. годину, одл. бр. 254, стр. 253.

⁶⁰ Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, 525—931. Наведено према И г њ а - т о в и ћ, Ника *op. cit.*, одл. бр. 246, стр. 38—39. У правној литератури о томе постоје различита мишљења. Видети Б о г д а н ф и, Глиша — Н и к о л и ћ, Никола, *op. cit.*, стр. 209; М и л и ć, Ivo, *op. cit.*, стр. 60.

⁶¹ Видети одлуку Апелационог суда у Новом Саду, бр. пл. 916/1936/3, као и одлуку Касационог суда у Новом Саду, Одељење Б, бр. Рев. 496/30/1938. Извор: Архив Војводине.

ког уживања могле су бити примењене само у случају законског наслеђивања.⁶²

Уколико су ограничење удовичког уживања тражила деца из правно важећег брака, удовица је онда имала право на издржавање, стан и одевање. Ако су то ограничење захтевали пасторци преживеле супруге, онда је њој, уместо издржавања, припадало право на уживање једног дечјег дела.⁶³

Ограничење удовичког уживања могло је бити остварено не само судским путем већ и споразумом преживеле супруге и наследника.⁶⁴ Није се, међутим, према становишту Касационог суда у Новом Саду, могло тражити ограничење удовичког права, ако је претходно био постигнут, између преживеле супруге и наследника, споразум о деоби наследства.⁶⁵

Право удовичког уживања није могло бити ограничено уколико је муж изјавом последње воље уживање целокупне заоставштине обезбедио, ако су приходи из заоставштине били мале вредности да нису покривали пристојно издржавање удовице,⁶⁶ уколико је удовица била законити старалац деце који је руководио њиховом имовином и ако су била у питању права призната другим законима, нпр. пензија, дозвола за продају пића (Jesensky — Protić, 1922).

Удовичко право уживања могло је престати услед смрти или проглашења нестале удовице умрлом, удаје, недостојности за наслеђивање,⁶⁷ одрицања од овог права, путем уговора са супружником и споразумом удовице и наследника оставиоца (Богданфи — Николић, 1925).

НУЖНО НАСЛЕЂИВАЊЕ

Значајан простор у приватном праву Војводине између два светска рата био је посвећен установи нужног дела, кругу нужних наследника, величини нужног дела и његовом израчунавању. Не одустајући од сврхе овог института, утемељене још у римском праву, заштита имовинских

⁶² Видети К. 338—904. Наведено према Игњатовић, Ника, *op. cit.*, одл. бр. 249, стр. 39.

⁶³ Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Одељење Б, Г. 359/1926, Збирка одлука виших судова, VII, за 1927. годину, одл. бр. 32, стр. 46; одлуку Касационог суда, Одељење Б, у Новом Саду, Г. 111/1928, Збирка одлука виших судова, VIII, за 1928. годину, одл. бр. 220, стр. 189; одлуку Касационог суда, Одељења Б, у Новом Саду, Г. 166/1928, Збирка одлука виших судова, IX, за 1929. годину, одл. бр. 151, стр. 38.

⁶⁴ Видети одлуку Касационог суда, Одељења Б, у Новом Саду, Г. 359/1926, Збирка одлука виших судова, VII, за 1927. годину, одл. бр. 32, стр. 46—47.

⁶⁵ Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 813—932, Збирка одлука виших судова, XVIII, за 1938. годину, одл. бр. 144, стр. 231.

⁶⁶ У том правцу видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 111—1923. Наведено према Богданфи, Глиша — Николић, Никола, *op. cit.*, стр. 211.

⁶⁷ У више одлука Касационог суда у Новом Саду јасно је изражен став да је удовица недостојна права удовичког уживања, уколико ступи у тзв. дивљи брак. Видети нпр. одлуку Касационог суда у Новом Саду, Одељење Б, Г. 1393/1929, Збирка одлука виших судова, XIV, за 1934. годину, одл. бр. 112, стр. 124; одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 221—922. Наведено код Игњатовић, Ника, *op. cit.*, одл. бр. 234, стр. 37.

интереса оставиоцу блиских сродника од његових прекомерних бестеретних располагања, *inter vivos* или *mortis causa*, Привремена законска правила јасно су прописала да нужни део може припадати потомцима оставиоца и његовим родитељима, зависно од тога ко је, у конкретном случају, наслеђивао, по правилима редовног законског наслеђивања.⁶⁸

У Аустријском грађанском законнику нужни наследници били су сви оставиочеви потомци и преци који су уопште могли, као законски наследници, наслеђивати.⁶⁹ Српски грађански законик је, пак, предвидео ужи круг нужних наследника, ограничавајући се само на децу оставиоца, у првом реду синове, а ако њих није било и кћери.⁷⁰ Удовици умрлог, пак, припадало је на основу Законодавног решења бр. 210 из 1855. године право нужног удовичког ужитка.

Независно од тога ко се налазио у положају нужног наследника у војвођанском наследном праву, величина његовог нужног дела увек је износила 1/2 од законског наследног дела. При том, обим овог наследноправног овлашћења родитеља директно је био зависан од тога да ли је наслеђивао тековину или само имовину од гране.⁷¹ Аустријски грађански законик је за потомке предвидео нужни део у вредности од 1/2 од законског наследног дела, а за претке 1/3 од законског наследног дела.⁷² У српском праву нужни део синова, а ако ових није било, кћери, износио је 1/2 од законског наследног дела. Величина нужног удовичког уживања била је директно зависна од завештајних наследника који су ин цонцрето наслеђивали. Уколико су се на основу тестаментa на наслеђе позивали наследници из круга сродника првог и другог законског наследног реда, тада је удовица имала право нужног удовичког уживања на истом делу који би добили само они тестаментални наследници који би, у конкретном случају, и стварно били законски наследници. Ако су, пак, као тестаментални наследници били сродници трећег и осталих наследних редова или несродници, тада је удовици, на име нужног удовичког уживања припадала 1/2 чисте вредности заоставштине.⁷³

Нужном наследнику је нужни део припадао без икаквих терета и ограничења. Изузетно, ово овлашћење могло је бити оптерећено удовичким правом уживања, уколико се из других делова заоставштине није

⁶⁸ Видети чл. 7 Привремених законских правила.

⁶⁹ Видети пар. 762 и 763 Аустријског грађанског законика.

⁷⁰ Иако су у сфери нужног наслеђивања мушка деца имала приоритет у наслеђивању у односу на женску децу, Српски грађански законик омогућавао је родитељима да приликом распореда заоставштине, завештањем, од дела заоставштине који се третира као нужни део, кћерима додели део једнак делу синова, или мањи део од онога што је припадало мушком породу. При том, преостали део заоставштине, такође, могао је бити распоређен, без икаквих ограничења, у корист женске деце. Оваквим решењем, донекле, био је ублажен неправичан принцип о приоритету у наслеђивању мушког порода у односу на женски. О овом правилу српског законодавца опширније видети нпр. код Аранђеловић, Драгољуб, *op. cit.*, стр. 156—158; Перић, Живојин, *op. cit.*, стр. 25—26.

⁷¹ У том правцу видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 316—1923. Наведено према Богданфи, Глиша — Николћ, Никола, *op. cit.*, стр. 266.

⁷² Видети пар. 765—766 Аустријског грађанског законика.

⁷³ Детаљније о томе видети код Марковић, Лазар (1903). *Наследно право, шрећа књижа Грађанског права*, Београд, стр. 288—292.

могао обезбедити стан и пристојно издржавање.⁷⁴ Међутим, ако је право на нужни део теретило уговорно право плодуюживања трећег лица, нужни део доспевао је тек после престанка овог овлашћења.⁷⁵

Право на нужни део је, заједно са интересима, припадало нужном наследнику од тренутка смрти оставиоца.⁷⁶

У приватном праву Војводине нужни наследник је, на име нужног дела, добијао његову новчану противвредност. Ово потраживање *mortis causa* могло је бити обезбеђено на основу чл. 77 Закона XVI: 1894 (наведено према: *Jesensky — Protić*, 1922). Идентично решење прописао је и аустријски законодавац.⁷⁷ Насупрот томе, судећи бар према садржини пар. 477 Српског грађанског законика, право на нужни део у српском праву састојало се из аликвотног дела заоставштине.

У војвођанском наследном праву тестватор је могао изјавом последње воље да промени правну природу овог овлашћења.⁷⁸ Идентично решење предвидели су аустријски и српски законодавац.⁷⁹ Нужном наследнику могао је припасти нужни део и *in natura*, уколико је била постигнута сагласност о томе између њега и лица које дугује његову исплату.⁸⁰

Као основица за израчунавање нужног дела у приватном праву Војводине узимана је актива заоставштине, умањена за оставиочеве дугове и трошкове отвореног наслеђа, и увећана за вредност добротиних давања, учињених за живота, у корист нужних наследника.⁸¹ Сличну концепцију прихватио је аустријски законодавац, док Српски грађански законик није предвидео поступак утврђивања обрачунске вредности заоставштине.⁸² При том, вредност поклона учињених у корист трећих лица није се узимала у обзир приликом утврђивања праве вредности заоставштине, већ је нужни наследник могао посебно истицати захтев за намирење нужног дела према таквом поклонопримцу (Б о г д а н ф и — Н и -

⁷⁴ Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 734—933, Збирка одлука виших судова, XVIII, за 1938. годину, одл. бр. 43, стр. 71—73.

⁷⁵ Видети одлуку 10634—904, наведену у Збирци грађанскоправних начелних одлука, V, Нужни део, Збирка одлука виших судова, XXI, за 1941. годину, одл. бр. 294.

⁷⁶ Међутим, Касациони суд у Новом Саду је у једном случају заузео став да уколико нужни наследник одуговлачи са покретањем парничног поступка, ради намирења нужног дела, тада му камата на вредност нужног дела, израженог у новцу, не припада од тренутка отварања наслеђа, већ од момента предаје тужбе. Видети одлуку Касационог суда, Одељење Б. у Новом Саду, Г. 431/1924, Збирка виших судских одлука, V, за 1925. годину, одл. бр. 38, стр. 53—55.

⁷⁷ Видети пар. 774 Аустријског грађанског законика.

⁷⁸ У том правцу видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 734—933, Збирка одлука виших судова, XVIII, за 1938. годину, одл. бр. 43, стр. 71—73.

⁷⁹ Видети пар. 774 Аустријског грађанског законика и пар. 477 Српског грађанског законика.

⁸⁰ Томе у прилог видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 1352—1929, Збирка одлука виших судова, XII, за 1932. годину, одл. бр. 31, стр. 31—32 и одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 1508/929, Збирка одлука виших судова, XV, за 1935. годину, одл. бр. 60, стр. 90—91.

⁸¹ У том правцу видети образложење одлуке Касационог суда у Новом Саду, Г. 323—1933, Збирка одлука виших судова, XVIII, за 1938. годину, одл. бр. 70, стр. 106—109.

⁸² Видети пар. 784—785 Аустријског грађанског законика. О томе за српско право детаљније видети код *Марковић*, Лазар, *op. cit.*, стр. 292—296.

к о л и ћ, 1925). У аустријском праву, пак, у обрачунску вредност заоставштине нису улазили поклони учињени трећим лицима пре више од две године од отварања наслеђа оставиоца.⁸³ Српски грађански законик није садржао такво решење, али је у правној литератури заступано схватање о неузимању у обзир тих добротичних давања, приликом израчунавања нужног дела (М а р к о в и ћ, 1930).

Право на нужни део могло је бити повређено како сачињеним тестаментом, тако и остављеним поклонима.⁸⁴ И у једном и у другом случају, нужни наследник у приватном праву Војводине није, за разлику од српског права, имао право обеснаживати тестамент или уговор о поклону, већ само захтевати намирење свог нужног дела од тестаменталног наследника или поклонопримца. При томе, нужни део се прво могао намирити из учињених тестаменталних располагања, а ако њих није било довољно и из поклона,⁸⁵ уколико нужни наследник буде доказао да је вредност оставиоачеве чисте заоставштине мања од половине коју је она имала у време поклањања.⁸⁶

Више тестаменталних наследника солидарно је дуговало намирење нужног дела, а поклонопримци редом како су стицали поклоне,⁸⁷ осим ако су у положају обдарених били дете и снаха оставиоца, када се предвиђала солидарна одговорност, без обзира на време чињења поклона.⁸⁸ При том, десцеденти поклонопримци одговарали су за намирење нужног дела само у вредности која премашује њихов наследни део, а остали поклонопримци, до висине поклоњеног добра.⁸⁹

Намирење нужног дела у приватном праву Војводине могло је бити остварено у општем року застарелости од тридесет две године, који је почињао тећи од тренутка отварања наслеђа оставиоца.⁹⁰ Аустријски грађански законик предвидео је рок од три године, не прецизирајући, при том, од када тај рок, заправо, почиње да тече.⁹¹ Српски грађански законик, пак, прописао је рок од осам дана, који је почињао тећи од

⁸³ Видети пар. 785, ст. 2 Аустријског грађанског законика.

⁸⁴ Према схватању Касационог суда у Новом Саду, уговор о купопродаји непокретности, закључен између родитеља и њихове деце, имао се сматрати уговором о поклону, уколико исплаћена купопродајна цена не буде доказана на други начин, осим уговором. Видети одлуку под бројем Г. 366/1925, Збирка виших судских одлука, VI, за 1926. годину, одл. бр. 42, стр. 91—93.

⁸⁵ Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 877/1931, Збирка одлука виших судова, XVI, за 1936. годину, одл. бр. 124, стр. 178—180.

⁸⁶ Видети чл. 8 Привремених законских правила.

⁸⁷ Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 545/929, Збирка одлука виших судова, XI, за 1931. годину, одл. бр. 54, стр. 48—49.

⁸⁸ Видети одлуку Касационог суда, Одељење Б. у Новом Саду, Г. 137/1927, Збирка одлука виших судова, VIII, за 1928. годину, одл. бр. 99, стр. 102—104; одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 1121—930, Збирка одлука виших судова, XXI, за 1941. годину, одл. бр. 72, стр. 90 и пресуду Касационог суда у Новом Саду, Рев. I 99/1936, *Правнички гласник*, бр. 2/1941, одл. бр. 91, стр. 49.

⁸⁹ Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 366/1925, Збирка виших судских одлука, VI, за 1926. одл. бр. 42, стр. 91—93; одлуку Касационог суда у Новом Саду, Г. 194—933, Збирка одлука виших судова, XX, за 1940. годину, бр. 197, стр. 209.

⁹⁰ Видети Н. О. 211. Наведено према И г њ а т о в и ћ, Ника, *op. cit.*, одл. бр. 132.

⁹¹ Видети пар. 1487 Аустријског грађанског законика.

тренутка проглашења тестаментa, односно најдуже пола године од тог тренутка, а ако тестамент није био проглашен, у року од три године, од када је нужни наследник сазнао за тестамент, односно у року од двадесет четири године, од пријема наслеђа од стране наследника, уколико наследник није сазнао за постојање тестаментa.⁹²

Нужни наследник у војвођанском наследном праву могао је бити искључен из наслеђа из разлога предвиђених чл. 7 Привремених законских правила, који је својом садржином упућивао на пар. 53 и пар. 54 Вербецијевог Трипартитума. Приватно право Војводине није, попут Српског грађанског законика, а за разлику од Аустријског грађанског законика, регулисало лишење права на нужни део.⁹³

ТЕСТАМЕНТАЛНО НАСЛЕЂИВАЊЕ

Способност за састављање тестаментa (опоруке) у приватном праву Војводине имала су сва лица старија од 18 година живота, душевно здрава и без телесних недостатака. Малолетници, узраста од 12 до 16 година, могли су сачињавати само јавне тестаменте.⁹⁴ Слично решење, у погледу тестаменталне способности, предвидео је и Аустријски грађански законик.⁹⁵ Српски грађански законик је у погледу способности за тестирање поставио, генерално, нешто нижу старосну границу, прописујући узраст од 15 година. Тестаменталну способност имале су чак и удате жене, иако је брак у српском праву у битном умањивао њихову пословну способност, условљавајући пуноважност правних послова које закључују сагласношћу мужа.⁹⁶

За разлику од српског права, у војвођанском наследном праву занимање којим се бавио оставилац имало је утицаја на распоред заоставштине. Тако, виши свештеници римокатоличке и грчкокатоличке вере могли су располагати тестаментом с 1/3 стечене имовине, а виши свештеници православне српске и румунске вере, могли су распоређивати тестаментом само 1/2 стечене имовине и то једино у добротворне сврхе, у границама државе.⁹⁷

За пуноважност тестаментa, као једностраног правног посла *mortis causa*, Зак. чл. XVI: 1876 захтевао је постојање одређене форме. Тестаментално способно лице своју изјаву последње воље могло је саопштити у облику: писменог приватног тестаментa (пар. 1–12), усменог приватног тестаментa (пар. 15), јавног тестаментa (пар. 82–83) или привилегованог тестаментa (пар. 27–29). Аустријски грађански законик регулисао

⁹² Видети пар. 482 и пар. 937 Српског грађанског законика.

⁹³ Видети пар. 773 Аустријског грађанског законика. За војвођанско право о томе видети код Богданфи, Глиша — Николић, Никола, *op. cit.*, стр. 272.

⁹⁴ Видети пар. 21 XVI:1876.

⁹⁵ Видети пар. 569 Аустријског грађанског законика.

⁹⁶ Видети пар. 920 Српског грађанског законика.

⁹⁷ Детаљније о томе видети код Богданфи, Глиша — Николић, Никола, *op. cit.*, стр. 218; Jesensky, Aleksandar — Protić, Paja, *op. cit.*, стр. 162.

је: својеручни тестамент (пар. 578), писмени тестамент пред сведоцима (пар. 579), усмени тестамент (пар. 585), писмени и усмени судски тестамент (пар. 587—588) и привилеговани тестамент (пар. 597—599). Решења о облицима тестамена, садржана у Аустријском грађанском законнику, практично била су интегрални део изворног текста Српског грађанског законика. Његове измене и допуне из 1911. године знатно су упростиле прописе о форми тестамена, редуцирајући број облика на: својеручни тестамент (пар. 430), писмени судски тестамент (пар. 432), усмени судски тестамент (пар. 440) и усмени тестамент, као ванредни облик тестамена (пар. 497).

У оквиру писменог приватног тестамена, Зак. чл. XVI: 1876 правило је разлику на својеручно написану и потписану изјаву последње воље од стране тестатора, тестамент који је тестатор само потписао и тестамент тестатора који није знао читати и писати. Код првог подоблика овог тестамена тражило се присуство два сведока, а код преосталих подоблика, присуство четири сведока. При томе, сведоци су морали бити упознати са садржином изјаве последње воље једино у ситуацији када је тестатор био неписмен. У осталим случајевима, захтевала се само изјава тестатора пред сведоцима да је у питању његов тестамент. У односу на овај законски текст, Аустријски грађански законик је у погледу писмених приватних тестамената захтевао мањи степен формалности, не тражећи за пуноважност својеручног тестамена присуство сведока, а код писменог тестамена пред сведоцима, без обзира на то да ли је тестатор био писмен или не, учешће три сведока, пред којима је тестатор једино морао да изјави да је у питању његов тестамент. Слично решење било је садржано у Српском грађанском законнику у погледу својеручног тестамена. Једино одступање, у односу на Аустријски грађански законик, односило се на датирање тестамена.⁹⁸

За пуноважност усменог приватног тестамена захтевало се присуство четири сведока, који разумеју језик на коме завешталац саопштава своју вољу о распореду заоставштине. За разлику од писменог приватног тестамена, овај облик тестамена био је временски омеђен роком од три месеца. Аустријски грађански законик је за пуноважност усменог тестамена захтевао присуство три сведока. Овај облик тестамена није био временски ограничен.⁹⁹

Иако је, начелно, јавни тестамент био доступан сваком завештајно способном лицу, он је, у првом реду, био намењен субјектима млађим од 18 година, као и немим и глувонемим лицима. У састављању овог облика тестамена могао је учествовати јавни бележник или судија среског суда, по правилима прописаним Зак. чл. XXXV: 1874. То је, дакле, подразумевало не само испуњење формалности предвиђених за састављање

⁹⁸ Упоредити пар. 578 Аустријског грађанског законика и и пар. 430 Српског грађанског законика.

⁹⁹ Иако је изворно Српски грађански законик регулисао усмени тестамент, као редовни облик тестамена, захваљујући многобројним споровима које је продуковао у судској пракси, одредбе о њему престале су да се примењују од 1911. године. Детаљније о томе видети код Марковић, Лазар, *op. cit.*, стр. 190—193.

свих јавнобележничких исправа, већ и изјаву воље тестатора о распореду заоставштине пред јавним бележником и присуство другог јавног бележника или два сведока. Писменом тестатору је, такође, била на располагању могућност да већ срочен писмени тестамент, од стране јавног бележника, а у присуству другог јавног бележника или два сведока потврди као јавни тестамент. За разлику од наследноправних прописа који су важили на подручју Војводине, у српском праву јавне облике тестамена могао је сачињавати једино судија надлежног суда.¹⁰⁰

Зак. чл. XVI:1876 је, у оквиру привилегованих тестамената, разликовао: тестамент који је тестатор могао сачинити увек у корист својих потомака и супружника и чије је дејство било временски неограничено, и тестамент који се могао саставити само у тачно одређеним приликама (због куге или неке друге заразне болести, за време рата или на броду који се налазио на отвореном мору) и његово дејство било је временски ограничено на три месеца.

Оба облика привилегованих тестамената могла су бити пуноважна и без присуства сведока, уколико их је тестатор својом руком написао и потписао. За пуноважност тестамена који се сачињавао у изузетним приликама, према слову закона, било је довољно присуство два сведока, ако га тестатор није својом руком написао.¹⁰¹

У Аустријском грађанском законуку форму привилегованог тестамена имале су оне изјаве последње воље дате усмено на броду и у условима постојања какве заразне болести. Важност овог облика тестамена била је ограничена на период од шест месеци од завршетка путовања, односно престанка заразне болести. За разлику од аустријског законодавца, српски законодавац је у свом грађанском кодексу предвидео шири спектар изузетних прилика због којих би се могао сачинити овај облик тестамена (рат, поплава и бродолом) и временски још више ограничавао његову важност (три месеца).

Насупрот старијем римском праву,¹⁰² које је, начелно, забрањивало заједничке тестаменте, приватно право Војводине дозвољавало је овакве тестаменте, под условом да су у положају тестатора били супружници.¹⁰³ Идентично решење имали су Аустријски грађански законик и Српски грађански законик.¹⁰⁴

Брачни партнери могли су распоређивати своју заоставштину заједничким тестаментом, независно један од другог (*testamentum mere simultaneum*), условљавајући и чинећи своја располагања зависним од располагања другог супружника (*testamentum correspectivum*) или узајамно, одређујући један другог за наследнике (*testamentum reciprocum*).

¹⁰⁰ Видети чл. 162, чл. 164 и чл. 169 Правила о поступању у неспорним (ванпарничним) делима. О томе опширније видети код П е р и ћ, Живојин, *op. cit.*, стр. 36—37.

¹⁰¹ Видети пар. 30 Зак. чл. XVI:1876.

¹⁰² О томе детаљније видети код М а р к о в и ћ, Лазар, *op. cit.*, стр. 235.

¹⁰³ Видети пар. 13 Зак. чл. XVI:1876.

¹⁰⁴ Видети пар. 1248 Аустријског грађанског законика и пар. 779 Српског грађанског законика.

Заједнички тестамент био је опозив правни посао. Одрицање од опозива заједничког тестамента повлачило је третирање овог правног посла као наследноправног уговора. Једнострани опозив *testamentum me-re simultaneum* није имао никаквог утицаја на одредбе о распореду заоставштине другог супружника. Насупрот томе, једнострани опозив *testamentum correspectivum* и *testamentum reciprocum* продуковао је одузимање важности целокупној садржини завештања.¹⁰⁵ Према сталној судској пракси, једнострани опозив реципрочног тестамента није био могућ после смрти супружника, уколико је преживели брачни партнер прихватио наслеђе, као и у ситуацији да су супружници једно лице одредили за наследника или сингуларног сукцесора.¹⁰⁶

Заоставштина одређеног оставиоца могла је бити распоређена тестаментом тако што би био одређен један или више наследника, са ограничењем или без ограничења наследноправних овлашћења, или што би био одређен заменик наследнику или, пак, остављен легат (завештај).

За разлику од аустријског права,¹⁰⁷ где је *institutio heredis* био услов пуноважности тестамента, у приватном праву Војводине валидност једне изјаве последње воље није била условљена именовањем наследника (Б о г д а н ф и — Н и к о л и ћ, 1925). Исто решење прихватило је и српско право (А р а н ђ е л о в и ћ, 1925).

Једном или већем броју наследника могла је бити распоређена целокупна заоставштина, њен аликвотни део или поједино добро. Неименовање наследника тестаментом, на одређеном делу заоставштине, повлачило је упоредну примену правила редовног законског наслеђивања, насупрот правилу римског права *nemo pro parte testatus pro parte intestatus decedere potest*. Немогућност или нехтење неког од санаследника да стекне заоставштину, за разлику од законског наслеђивања, начелно, имало је за последицу прирастање тог дела осталим тестаменталним наследницима. Ова, али и низ других правила о тумачењу недовољно јасних одредаба у тестаменту, у знатној мери олакшавали су расправљање заоставштине одређеног оставиоца.¹⁰⁸

Наследноправно овлашћење могло је бити ограничено условом, роком или налогом. За разлику од Српског грађанског законика који је пар. 474 прописао да немогућност, неразумљивост, недозвољеност или неморалност одређеног услова не утиче на пуноважност одредаба у тестаменту, војвођанско наследно право је такву правну последицу везивало искључиво за немогуће, недозвољене и неморалне раскидне услове, док је постојање таквих одложних услова повлачило непуноважност те-

¹⁰⁵ О томе детаљније видети код *Jesensky, Aleksandar — Protić, Paja, op. cit.*, стр. 168—169. У српској правној литератури оваква правна последица везивала се само за кореспективне заједничке тестаменте. Видети опширније код *Марковић, Лазар, op. cit.*, стр. 238—239.

¹⁰⁶ Курија 4984/1910, 5207/1910, 4676/1911. Наведено према *Milić, Ivo, op. cit.*, стр. 71.

¹⁰⁷ Видети пар. 553 Аустријског грађанског законика.

¹⁰⁸ О томе детаљније видети код *Богданфи, Глиша — Николић, Никола, op. cit.*, стр. 235—237. За аустријско право видети пар. 554—560 Аустријског грађанског законика. За српско право видети пар. 451—460 Српског грађанског законика.

стаменталних одредаба (П и ш к у л и ћ — Ђ е р њ, 1924). Исто решење било је садржано и у Аустријском грађанском законнику.¹⁰⁹ Квалификавање, пак, одређеног услова непостојећим, искључивало је право наслеђа првопозваног наследника и наслеђивање другопозваног наследника (Б о г д а н ф и — Н и к о л и ћ, 1925).

Када је реч о налогу, тестватору је било дозвољено да обавезе наследника, под претњом губитка наследноправног овлашћења, да не напада тестамент, осим у случају постојања нејасноћа, његове противправности или неморалног садржаја (*slausula sassatoria*).

Већем степену слободе тестаментално способног лица, у погледу распореда своје заоставштине, свакако, доприносила је и могућност одређивања супститута наследнику. Приватно право у Војводини познавало је како просту, тако и фидеикомисарну супституцију. Док је код првог вида замене важио принцип искључивости у наслеђивању института и супститута, код другог облика супституције у примени је било начело сукцесивности у наслеђивању, које се остваривало наступањем одређеног догађаја, најчешће смрти првопозваног наследника. Идентично решење предвидео је и Аустријски грађански законик.¹¹⁰ Фидеикомисарна супституција у Српском грађанском законнику била је ужег поља деловања и везивала се само за супституциони случај који се остваривао смрћу института неспособног за састављање тестамена или првопозваног наследника, тестаментално способног, али без сачињеног тестамена и без потомака који би имали право на нужни део.¹¹¹

Без обзира на то колико је супститута било одређено тестаментом, у војвођанском наследном праву ланац фидеикомисарне супституције био је прекидан наступањем супституционог случаја који се везивао за првог супститута.¹¹² Аустријски грађански законик, међутим, дозволио је и да више супститута наследе заоставштину, под претпоставком да су били живи у време сачињавања тестамена. Уколико није био такав случај, фидеикомисарна супституција могла се остваривати наступањем два супституциона случаја, када су у питању покретности, и једног супституционог случаја, када је реч о непокретностима.¹¹³

Одредба о фидеикомисарној супституцији није, према пракси Курије, могла ићи на уштрб намирена нужног дела.¹¹⁴

Војвођанско наследно право разликовало је легате са стварноправним дејством и облигационоправним дејством, зависно од тога да ли је његов предмет био саставни део заоставштине или не. У првом случају, предмет легата припадао је хонорисаном непосредно у време отварања наслеђа оставиоца. У другом случају, легатар је имао само право да по-

¹⁰⁹ Видети пар. 698 Аустријског грађанског законика.

¹¹⁰ Видети пар. 608 Аустријског грађанског законика.

¹¹¹ Видети пар. 464 Српског грађанског законика. О недостацима овог решења детаљније видети код М а р к о в и ћ, Лазар, *op. cit.*, стр. 246—247.

¹¹² Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, 8—1921. Наведену код Б о г д а н ф и, Глиша — Н и к о л и ћ, Никола, *op. cit.*, стр. 239.

¹¹³ Видети пар. 611—612 Аустријског грађанског законика.

¹¹⁴ Пленарно решење Курије, бр. 47. Наведено према Б о г д а н ф и, Глиша — Н и к о л и ћ, Никола, *op. cit.*, стр. 240.

тражује намирење легата од његовог дужника.¹¹⁵ Према решењу Аустријског грађанског законика и Српског грађанског законика право на легат било је једна врста потраживања.¹¹⁶

За разлику од аустријског права,¹¹⁷ који је прописао да легатар, у начелу, стиче право да захтева испуњење легата од онерата тек после протекла једне године од отварања наслеђа оставиоца, приватно право у Војводини и српско право нису предвидели такво временско ограничење.

УГОВОР О НАСЛЕЂИВАЊУ

У војвођанском наследном праву, поред тестаментa и закона, и уговор о наслеђивању био је један од правних основа позивања на наслеђе. Овај двострани правни посао, којим се располаже заоставштином, могла су закључивати сва потпуно пословно способна лица.¹¹⁸ У Аустријском грађанском законнику уговорне стране код овог правног посла могле су бити једино супружници или вереници.¹¹⁹ Иако је Српски грађански законик признао уговор о наслеђивању, као правни основ позивања на наслеђе, недовољна јасноћа и прецизност пар. 394, пар. 425 и пар. 780 стварали су дилему у теорији о субјектима који су могли закључити овај уговор.¹²⁰ Судска пракса била је је приклоњена ширем поимању субјекта који би могли бити уговорне стране код овог правног посла (А р а н ђ е л о в и ћ, 1925).

Према садржини пар. 33 Зак. чл. XVI:1876, за пуноважност уговора о наслеђивању, у погледу форме, захтевани су исти услови као и за тестамент. Идентично решење прописали су Аустријски грађански законик и Српски грађански законик.¹²¹ Такође, и у погледу материјално-правних захтева и садржине уговора о наслеђивању примењивана су правила која су важила за тестамент (Б о г д а н ф и — Н и к о л и ћ, 1925).

Иако уговорни оставилац, закључењем уговора о наслеђивању, није губио слободу располагања његовим предметом теретним правним пословима, ограничења су постојала у погледу долозног доброчиног распо-

¹¹⁵ О легату у војвођанском праву опширније видети код Б о г д а н ф и, Глиша — Н и к о л и ћ, Никола, *ibidem*, стр. 243—249; М и л и ć, Ivo, *op. cit.*, стр. 70.

¹¹⁶ Видети пар. 685 Аустријског грађанског законика и пар. 471 Српског грађанског законика.

¹¹⁷ Видети пар. 685 Аустријског грађанског законика.

¹¹⁸ У правној литератури, међутим, постоје различита мишљења о кругу субјеката који су могли закључивати овај правни посао. Опширније о томе видети код М и л и ć, Ivo, *op. cit.*, стр. 72.

¹¹⁹ Видети пар. 602 и пар. 1249 Аустријског грађанског законика.

¹²⁰ Према једном мишљењу, узимајући за полазну основу садржину пар. 780 Српског грађанског законика, овај уговор могли су закључивати једино супружници (видети М и л љ к о в и ћ, Драгољуб (1913). *Уговори о наслеђивању*, Београд, стр. 7; А р а н ђ е л о в и ћ, Драгољуб, *op. cit.*, стр. 89), а према другом схватању, које се темељило на садржини пар. 394 и пар. 425 Српског грађанског законика, сва потпуно пословно способна лица (видети Б о р ђ е в и ћ, Андра, *op. cit.*, стр. 63; М а р к о в и ћ, Лазар, *op. cit.*, стр. 306).

¹²¹ Видети пар. 1249 Аустријског грађанског законика и пар. 781 Српског грађанског законика.

лагања правним пословима *inter vivos*, јер су уговорни наследници имали право да потражују оно чиме је располагамо у њихову корист. Сачињени уговор о наслеђивању, такође, затварао је пут у располагању, већ распоређеном заоставштином, тестаментом. Такво решење било је садржано и у пар. 781 Српског грађанског законика. Аустријски грађански законик¹²² предвидео је одступање од овог правила, одређујући право слободног располагања тестаментом 1/4 вредности заоставштине, ослобођеном свих оптерећења.

Уговор о наслеђивању није се могао једнострано опозвати, осим ако су тако уговорне стране уговориле или је уговорни наследник показао грубу неблагорност према уговорном оставиоцу, или је, пак, на страни уговорног наследника било разлога за искључење из наслеђа.¹²³ Аустријски грађански законик и Српски грађански законик¹²⁴ нису предвидели одступања од начела забране једностраног опозивања уговора о наслеђивању.

ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ НАСЛЕДНИКА

Приватно право Војводине није познавало неограничену одговорност за дугове оставиоца, већ је њу сводило у границе вредности примљеног наслеђа. Прављена је разлика између одговорности *pro viribus hereditatis*, када је наследник одговарао заоставштином и својом имовином, али у вредности наследног дела, и одговорности *cum viribus hereditatis*, када је наследник одговарао само вредношћу добара из заоставштине. У војвођанском наследном праву није био познат институт пријем наслеђа с привилегијом пописа (*cum beneficium inventari*). Насупрот овојме, Српски грађански законик регулисао је, под утицајем Аустријског грађанског законика, све три врсте одговорности за оставиочеве дугове. Правило је била одговорност *ultra vires hereditatis*, али је наследник имао право да је ограничи пријемом наслеђа с привилегијом пописа.¹²⁵ Такође, постојала је и могућност одговорности за оставиочеве дугове *cum viribus hereditatis*, у случају *separatio bonorum*, института чија је примена омогућавала оставиочевим повериоцима да се, у случају презадужености наследника, намире из заоставштине оставиоца.^{126, 127}

Више наследника одговарало је за оставиочеве дугове солидарно у односу на повериоце, а у интерном односу та одговорност била је поде-

¹²² Видети пар. 1253 Аустријског грађанског законика.

¹²³ О разлозима за престанак уговора о наслеђивању видети детаљније код Је с е н - с к у, Aleksandar — Protić, Раја, *op. cit.*, стр. 170.

¹²⁴ Видети пар. 1254 Аустријског грађанског законика и пар. 781 Српског грађанског законика.

¹²⁵ Видети пар. 485 и пар. 488 Српског грађанског законика, као и пар. 800—802 Аустријског грађанског законика.

¹²⁶ Видети чл. 53, ст. 7 Правила о поступању у неспорним (ванпарничним) делима и пар. 812 Аустријског грађанског законика.

¹²⁷ О овим видовима одговорности за оставиочеве дугове детаљније видети код Б о р ђ е в и ћ, Андра, *op. cit.*, стр. 126—130.

љена сразмерно вредности наследног дела сваког од наследника. И удовица умрлог, такође, је на основу свог права уживања, солидарно одговарала за оставиочеве дугове (Б о г д а н ф и — Н и к о л и ћ, 1925). У аустријском праву, пак, питање одговорности више наследника за оставиочеве дугове било је условљено начином пријема наслеђа. Уколико су санаследници прихватили наслеђе без пописа, тада је постојала солидарна одговорност.¹²⁸ Ако је више наследника примило наслеђе с привилегијом пописа, онда су они, до судске предаје наслеђа, одговарали солидарно, а после тог тренутка, само у вредности својих наследних делова.¹²⁹ Српски грађански законик није садржао тако јасно усмерење у погледу одговорности за оставиочеве дугове санаследника, али би се на основу пар. 495 могло закључити да је, до деобе наследства, међу њима постојала солидарна одговорност, без обзира да ли је наслеђе примљено с пописом или не. После деобе, одговорност за оставиочеве дугове била је условљена врстом дуга. За недељиве обавезе међу санаследницима постојала је солидарна одговорност, а за дељиве, ограничена вредношћу примљеног наслеђа, код пријема наслеђа с пописом, или неограничена, код пријема наслеђа без пописа (А р а н ђ е л о в и ћ, 1925).

Судска пракса у војвођанском праву је у пасиву заоставштине сврставала: оставиочеве дугове, трошкове пристојне сахране умрлог, трошкове његовог лечења,¹³⁰ трошкове пијатета и трошкове извршења тестаментa. При том, правило је било да су се обавезе заоставштине првенствено исплаћивале из стеченог имања,¹³¹ а да трошкови погребa нису имали приоритет у намирењу у односу на остале дугове.¹³²

Наследник није имао право, уколико је заоставштина по вредности била недовољна за намирење оставиочевих поверилаца, да неке привилегије и намири их у потпуности, а да другима ускрати исплату потраживања. У таквој ситуацији наследник је (то право је исто припадало и оставиочевом повериоцу) имао овлашћење да захтева стечај над заоставштином и сразмерно намирење свих потраживања. Супротно понашање, повлачило је одговорност за насталу штету, неизмиреним повериоцима из сопствене имовине наследника (П и ш к у л и ћ — Ђ е р ђ, 1924).¹³³ У циљу правичног и сразмерног намирења оставиочевих поверилаца, српски законодавац предвидео је, по угледу на Аустријски грађански законик, код пријема наслеђа с пописом, сазив поверилаца.¹³⁴

По угледу на позније римско право и наследноправно уређење Војводине између два светска рата институт урачунавања поклona у наслед-

¹²⁸ Видети пар. 820 Аустријског грађанског законика.

¹²⁹ Видети пар. 821 Аустријског грађанског законика.

¹³⁰ Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, бр. 480—937 и одлуку бр. 566—929. Наведено код И г њ а т о в и ћ, Ника, *op. cit.*, под бр. 33 и 34, стр. 7.

¹³¹ Видети одлуку Касационог суда у Новом Саду, бр. 674—930. Наведена код И г њ а т о в и ћ, Ника, *ibidem*, одл. бр. 28, стр. 6.

¹³² К. 5652-98. Наведена код И г њ а т о в и ћ, Ника, *ibidem*, одл. бр. 35, стр. 7.

¹³³ О томе опширније видети код П и ш к у л и ћ, Звонимир — Ђ е р ђ, Имре, *op. cit.*, стр. 283.

¹³⁴ Видети пар. 491 Српског грађанског законика, чл. 102 Правила о поступању у неспорним (ванпарничним) делима и пар. 813—815 Аустријског грађанског законика.

ни део (*collatio bonorum*) везивао је искључиво за потомке оставиоца (Jesensky — Protić, 1922). Идентично решење било је садржано у аустријском и српском праву.¹³⁵

Обавеза урачунавања у наследни део постојала је само у случају позивања на наслеђе десцендата оставиоца као законских наследника, а само изузетно и као тестаменталних наследника, ако су њихови наследни делови у изјави последње воље били одређени по угледу на правила редовног законског наслеђивања.¹³⁶ У Аустријском грађанском законнику¹³⁷ претпоставка урачунавања у наследни део везивала се искључиво за сферу законског наслеђивања. Код уговорног и тестаменталног наслеђивања до примене овог института могло је доћи само по изричитом наређењу оставиоца. Српски грађански законик је садржином главе XIV, у којој је био регулисан институт *collatio bonorum*, несумњиво потврдио његову примену у сфери законског и тестаменталног наслеђивања, будући да овај део Законика обухвата оба домена наслеђивања.

Предмет урачунавања у наследни део могла су бити доброчина давања веће вредности, која је оставилац учинио за живота своје породице. Легати се нису могли урачунавати у наследни део.

Војвођанско право познавало је два вида колације: реалну и идеалну. Српски грађански законик ниједном одредбом није нормирао питање начина урачунавања у наследни део, али је у правној литератури, по угледу на Аустријски грађански законик, заступано схватање о вредносном урачунавању, као једином виду колације (Аранђеловић, 1925; Марковић, 1930).

Више наследника, на заједнички наслеђеним добрима, чинили су јединствену правну заједницу, за коју су важила правила о сусвојини. Заједница санаследника могла је трајати или до извршене деобе наследства или до судске предаје заоставштине наследницима.¹³⁸ Истим законским текстом¹³⁹ била је предвиђена могућност да наследници и даље остану у наследничкој заједници (тзв. уговорној заједници). У Аустријском грађанском законнику заједница санаследника била је уређена по правилима која су важила за сусвојину.¹⁴⁰ Српски грађански законик није ближе уредио односе међу санаследницима, али је у правној литератури, под утицајем аустријског права, заступано мишљење да на наследничку заједницу треба аналогно применити правила о сусвојини (Ђорђевић, 1903; Аранђеловић, 1925; Марковић, 1930). Такво тумачење слова закона делом су поткрепљивале и одредбе о породичним задругама.¹⁴¹

¹³⁵ Видети пар. 788 Аустријског грађанског законика и пар. 500 Српског грађанског законика.

¹³⁶ Опширније о томе видети Пишкулић, Звонимир — Ђерђ, Имре, *op. cit.*, стр. 263. Супротно мишљење видети код Jesensky, Aleksandar — Protić, Раја, *op. cit.*, стр. 137.

¹³⁷ Видети пар. 790 Аустријског грађанског законика.

¹³⁸ Видети пар. 72 Зак. чл. XVI:1894.

¹³⁹ Видети пар. 58 Зак. чл. XVI:1894.

¹⁴⁰ То јасно проистиче из садржине пар. 550, пар. 820—821, пар. 825, пар. 828 и пар. 829 Аустријског грађанског законика.

¹⁴¹ Видети пар. 492—506 Српског грађанског законика.

Деоба наследства је, у првом реду, остваривана према моделу који је установио сам оставилац у тестаменту, али су наследници имали право и да, мимо његове воље, учине другачију расподелу наслеђа, укључујући и могућност реалне деобе наследства, продаје наслеђених добара и поделе добијене цене и уступања, једном од санаследника, наследних делова.¹⁴² Аустријски грађански законик¹⁴³ изричито је предвидео, поред ових начина деобе наследства, и могућност његове поделе путем кошке, изабраног судије или судије надлежног суда. Сличне начине деобе наследства уредио је и Српски грађански законик.¹⁴⁴

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Установа наслеђивања је на подручју Војводине између два светска рата, захваљујући угарском правном наслеђу, специфичним законским решењима и креативној улози Касационог суда у Новом Саду у стварању нових правила, прилагођених потребама правне праксе, имала умногим појединостима, другачију правну физиономију у односу на српско и аустријско право.

То је јасно видљиво не само код основних претпоставки за наступање наслеђивања, већ и у свим сегментима ове установе, појединачно узев.

Будући да је позивање на наслеђе крвних сродника и супружника оставиоца, по правилима редовног законског наслеђивања, било основно и најчешће у социјалном реалитету Војводине, пракса Касационог суда у Новом Саду је управо на том пољу показала висок степен прилагодљивости потребама живота. То је нарочито дошло до изражаја код одузимања права наслеђа супружнику и код ограничења права уживања удовице. Иако је законско наслеђивање у војвођанском праву било, попут српског права, утемељено на парентеларно-линеарном систему писања крвних сродника, његова решења била су много напреднија: равноправност свих сродника оставиоца у наслеђивању, без обзира на пол, и, када је реч о наслеђивању тековине, без обзира на припадност мушкој или женској лози, могућност наслеђивања ванбрачне деце, повољнија наследноправна позиција преживелог супружника итд. Посебност овом сегменту наслеђивања у приватном праву Војводине, у односу на српско и аустријско право, свакако, давао је другачији наследноправни режим у стицању старине и тековине.

Слобода тестаменталних располагања и располагања добротним правним пословима *inter vivos* у војвођанском праву била је ограничена установом нужног дела. То ограничење, међутим, није било истог интензитета у односу на српско и аустријско право, узимајући у обзир нарочито: круг нужних наследника, величину нужног дела, начин његовог

¹⁴² Видети чл. 59 Зак. чл. XVI:1894.

¹⁴³ Видети пар. 841 Аустријског грађанског законика.

¹⁴⁴ Видети пар. 499 Српског грађанског законика.

одређивања и непостојање установе лишења права на нужни део потомака.

У односу на српско право, нарочито после извршених измена и допуна Српског грађанског законика из 1911. године, тестаментално наслеђивање у Војводини одликовао је виши ниво слободе тестаменталних располагања будући: да је постојала могућност састављања тестаментa и од стране малолетника, узраста 12 година, да је постојао већи број облика тестаментa, да се фидеикомисарна супституција везивала за смрт првопозваног наследника или неки други догађај, и да су постојали легати са стварноправним и облигационоправним дејством.

Поред тестаментa и законских правила, и уговор о наслеђивању био је један од правних основа позивања на наслеђе. За разлику од Аустријског грађанског законика који је предвидео сужен круг субјеката, који су могли закључивати овај правни посао и недоречености српског законодавца о томе, у војвођанском приватном праву уговорне стране код овог уговора могле су бити практично сви потпуно пословно способни субјекти.

Војвођанско наследноправно уређење није, попут аустријског и српског права, регулисало неограничену одговорност за оставиочеве дугове, пријем наслеђа с привилегијом пописа и институт сазив поверилаца, којим се уређивао однос више оставиочевих поверилаца у намирењу својих потраживања.

За разлику од Аустријског грађанског законика и Српског грађанског законика, приватно право Војводине регулисало је како идеалну, тако и реалну колацију.

Српско право данас не само да је задржало и прилагодило својим потребама многобројне институте наследног права из прошлих времена, већ је и кренуло путем реафирмације појединих правних установа: плодуживања, старине итд.

Као и у приватном праву Војводине, путем плодуживања српски законодавац тежи, с једне стране, да очува за будуће генерације, у оквиру једне породице, право својине одређених добара и да, с друге стране, заштити имовинске интересе појединих категорија наследника. Кроз могућност смањења наследног дела супружника, као наследника другог законског наследног реда, важећи наследноправни прописи настоје, слично као и пракса Касационог суда у Новом Саду да сачувају добра стицања деценијама у окриљу једне породице, тј. старину.

Будући да српско право не регулише питања: утврђивање односа старине и тековине, узајамни утицај установе нужног дела и плодуживања, као и могућност установљења два плодуживања на заоставштини одређеног оставиоца, правила чије је извориште у пракси Касационог суда у Новом Саду, могла би бити главни путоказ у њиховом нормативном обликовању.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге

- Аранђеловић, Драгољуб (1925). *Наследно право с нарочијим обзиром на Грађански законик Краљевине Србије*, Београд.
- Богданфи, Глиша — Николић, Никола (1925). *Опште приватно право које важи у Војводини, Теорија приватног права, збирка закона, правних правила и судске праксе, које се односе на ову, дођуњена вишим судским одлукама наших судова*, II део, Панчево.
- Борђевић, Андра (1903). *Наследно право у Краљевини Србији*, Београд.
- Игњатовић, Ника (1910). *Судска пракса из наследног права*, I део, св. 3, Нови Сад.
- Јесенску, Aleksandar — Протић, Раја (1922). *Privatno pravo u Vojvodini*, Sombor.
- Лаповић, Милајло (1929). *Privatno pravo Tripartita*, Zagreb.
- Марковић, Лазар (1930). *Наследно право, трећа књига Грађанског права*, Београд.
- Милић, Ivo (1921). *Pregled mađarskog privatnog prava u poređenju sa Austrijskim građanskim zakonikom*, Subotica.
- Миљковић, Драгољуб (1913). *Уговори о наслеђивању*, Београд.
- Перић, Живојин (1923). *Специјални део Грађанског права, IV, Наследно право*, Београд.
- Пишкул ић, Звонимир — Ђерђ, Имре (1924). *Основи приватног права у Војводини*, Београд.

Чланци

- Благојевић, Борислав (1939). Законско наслеђивање у својину између брачних другова, *Архив за правне и друштвене науке*, књ. бр. 55, бр. 1—6, стр. 222—237.
- Благојевић, Борислав (1941). Наследноправни значај старине и тековине у војвођанском праву, *Правнички гласник*, бр. 2, стр. 33—43.
- Николић, Душан (1995). Приватно право у Војводини и Српски грађански законик између два светска рата, *Зборник радова Сјо њедесет година од доношења Српског грађанског законика (1844—1994)*.

Правни прописи

- Аустријски грађански законик*. Превод Аранђеловић, Драгољуб (1921), Београд.
- Грађански законик Краљевине Србије*, протумачен одлукама одељења и Опште седнице Касационог суда. Редакција: Никетић, Гојко (1922), Београд.
- Правила о постојању у несјорним (ванјарничним) делима* (од 25. 10. 1872. године, бр. 4971 и 30. 9. 1911. године, бр. 14944).
- Закон о формалним захтевима ојорука, наследних уговора и даровања за случај смрти XVI: 1876.*
- Закон о оставинском постојању XVI: 1894.*

Судска пракса

- У раду су коришћене одлуке Касационог и Апелационог суда у Новом Саду, за период од 1921. до 1941. године, објављене у збиркама одлука виших судова:

Збирка виших судских одлука, III, за 1923. годину
Збирка виших судских одлука, V, за 1925. годину
Збирка виших судских одлука, VI, за 1926. годину
Збирка одлука виших судова, VII, за 1927. годину
Збирка одлука виших судова, VIII, за 1928. годину
Збирка одлука виших судова, IX, за 1929. годину
Збирка одлука виших судова, XI, за 1931. годину
Збирка одлука виших судова, XII, за 1932. годину
Збирка одлука виших судова, XIII, за 1933. годину
Збирка одлука виших судова, XIV, за 1934. годину
Збирка одлука виших судова, XVI, за 1936. годину
Збирка одлука виших судова, XVII, за 1937. годину
Збирка одлука виших судова, XVIII, за 1937. годину
Збирке одлука виших судова, XX, за 1940. годину
Збирка судских одлука виших судова, XXI, за 1941. годину

SUCCESSION LAW IN VOJVODINA BETWEEN TWO WORLD WARS

by

Nataša Stojanović

Summary

In this paper the author deals with the material-legal aspect of succession institution in the Private Law of Vojvodina between the two world wars through a variety of the then valid legal sources, with a particular view on the practice of the Appellate Court and the Court of Cassation in Novi Sad. Particular attention in this paper has been paid to „revealing” similarities and differences in regulating some succession law subjects in the legal system of Vojvodina, Austria and Serbia. As a contemporary Serbian Law doesn't regulate the questions such as: establishing the relations of old assets and heritage, mutual influence of exigent share on the right of use and a possibility of establishing two right of use on the inheritance of the deceased, according to the autor's opinion the rules whose source is in the practice of the Court of Cassation in Novi Sad, could be the main way in regulation of above mentioned questions.

Јелена Видић

ЗАКОНСКО И НУЖНО НАСЛЕЂИВАЊЕ У ВОЈВОДИНИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

САЖЕТАК: У раду се анализира диспозитивно и императивно (нужно) законско наслеђивање у приватном праву Војводине између два светска рата, уз стављање нагласка на његове основне карактеристике по којима се оно у знатној мери разликовало у односу на остала, тада постојећа права на територији Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Југославија). Ове карактеристике су се испољавале у заснованости законског наслеђивања на парентеларно-линеарном систему груписања сродника, а у оквиру њега у неограниченој могућности позивања оставиочевих сродника на наслеђивање, у равноправности полова у наслеђивању, а код наслеђивања добара тековине и у равноправности мушке и женске лозе, у специфичном наследноправном положају супружника, те напослетку у различитом режиму наслеђивања, у зависности од тога да ли се радило о добрима тековине или добрима старине, који режим је представљао најизраженију специфичност тадашњег војвођанског права. Поред споменутог, у раду се указује и на разлике које се могу уочити у погледу законског, односно нужног наслеђивања које је постојало у приватном праву Војводине између два светска рата, у односу на законско и нужно наслеђивање које постоји у позитивном наследном праву Србије, с тим што се може рећи да и поред наведеног, поједина решења, правне установе и уопште карактеристике војвођанског права у одређеној мери постоје и у важећем наследноправном уређењу Србије.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: законско наслеђивање, нужно наслеђивање, наследни ред, наследни део, плодоуживање, сродници, брачни друг.

УВОД

После уједињења 1918. године, на подручју Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, постојао је у готово свим областима права изражен правни партикуларизам, односно примена различитих прописа на појединим правним подручјима у новонасталој држави, а у складу с начелом правног континуитета свуда се наставило с применом затечене правне регулативе. Тако се на територији Србије и данашње Македоније примењивао Српски грађански законик из 1844. године, у Словенији и Далма-

цији је примењиван Аустријски грађански законик с новелама из 1914, 1915. и 1916. године, у Хрватској и Славонији у примени је био неновелирани текст АГЗ-а, у БИХ у области породичног и наследног права за хришћане су важили црквени канони и обичајна правила понашања, а за муслимане шеријатско право, док је у Црној Гори важио Општи имовински законик, који, међутим, није регулисао наследноправну материју.

На подручју тадашње Војводине (Бачка, Банат и Барања) с Међумурјем и Прекомурјем примењивало се угарско обичајно и прецедентно право, а у области наследног права релевантни правни извори су били Вербецијев Трипартитум — збирка дотадашњег мађарског писаног и обичајног права из 1514. године, Закључци Државне правне комисије из 1861. године (Привремена законска правила) у којима су садржана решења мађарског приватног права,¹ уз велики значај праксе Касационог и Апелационог суда, док се у мањем делу Војводине примењивао новелирани Аустријски грађански законик из 1811. године, а то се односило на територију панчевачког окружног суда, ковинског, карлсдорфског, белоцркванског, жабаљског и тителског средског суда (Б о г д а н ф и — Н и к о л и ћ, 1925).

У раду се анализира законско наслеђивање у приватном праву Војводине, као један од три могућа основа позивања на наслеђивање,² и то како оно законско наслеђивање које је диспозитивне природе, односно које је оставилац могао мењати изјавом своје последње воље, тако и оно законско наслеђивање, које је императивне природе (нужно наслеђивање), које је долазило до изражаја у случају прекомерних бестеретних располагања оставиоца *inter vivos* или *mortis causa*, те које наслеђивање је постојало као ограничење слободе оваквих располагања.

Основну карактеристику законског наследног реда, како војвођанског наследног права, тако и права садржаног у Аустријском грађанском законуку, представљала је заснованост на парентеларно-линеарном систему груписања сродника, који је подразумевао могућност наслеђивања широко постављеног круга сродника: потомке, претке и побочне сроднике оставиоца, без ограничења у могућности наслеђивања, бар не оних који би били условљени близином, односно степеном сродничке везе у војвођанском праву, односно уз постојање оваквих ограничења у аустријском грађанском законуку, у смислу могућности позивања на наслеђивање закључно родоначелника четвртог наследног реда. Поред наведених лица, могућност наслеђивања у оба споменута права припадала је и супружнику оставиоца, а основну карактеристику његовог наследноправног положаја представљала је законом дата могућност наслеђивања у својину, а у војвођанском праву, за разлику од права садржаног у Аустријском грађанском законуку још и у постојању могућности удовичког плодоуживања на одређеној имовини оставиоца.

¹ О првом наведеном правном извору видети у: Л а н о в и ћ, Михајло (1929). *Приватно право Трипартитума*, Загреб, стр. 85—93, а о другом у: М и л и ћ, Иво (1921). *Преглед маџарског приватног права у поређењу с Аустријским грађанским закономом*, Суботица, стр. 10.

² Поред закона, правни основи позивања на наслеђе у војвођанском праву представљали су још тестамент и наследни уговор.

Посебност војвођанског права, када је реч о систему законског наслеђивања, представљала је двојност наследног реда, условљена чињеницом састава заоставштине, па је стога разматрање конкретног односа чињенице сродства и брачне везе, које чињенице су у споменутом праву имале одлучујући утицај на формирање система законског наслеђивања, као што је то уосталом био случај и према правилима Аустријског грађанског законика, те њиховог појединачног утицаја на законска наследна права, било у овом праву условљено постојањем, односно разграничавањем режима наслеђивања добара старине (имовине по грани) и добара тековине оставиоца, а управо претходно наведено представљало је основну разлику између угарског права и аустријског права, које није познавало разлике у погледу режима наслеђивања наслеђене и стечене имовине.

Нагласак у раду је стављен на основне чињенице на којима се у овом праву заснивао систем законског наслеђивања — сродство и брачну везу, те на утицај сваке од ове две чињенице, као и на међусобни однос ових чињеница у формирању законских, али и нужних наследних права, уз назначивање разлика које су у погледу наведеног питања постојале у појединим деловима Војводине, у зависности од тога да ли је конкретно подручје потпадало под угарску јурисдикцију или је пак у њој важио Аустријски грађански законик, као и уз кратак осврт и на законска решења предвиђена Српским грађанским закоником у погледу претходно наведеног. Напослетку, у раду се настоји указати на суштинске разлике, које се могу уочити у позитивном наследном праву Србије у односу на приватно право Војводине, у погледу начина регулисања појединих важнијих питања везаних за законско и нужно наслеђивање (попут питања круга законских и нужних наследника, величине њихових законских и нужних наследних делова, те уопште положаја појединих категорија законских, односно нужних наследника посматраног кроз однос између чињенице сродства и брачне везе у остваривању законских, односно нужних наследних права), али и на одређене сличности између ових права, које посебно долазе до изражаја кроз две правне установе које су представљале карактеристику војвођанског права, а које на посебан начин егзистирају и у позитивном наследном праву Србије, а то су плододуживање и добра старине.

ЗАКОНСКО НАСЛЕЂИВАЊЕ У ВОЈВОДИНИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

*Законска наследна права сродника и суђужника
у првом законском наследном реду*

Законско наследно право потомака

Споменуто разликовање режима наслеђивања, у зависности од тога да ли се радило о добрима старине или тековине, у приватном праву

Војводине није долазило до изражаја када се радило о праву на наслеђивање потомака, с обзиром да су привилеговани сродници праве нисходне линије крвног сродства, односно потомци оставиоца, независно од њиховог пола, као наследници првог наследног реда имали приоритет у остваривању права на наслеђивање, у односу на неко друго лице, као потенцијалног законског наследника, при чему су за разлику од било ког другог наследника имали право наслеђивања на целокупној заоставштини оставиоца, односно како на добрима старине, тако и на добрима тековине. Могућност да наследе имали су сви потомци, без обзира на степен, с тим што су првенствено право да наследе остваривали првостепени потомци, односно деца оставиоца, између којих се заоставштина делила на једнаке делове, док су њихови потомци право на наслеђивање остваривали применом принципа репрезентације (чл. 9. Привремених законских правила). Круг потомака као потенцијалних законских наследника био је широко постављен, с обзиром да је обухватао закониту (брачну) децу, децу из путативног брака, децу позакоњену накнадним браком, децу позакоњену краљевим указом почевши од датума указа, усвојену децу, као и незакониту (ванбрачну) децу. Међутим, значај овако широко постављеног круга потомака као потенцијалних законских наследника, у старом војвођанском праву био је умањен постављањем одређених ограничења, која су у крајњим консеквенцама резултирала заправо различитошћу њиховог наследноправног положаја. У овом смислу најпре би се могла уочити разлика у наследноправном положају између законите и незаконите деце, с обзиром на сталну судску праксу којом је утврђено правно правило да су незаконита, односно ванбрачна деца могла да наследе само мајку, не и оца, нити пак сроднике оца или мајке (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 279-1923, Збирка виших судских одлука IV/1924, пример бр. 50, стр. 81—82), мада се у теорији наводи да је временом судска пракса проширила наследна права ванбрачног детета и према сродницима мајке (П и ш к у л и ћ, Ђ е р ђ, 1924:262). И наследно право деце позакоњене владаревим указом и усвојене деце било је ограничено у погледу обима, с обзиром на чињеницу да ова деца нису могла наслеђивати сроднике свог оца или мајке, односно сроднике својих усвојилаца, с тим што су усвојена деца задржавала наследна права према својим крвним сродницима. Законитој (брачној) деци, деци позакоњеној накнадним склапањем брака и деци из путативног брака припадало је неограничено и узајамно законско наследно право,³ с тим што су и наследна права деце из путативног брака у одређеном смислу могла бити ограничена услед породичних наређења на основу којих су одређена имања могла бити задржана само за закониту (брачну) децу (Ј а s e n s k y, П р о т и ћ, 1922:136,138).

И према Аустријском грађанском законнику као законски наследници првог законског наследног реда позивала су се деца оставиоца, изме-

³ О законским наследним правима потомака видети опширније у: Богданфи, Глиша; Никол ић, Никола (1925). *Опште приватно право које важи у Војводини*, Панчево, стр. 194. и 197—199.

ђу којих се заоставштина, када је реч о редовним правилима законског наслеђивања делила на једнаке делове, док се њихово потомство позивало на наслеђивање по праву представљања које се примењивало неограничено (пар. 732—734. Аустријског грађанског законика). Осим тога, овај законик је на сличан начин, као што је то предвиђало и војвођанско право, регулисао питање круга потомака као законских наследника, односно обим њихових наследних права. Тако је и према Аустријском грађанском закону законско наследно право припадало ванбрачној деци само у односу на њену мајку и њене сроднике, као што је и усвојеницима оставиоца, законско наследно право припадало само у односу на заоставштину усвојиоца, не и у односу на заоставштину усвојичевих сродника, с тим што су задржавали наследна права и према својим крвним сродницима (пар. 754—755. Аустријског грађанског законика). Деца која су била рођена у неважећем браку, под условом да је брачна сметња касније уклоњена, или уколико барем једном родитељу без његове кривице није била позната брачна сметња, била су изједначена с брачном децом у погледу законских наследних права, с тим што су наследна права деце која потичу из брака у којем барем једном родитељу без његове кривице није била позната брачна сметња, могла бити ограничена услед породичних наредба којима се имање нарочито задржавало за брачно потомство (пар. 752. у вези с пар. 160. Аустријског грађанског законика).⁴ Ванбрачна деца која су била позакоњена касније закљученим браком својих родитеља, сматрала су се брачном децом, што значи да су им под овим условима припадала и законска наследна права како према својим родитељима, тако и према њиховим сродницима (пар. 752. у вези с пар. 161. Аустријског грађанског законика). Деца до чијег позакоњења је дошло одлуком владоца на молбу оца, имала су законско право наследства на његову заоставштину, али не и на заоставштину његових сродника (пар. 753. у вези с пар. 162. Аустријског грађанског законика).

Законско наследно право супружника

Према Вербецијевом трипартитуму и Привременим законским правилима надживели супружник оставиоца је већ у првом наследном реду, односно и у конкуренцији с потомцима могао остварити одређено право наслеђа, с обзиром да право наслеђивања потомака није обухватало оне предмете имовине који су потпадали под удовичко наслеђивање — *successio vidualis* (чл. 15. Привремених законских правила) и као такви су и поред постојања потомака припадали нацивелом супружнику оставиоца. Међутим, наведено право је било вишеструко ограничено, односно условљено. Најпре, припадало је само жени оставиоца, не и мужу оста-

⁴ Из пар. 160. Аустријског грађанског законика произлази, међутим, да ће се деца која су истина рођена у неважећем браку, сматрати као брачна, али не у таквом неважећем браку коме су стајале на путу препреке (сметње) наведене у пар. 62 — брачност, пар. 63 — духовно посвећење или свечано заветовање да се неће ступити у брак, као и у пар. 64 — разлика у религији.

вителице, обухватало је само покретну имовину, припадало је само удовицама племића и хонорацијора и то само када су иза оставиоца остали законити потомци, јер ако њих није било, онда је свакако постојало наслеђивање супружника. Под овом имовином су се подразумевали: брачни прстен, свечано одело мужа, његова обична кола и коњи, пола ергеле, ако је било испод 50 коња, те један дечији део из стечене покретне имовине мужа, као накнада за заједничку тековину која овим женама не припада.⁵ У теорији се наводи да судска пракса међутим није признавала право на један дечији део из стечене покретне имовине мужа, с обзиром на постојеће разликовање дедовине од привређене имовине и на чињеницу да су потомци оставиоца наслеђивали и једну и другу имовину, те на тешкоће које су се испољавале при практичном установљавању квоте, односно дела који би требао да припадне удовици из привређене имовине (П и ш к у л и ћ, Ђ е р ћ, 1924:265).

Поред претходно наведеног права, преживелом супружнику, односно прецизније само жени оставиоца у војвођанском праву припадало је још једно право, које новелирани Аустријски грађански законик није познавао, а које се односило на могућност плодоуживања удовице (*ius viduale*), на целокупној заоставштини оставиоца у ситуацији када су постојали потомци, док се у ситуацији непостојања потомака удовичко право простирало на онај део заоставштине који су наслеђивали други наследници, односно на имовину од гране, с обзиром да је удовица иначе у овом случају наслеђивала тековину (чл. 16. Привремених законских правила).⁶ Међутим, на захтев директних нисходних законитих наследника, односно потомака оставиоца (одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду, Г. 309/1925, Збирка одлука виших судова VII/1927, пример бр. 58) могло је доћи до ограничења наведеног права удовице, при чему су се под овима подразумевала не само законита деца, већ и позаконена и усвојена деца, законити и доцније закљученим браком позаконени потомци ових, као и правни наследници појединих потомака (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 44/1924, Збирка виших судских одлука IV/1924, пример бр. 96, стр. 171—174), те удовица оставиоцевог детета (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. I 732/933, Збирка одлука виших судова XIX/1939, пример бр. 25, стр. 39—42) и поверилац наследника, с тим што тестаментарном наследнику, па макар био и потомак, није припадало право да тражи ограничење удовичког права, осим у случају повреде нужног дела (Б о г д а н ф и, Н и к о л и ћ, 1925:211). Наведено ограничење се могло тражити само у случају када је барем један од потомака био пунолетан, с обзиром да, ако су сви потомци били

⁵ О наведеном праву удовице видети опширније у: Л а н о в и ћ, Михајло, *op. cit.*, стр. 313; Б о г д а н ф и, Глиша, Н и к о л и ћ, Никола *op. cit.*, стр. 206; М и л и ћ, Иво: *op. cit.*, стр. 58, Ј е с е н с к и, Aleksander F., P r o t i ć, Раја Ј. (1922). *Приватно право у Војводини*, Сомбор, стр. 143.

⁶ Удовичко право, међутим, из разлога заштите интереса потоњег наследника према судској пракси није припадало удовици првог (претходног) наследника. В. одлуку Касационог Суда у Новом Саду, Г. 227/1921, Збирка судских одлука за 1922. годину, пример бр. 4.

малолетни, то је онда њиховом имовином управљала мајка, као њихов законити старалац. У противном, односно у случају пунолетности потомака оставиоца, обим ограниченог удовичког права се разликовао у зависности од тога да ли су иза оставиоца остала рођена деца или деца из ранијег оставиоачевог брака, односно у зависности од тога да ли је оставилац био племић или тзв. *honoratior* или не. Тако, у ситуацији када су постојала само деца из важећег брака или пак ако је муж био племић или тзв. *honoratior*, онда је удовици припадало право на пристојно издржавање, стан и одевање и онда када су иза мужа, који је био племић или тзв. *honoratior*, остала његова деца из ранијег брака,⁷ при чему се удовичко право није могло ограничити, онда када приход тим правом оптерећеног имања није био довољан за пристојно издржавање и стан удовице (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 111/1923, Збирка виших судских одлука IV/1924, пример бр. 58, стр. 99—101. и одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 274/1931, Збирка одлука виших судова XIX/1939, пример бр. 139, стр. 164). С друге стране, уколико су ограничење удовичког права тражила деца из претходног брака оставиоца, а постојала су и деца из важећег, односно из другог брака, а муж није био племић или хоноратиор, онда се удовичко право удовице из другог брака могло ограничити на плодуживање једног дечјег дела (при чијем се израчунавању и удовица имала узети у рачун као дете) од породичног имања, односно оног имања које је дедовина (наслеђено имање удовичиног мужа) и од оног иметка који није стечен за време последњег брака, односно који се није могао сматрати заједничком тековином у последњем браку (с обзиром да јој је половина од иметка који је она с мужем стекла за време брака припадала ионако као заједничка тековина), с тим што јој је према сталној судској пракси припадало право становања у кући у којој је с мужем заједно становала (одлука Касационог суда Одељење Б. у Н. Саду, Г. 359/1926, Збирка одлука виших судова VII/1927, пример бр. 32, стр. 46—52, одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 44/1924, Збирка виших судских одлука IV/1924, пример бр. 96, стр. 171—174, одлука београдског Касационог суда у Новом Саду (одељење Б), Г. 166/1928, Збирка одлука виших судова IX/1929, пример бр. 15, стр. 38—40, одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 1253/1929, Збирка одлука виших судова XV/1935, пример бр. 5, стр. 12—13, као и одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 611/1932, Збирка одлука виших судова XVI/1936, пример бр. 118, стр. 158—160). У теорији се наводи да је удовица могла тражити и противвредност плодуживаног дечјег дела, уколико је због старости била неспособна за руковање имовином, или ако се из заоставштине један дечји део није могао излучити (Б о г д а н ф и, Н и к о л и ћ, 1925:210). У случају постојања деце из претходног брака оставиоца, у односу на ову децу није постојало такво правно правило по

⁷ „При установљавању стана, издржавања и одевања, има се узети у обзир друштвени положај мужа, величина оставине, имовинске околности жене (нпр. шта добије из оставине на име удовичког наслеђивања, има ли мировину, заједничку тековину, посебну имовину) и месни обичај”. Б о г д а н ф и, Глиша; Н и к о л и ћ, Никола: *op. cit.*, стр. 211—212.

коме би они приликом тражења ограничења удовичког права друге жене морали доказати да је плодуживање једног дечијег дела довољно за њено издржавање (одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду, Г. 1/928, Збирка одлука виших судова X/1930, пример бр. 66, стр. 96—99).⁸

До ограничења удовичког права плодуживања могло је доћи и путем нагодбе, односно споразума између преживеле супруге и наследника, који је могао бити склопљен на оставинској расправи или касније (одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду, Г. 359/1926, Збирка одлука виших судова VII/1927, пример бр. 32, стр. 46—52), у ком случају је удовица од мужевљевих наследника могла потраживати само испуњење нагодбом установљеног давања, а само у случају када се наследници у погледу ограничења нису могли споразумети са удовицом, наведено ограничење су могли остваривати у парници.

До уређивања, па и ограничења удовичког права плодуживања могло је доћи и на основу последње воље оставиоца, с тим што је у сваком случају било потребно да удовица из заоставштине добије пристојно издржавање (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 265/1930, Збирка одлука виших судова XIV/1934, пример бр. 50, стр. 57—60), односно оваквим располагањима удовица није могла добити мање него што би јој припало у случају ограничења њеног удовичког права, које подразумева омогућавање бар најниже мере коју закон прописује, тј. пристојно издржавање, становање и одевање, односно плодужитак једног дечјег дела, а уколико последње располагање оставиоца није овоме одговарало, удовица је могла тражити допуњење или је пак одбијањем овог, могла остваривати своје удовичко право које се заснива на закону. Уколико је удовица прихватила, односно уколико се задовољила наређењима њеног мужа у тестаменту, онда није више могла да уложи законити приговор због повреде истог.⁹ У ситуацији када је оставилац располагао поклонима за живота, онда удовици као супружнику није припадало плодуживање поклоњених имовинских предмета, већ право да од поклонопримаца захтева новчани износ за стан и издржавање у складу с друштвеним положајем мужа и вредношћу његове имовине, а уколико је оставилац имовину поконио једном свом потомку, друга жена оставиоца као удовица је од таквог потомка могла тражити на име удовичког права плодуживање једног дечјег дела (Б о г д а н ф и, Н и к о л и ћ, 1925:209). Поред наведеног и сами брачни другови су могли уговором регулисати удовичко право, односно његов обим (под условом да тиме не повреду право на нужни део), па се тако жена на овај начин могла и одрећи

⁸ (Из образложења одлуке: ...18. параграф I III зак. чл. из 1840. године — који располаже о мери докле се може ограничити удовичино плодуживање жене из друг. брака, у случају да има деце из првога брака не одржава у себи таково ограничење као што тужена приказује, према томе деца из првога брака имају право тражити ограничење без обзира да ли је преостали иметак довољан за издржавање удове.)

⁹ О ограничењу удовичког права путем тестаamenta видети: Б о г д а н ф и, Глиша и Н и к о л и ћ, Никола: *op. cit.*, стр. 209, Ј е с е н с к и, F. Aleksander и P r o t i ć, J. Раја: *op. cit.*, стр. 145—147, као и П и ш к у л и ћ, Звонимир; Ђ е р ђ, Имре: *op. cit.*, стр. 266. У теорији је међутим изнет и став према којем оставилац није имао право тестаментом сузити удовичко право. В. у том смислу: М и л и ћ, Иво: *op. cit.*, стр. 60.

овог свог права, с тим што је овакав уговор, као уговор који регулише имовинске односе између брачних странака био пуноважан само онда када је склопљен пред јавним бележником (Б о г д а н ф и, Н и к о л и ћ, 1925:213; Ј а с е н с к у, П р о т и ć, 1922). Удовица је имала право да тражи земљишнокњижно осигурање удовичког издржавања на непокретности које су припале наследницима (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 287/1932, Збирка одлука виших судова XVII/1937, пример бр. 75, стр. 110—112).

Поред споменутих ограничења удовичког права, право удовице на уживање заоставштине могло је бити ограничено и ради издржавања потомака и заштите нужног дела, у ком случају је удовичко право могло бити ограничено на минимум средстава неопходних за задовољење свакодневних потреба удовице (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 734/1933, Збирка одлука виших судова XVIII/1938, пример бр. 43, стр. 71.) Није била искључена ни могућност истовременог постојања, те сукоба два удовичка права, у ком случају је питање остваривања касније насталог удовичког права зависило од вредности заоставштине, те је постојало правно правило, према којем је раније настало удовичко право искључивало касније у целости или делимично, уколико није постојало покриће за оба удовичка права. Сталном судском праксом установљено је да је удовичко право синовљеве мајке претходило удовичком праву синовљеве удовице, а при сукобу ова два удовичка права синовљевој удовици припадало је само пристојно издржавање, и то само онда, ако приход некретнина, оптерећених удовичким правом синовљеве мајке није био потребан за издржавање мајке (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 393/1931, Збирка одлука виших судова XVII/1937, пример бр. 56, стр. 91, одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. I 732/933, Збирка одлука виших судова XIX/1939, пример бр. 25, стр. 39—42, као и одлука Касационог суда у Новом Саду, Н. Г. 804/934, Збирка одлука виших судова XX/1940, пример бр. 254, стр. 253—255).

Удовичко право је престајало онда када удовица умре или буде проглашена умрлом, у ком случају се брисање укњиженог удовичког права могло тражити након три године. До престанка њеног удовичког права долазило је и уколико дође до њене преудаје, у ком случају се брисање укњиженог удовичког права могло тражити одмах (Б о г д а н ф и — Н и к о л и ћ, 1925), с тим што ни у случају преудаје није долазило до престанка доживотног права плодоуживања удовице, онда када јој је оно било осигурано нагодбом или тестаментом (Б о г д а н ф и — Н и к о л и ћ, 1925:213; П и ш к у л и ћ — Ћ е р ђ, 1924), мада је новија судска пракса проширила дејства накнадне недостојности и на ону удовицу која је живела у дивљем браку и за случај када јој је муж, односно оставилац тестаментарно доделио доживотно право плодоуживања, односно оно право плодоуживања које би она задржала и у случају ступања у други брак (И г њ а т о в и ћ, Збирка виших судских одлука XIV/1934, (676/1917), стр. 125).

Још један начин престанка удовичког права представљало је горе споменуто одрицање од удовичког права, путем уговора склопљеног са

супружником или пак путем споразума удовице с наследницима. Напослетку, представљало је правно правило да је до престанка удовичког права долазило и услед накнадне недостојности¹⁰ удовице, до које је најчешће долазило ступањем удовице у ванбрачну заједницу („дивљи брак“) с другим мушкарцем, осим уколико јој тужилац то није опростио, односно уколико је дуже времена толерисао овакво понашање удовице, услед чега на основу недостојности више није могао тражити укидање удовичког права (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 221/1922, Збирка виших судских одлука III/1923, пример бр. 17, стр. 26—28, одлука Касационог суда Одељење Б у Новом Саду, Г. 99/1923, Збирка виших судских одлука IV/1924, пример бр. 33, стр. 58—61, одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду, Г. 198/1924, Збирка виших судских одлука V/1925, пример бр. 58, стр. 85—88, одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду, Г. 381/1928, Збирка одлука виших судова IX/1929, пример бр. 61, стр. 102—104, одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду, Г. 1394/1929, Збирка одлука виших судова XIV/1934, пример бр. 123, стр. 124—125, као и одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 521/1931, Збирка одлука виших судова XV/1935, пример бр. 14, стр. 27—29.) Удовици иначе није припадало удовичко право услед њеног тешког огрешења о супружанске дужности, па тако удовица која за живота свог мужа није могла тражити, односно остварити издржавање, услед тога што је оставила свог мужа и била крива за одвојени живот, није могла ни против наследника мужевљевих имати никаква потраживања на име удовичког права, осим уколико јој је муж за одвојени живот дао оправдани разлог, тако да одвојен живот удовице од свог мужа без њене кривице није повлачио за собом престанак удовичког права (одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду, Г. 13/1927, Збирка одлука виших судова VII/1927, пример бр. 65, стр. 89—91, као и одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 394/1931, Збирка одлука виших судова XIII/1933, пример бр. 70. (в. и 5775/1912), стр. 99—101).

У оним деловима Војводине у којима се примењивао Аустријски грађански законик, положај супружника у првом законском наследном реду је био знатно другачији од делова Војводине у којима се примењивало војвођанско право. Наведено, с обзиром да према овом закону није постојало удовичко право плодоуживања, те да је супружник оставиоца (како жена, тако и мушкарац) могао конкурисати потомцима у наслеђивању, при чему му је као наследнику првог законског наследног реда припадало право на четвртину заоставштине у својину (преосталу трећину заоставштине наслеђивали су потомци). Поред наведеног, супружнику оставиоца су независно од тога наследницима ког наследног реда је конкурисао, припадале на име претходног легата покретне ствари које су улазиле у брачно газдинство, с тим што му је у конкуренцији с потомцима ово право припадало само у мери која је била неопходна ра-

¹⁰ Уопште о разлозима недостојности за наслеђивање у старом војвођанском праву видети: Богданфи, Глиша и Николић, Никола: *op. cit.*, стр. 187—188 и 213—214; Jesenski, F. Aleksander и Protić, J. Paja: *op. cit.*, стр. 127—128, као и Пишкуллић, Звонимир и Ђерђ, Имре: *op. cit.*, стр. 262.

ди задовољавања његових личних потреба (пар. 757—758. Аустријског грађанског законика).

*Законска наследна права сродника и суйружника у дружном
и даљим законским наследним редовима*

Разликовање режима наслеђивања добара старине и тековине долазило је до изражаја тек у случају непостојања потомака који би могли и хтели да наследе, услед чега је долазило до могућности позивања на наслеђивање оставиочевих родитеља, односно њихових потомака по праву представљања, као и евентуално даљих сродника праве усходне линије крвног сродства и њихових потомака по праву представљања, а поред њих још и брачног друга оставиоца, свих њих као потенцијалних законских наследника другог или даљих наследних редова. Код питања односа тековине и старине, као могућих делова заоставштине, у старом војвођанском праву је постојала једна претпоставка у корист првих наведених добара, према којој су сва добра заоставштине представљала тековину, од које је супротан доказ био допуштен, односно претпостављало се да је оставина тековина, а не старина, а ко је тврдио другачије морао је то и доказати (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 148/1922, Збирка виших судских одлука III/1923, пример бр. 42, стр. 74, као и одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду, Г. 395/1928, Збирка одлука виших судова X/1930, пример бр. 18, стр. 27—29), док је у корист других наведених добара постојало право намирења из укупне вредности заоставштине, односно право приоритетног издвајања, тако да се тековина јављала као остатак вредности заоставштине који је остајао након намирења вредности старине (одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду, Г. 863/1929, Збирка одлука виших судова XI/1931, пример бр. 21, стр. 20—22, одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 370/1933, Збирка одлука виших судова XVI/1936, пример бр. 80, стр. 109—112, као и одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 142/1922, Збирка виших судских одлука III/1923, пример бр. 76, стр. 108—112).

У праву Војводине, када је реч о законском наследном праву преживелог супруга, поред већ споменутих права која се односе на удовичко право, те удовичко наслеђивање појединих предмета имовине, а која су, како смо то видели припадала само жени, било је предвиђено и узajамно право наслеђивања између супружника као законских наследника, на начин према којем је преживелом супружнику (и удовици и удовцу), у случају када иза оставиоца није остало потомство, припадала сва тековина (чл. 14. Привремених законских правила) независно од тога да ли је стечена током трајања брака или не, али по правилу не и добра старине (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 1226/1929, Збирка одлука виших судова XXI/1941, пример бр. 104, стр. 124—125, одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду, Г. 316/1923, Збирка виших судских одлука IV/1924, пример бр. 76, стр. 124—127, као и одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 2/1930, Збирка одлука виших судова XIII/1933,

пример бр. 72, стр. 103—105), с обзиром на то да је претпоставка приоритетног издвајања добара старине важила у корист сродника оставиоца који су имали право намирења из вредности, која је од њих или заједничког им претка прешла на оставиоца путем наслеђивања или поклона (Благојевић, 1941; Милић, 1921; Богданфи — Николић, 1925; Пишкулић — Ђерђ, 1924). Бестеретно прибављање вредности је могло бити непосредно — онда када је до њега долазило када је оставилац вредности наследио, односно добио на поклон директно од својих предака било ког степена сродства, или је пак могло бити посредно — онда када је до њега долазило, када би одређене вредности по основу бестеретних правних послова најпре припале од предака оставиоца неком побочном сроднику оставиоца, а тек након тога, опет по основу бестеретних правних послова оставиоцу, али на тај начин да су непрекидно код свих лица којима су припадале, сачувале квалитет старине и то једне одређене гране (Богданфи — Николић, 1925; Благојевић, 1941:35). Ово значи да су вредности прибављене бестеретним начином од предака представљале старину, док вредности прибављене макар и на овај начин од побочних сродника нису представљале старину, осим ако су и побочни сродници имали те вредности као старину, док су оне вредности које су стечене од предака, али не бестеретним начином, као и вредности које нису стечене од предака, али бестеретним начином представљале тековину (одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду, Г. 395/1928, Збирка одлука виших судова X/1930, пример бр. 18, стр. 27—29, одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду, Г. 863/1929, Збирка одлука виших судова XI/1931, пример бр. 21, стр. 20—22, као и одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 370/1933, Збирка одлука виших судова XVI/1936, пример бр. 80, стр. 109—112).¹¹ Према судској пракси мањи пригодни, односно уобичајени поклони нису спадали у добра старине (Збирка одлука виших судова XI/1931 (3985/920), стр. 23; Богданфи, Николић, 1925), али је у погледу мираза добијеног од родитеља постојало правно правило да је овај мираз сачињавао имовину од гране, те се мираз као такав — ако је жена умрла без деце и тестаментa — враћао на оног живог родитеља од кога је и потекао, с тим што је сталном судском праксом утврђено и то правило да муж није био дужан да врати мираз, ако га је жена својевољно потрошила на своје лечење (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 249/34, Збирка одлука виших судова XVII/1937, пример бр. 17, стр. 28—31, одлука Касационог суда у Новом Саду Рев. II 446/938, Збирка одлука виших судова XXI/1941, пример бр. 90, стр. 110—112, одлука Апелационог суда у Новом Саду, Г. 271/1920, Зборник одлука из 1921. године, пример бр. 57,

¹¹ „Захтев на наслеђивање по грани може се ставити само на такво имање које је увек остало на грани десцендената заједничког претка, и није прешло на страну грану.” (К. 3320/930; одлука наведена код Игњатовић, Н. под бр. 157). Цит. према: Благојевић, Борислав: *op. cit.*, стр. 36; „Имовином од гране има се сматрати само од заједничког претка наслеђено имање. Имовина која потиче од рођака побочне линије, јесте имовина стечена и за онога на кога је она путем наследства прешла.” (3914/1906). „Имање од гране је све оно што дете добије од својих родитеља за време њиховог живота, без противуслуге.” (121/1911). Цит. према: Игњатовић, Н.: Збирка одлука виших судова XI/1931, стр. 22—23.

стр. 96—98, као и одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 570/1931, Збирка одлука виших судова XV/1935, пример бр. 36; Богданфи — Николџић: 1925; Пишкулџић, Ђерђ, 1924). Сталном судском праксом утврђено је и правно правило да уколико би родитељи за свој новац детету купили непокретност, породичним имањем се сматрала куповна цена, док је конкретна непокретност представљала стечено имање (одлука Касационог суда у Новом Саду Сг. 169/1922, Зборник виших судских одлука III/1923, пример бр. 15, стр. 21, одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду, Г. 565/1928, Збирка одлука виших судова X/1930, пример бр. 17, стр. 25—27, као и одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду, Г. 106/1921, Збирка одлука виших судова XI/1931, пример бр. 36, стр. 37).

У погледу наслеђивања добара старине важио је принцип *materna maternis, paterna paternis* — мајчина имовина мајчиним сродницима, очевачевим, што значи да су преци или побочни сродници морали припадати оној лози из које су добра својевремено као наслеђе или поклон ушла у заоставштину оставиоца, те уколико ниједно лице из споменутог круга не би постало наследником (уколико нису постојали сродници који би могли да наследе имовину по грани, или су постојали, али нису потраживали ову имовину, или су је потраживали и у томе нису успели) добра старине нису прирастала прецима и побочним сродницима друге лозе, већ би у том случају долазило до преображаја наведених добара у добра тековине и потпадања наведених добара под режим наслеђивања тековине, што је у крајњој консеквенци имало за резултат наслеђивање наведених добара од стране брачног друга (чл. 14. Привремених законских правила).

Конкретан круг лица која су имала право да наследе добра старине највише је могао обухватити само оне сроднике оставиоца који су заједно с њим имали за заједничког претка лице од којег потичу наведена добра, тј. од којег су у крајњој линији и конкретном оставиоцу припала добра старине. То лице је увек био неко од предака оставиоца, тако да су тај предак, односно чланови наследног реда чији је он био родоначелник, представљали крајњу границу до које се старина могла третирати као таква, па сходно томе сродници који би били даљи преци оставиоца и евентуално њихово потомство, иако су можда припадали истој оној грани из које су потекла добра старине, нису имали право на ова добра. У наслеђивању добара старине, важило је правило да се први позивао онај предак, односно његово потомство по праву представљања, као припадници наследног реда који је ближе оставиоцу, искључујући на тај начин удаљенијег претка, односно његове потомке по праву представљања из следећег наследног реда, и поред чињенице да су можда добра старине оставиоцу припала управо од претка даљег реда. На овај начин на наслеђивање добара старине позивали су се најпре отац и мајка и то до оне вредности која је прешла од њих или с њихове гране на оставиоца,¹² односно потомци родитеља по праву представљања (као побочни

¹² Имовина која је потицала од очеве гране враћала се на оца, а имовина од мајчине гране на мајку. Ако заоставштину није била довољна за подмирење оне имовине, која је

сродници оставиоца) које се могло примењивати неограничено (чл. 11. Привремених законских правила). Тек уколико није било сродника из ближег наследног реда који су могли и хтели да наследе, позивали би се сродници из даљег наследног реда (најпре деде и бабе, односно њихови потомци по праву представљања), и тако редом, без ограничења у могућности позивања на наслеђивање сродника оставиоца (чл. 12. Привремених законских правила), али никада преко споменуте границе у погледу релевантне чињенице потицања добара старине. Код наслеђивања добара старине поред постојања правне заједнице и правне непрекидности између оних који потичу од заједничког претка, било је неопходно и постојање крвног сродства, тако да имовина коју би усвојеник наследио од усвојиоца, у случају смрти усвојеника није представљала имовину од гране, већ тековину. Осим тога, с обзиром на правило да се као наследник могао појавити само онај иза кога би и оставилац могао наслеђивати, право на добра старине није припадало оцу, очевим сродницима и мајчиним сродницима иза ванбрачног детета, као што није припадало ни очевим и мајчиним сродницима у случају смрти позаконског детета краљевим указом, а осим тога није припадало ни усвојиоцу, нити његовим сродницима иза усвојеног детета (Б о г д а н ф и — Н и к о л и ћ, 1925).

Уколико су наслеђена добра постојала у природи, наследници из лозе су могли тражити да им се она предају у природи, уз услов да надокнаде учињене инвестиције (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 142/1922, Збирка виших судских одлука III/1923, пример бр. 76, стр. 108—112), а уколико наслеђено добро није више постојало у природи, могло се тражити само у новцу, и то у оној вредности, коју је оно имало у времену смрти оставиоца, односно у времену чињења поклона (одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду, Г. 99/1929, Збирка одлука виших судова XI/1931, пример бр. 74, стр. 63—64), али је постојало и другачије схватање, изражено такође у судској пракси, према којем се ако је у току брака дошло до отуђења имовине од гране, као вредност ове имовине сматрала она вредност за коју је она продата (одлука Апелационог суда у Новом Саду као ревизионог суда, Г. 1790/934, Збирка одлука виших судова XVI/1936, пример бр. 15, стр. 23—24). У случају када су на добрима старине настале промене, услед дејства случаја или више силе, овакве промене су ишле у корист, односно на штету оваквих добара, па тако наследници по грани у случају уништења или оштећења добара старине насталих на овај начин нису имали право на новчану накнаду штете, осим уколико је до оваквих промена у смислу настале штете на добрима старине дошло на други начин, а посебно услед активности оставиоца, у ком случају су се причињене штете морале надокнадити (Б л а г о ј е в и ћ, 1941). Вредност имовине од гране се морала

прешла на оставиоца са очеве и мајчине гране, отац и мајка су делили заоставштину у сразмери оне вредности која је прешла од њих или њихове гране на оставиоца. Напротив, ако би заоставштина премашила ону вредност, која је прешла на оставиоца са очеве и мајчине гране, ова тековина је прелазила на брачног друга, односно у недостатку овог, припадала је оцу и мајци на једнаке делове. В. чл. 10. Привремених законских правила.

надокнадити и онда када је наслеђено, односно поклоњено добро било отуђено, а продајна цена била потрошена (одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду, Г. 646/1928, Збирка одлука виших судова IX/1929, пример бр. 115, стр. 153—155), односно у случају када је од куповне цене била купљена друга имовина, онда се она могла наследницима од гране досудити у природи, под условом да вредност овакве купљене имовине није превазилазила вредност продате имовине од гране (одлука К. 6363/1901, Збирка одлука виших судова IX/1929, стр. 155). Постојало је правно правило да уколико је непокретност била набављена и од имовине по грани и од стечене имовине, а која се није могла поделити, онда је за установљење њене природе било меродавно која вредност од ове две имовине је знатно преовлађивала (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 1096/930, Збирка одлука виших судова XV/1935, пример бр. 116, стр. 151—152, као и одлука Касационог суда у Новом Саду Г. 133/933, Збирка одлука виших судова XVII/1937, пример бр. 53, стр. 91), па када је непокретност у већем делу била прибављена стеченом имовином, а у мањем делу имовином од гране, онда је она припадала наследнику стеченог имања, који је био дужан да наследнику по грани надокнади новчану противвредност уложене имовине из те гране (одлука К. 3085/1916, Збирка одлука виших судова IX/1929, стр. 155; П и ш к у л и ћ, Б е р ђ, 1924).

Када је реч о правном режиму наслеђивања стечене имовине, односно добара тековине, право да наследе ова добра имали су оставиочеви сродници праве усходне или побочне линије, и то по хијерархијском реду позивања наследних колена, односно редова, али тек у случају непостојања потомака, нити брачног друга оставиоца који је, како је то наведено, у случају непостојања потомака имао право да наследи целокупну тековину оставиоца. Као потенцијални наследници наведених добара први су се позивали сродници другог наследног реда, односно колена, у који су улазили оставиочеви отац и мајка, између којих су се добра тековине делила на два једнака дела, при чему се потомство родитеља могло неограничено позивати на наслеђивање применом принципа репрезентације, односно онда када неко од родитеља није могао или није хтео да наследи (без обзира на чињеницу да ли потомци потичу из истог брака родитеља из којег је потекао и оставилац или из неких других бракова родитеља). Уколико један од родоначелника другог наследног реда не би постао наследником половине тековине, као ни потомство тог родоначелника, ова половина је прирастала половини тековине другог родоначелника, односно његовим потомцима. Тек у случају непостојања ниједног сродника из другог наследног реда који су могли и хтели да наследе, право да наследе имали су сродници трећег наследног реда, односно деде и бабе оставиоца по оцу и по мајци, као и њихово потомство неограничено, применом принципа репрезентације. У недостатку деда и баба, односно њиховог потомства, а према горе наведеним правилима, право да наследе имали су и сродници четвртог наследног колена, односно прадеде и прабабе оставиоца, као и сво њихово потомство по праву репрезентације. Ограничења нису постојала ни у погледу позивања даљих

наследних колена, односно редова, тако да је војвођанско право, у односу на сва тадашња покрајинска права, на овај начин најшире постављало круг сродника као потенцијалних законских наследника, дакле, без икаквих граница у погледу удаљености сродничке везе као основа за полагање права у погледу стицања својства законског наследника, што је као правило важило барем када се радило о наслеђивању добара тековине (чл. 10—12. Привремених законских правила).

У деловима Војводине, у којима се примењивао Аустријски грађански законик није постојало разликовање у правном режиму наслеђивања у зависности од тога да ли се ради о добрима старине или пак добрима тековине, већ је у погледу свих добара која су сачињавала заоставштину постојао јединствен режим наслеђивања. Према њему, супружнику је у оквиру другог законског наследног реда припадало право на половину заоставштине, док су другу половину заоставштине делили оставиочеви родитељи, односно њихови потомци по праву представљања које се примењивало неограничено. С обзиром да су ванбрачна деца према Аустријском грађанском законнику имала право наслеђа једино у односу на заоставштину своје мајке и њених сродника, то је онда само мајци, односно њеним сродницима припадало право наслеђа у односу на заоставштину ванбрачног детета, док оцу, нити сродницима оца ванбрачног детета није припадало законско наследно право. Исто тако, ни усвојиоцу, односно његовим сродницима није припадало право наслеђа на заоставштину усвојеног детета, већ су се у односу на заоставштину усвојеника као законски наследници позивали родитељи усвојеног детета. Родитељима је припадало на заоставштину своје позаконјене или законом нарочито повлашћене небрачне деце исто узајамно право, које је оваквој деци било признато на заоставштину својих родитеља (пар. 756. у вези с пар. 752—754. и пар. 757. Аустријског грађанског законика).

Супружнику је и у конкуренцији с родоначелницима трећег законског наследног реда, односно дедама и бабама оставиоца припадало право на половину заоставштине, док је у случају непостојања деда или баба супружник наслеђивао целу заоставштину, искључујући на тај начин могућност позивања на наслеђивање потомака деда и баба, односно прадеда и прабаба као родоначелника четвртог законског наследног реда. Уколико је пак неко од деда или баба био жив, док неко од њих није био жив, односно није могао или није хтео да наследи заоставштину, онда би супружнику оставиоца, поред сопствене половине заоставштине припадао и део који би добио потомак деде, односно бабе по праву представљања у случају непостојања конкуренције супружника оставиоца (пар. 757. Аустријског грађанског законика).

Уколико иза оставиоца нису остали ни потомци, ни супружник који би могли и хтели да наследе, као наследници су се позивали сродници оставиоца који су се с њим налазили у правој усходној или побочној линији крвног сродства, и то по истим оним правилима, према којима су се у оним деловима Војводине, у којима се примењивало угарско право, наслеђивала стечена добра, с том разликом што се према правилима Аустријског грађанског законика законско наслеђивање завршавало за-

кључно с могућношћу позивања на наслеђе родоначелника четвртог законског наследног реда (пар. 735—741. Аустријског грађанског законика).

НУЖНО НАСЛЕЂИВАЊЕ У ВОЈВОДИНИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

Привременим законским правилима било је предвиђено да одређена лица, која улазе у круг законских наследника, имају право на законски минимум из заоставштине оставиоца, односно право на нужни део, у случају када је исти био повређен прекомерним располагањем оставиоца путем тестаента или поклона. Круг нужних наследника у војвођанском праву обухватао је потомке оставиоца и његове родитеље, у зависности од тога ко би од наведених лица у конкретном случају наслеђивао као законски наследник да оваквих располагања није било, при чему је величина нужног дела било ког нужног наследника износила половину од онога што би исти наследили према редовним правилима законског наслеђивања (чл. 7. Привремених законских правила).

Како су се према редовним правилима законског наслеђивања као законски наследници првог наследног реда позивала деца оставиоца, односно и даљи потомци оставиоца по праву представљања, то су се стога наведена лица прва позивала и као нужни наследници. Право на нужни део је при том могао остварити исти круг потомака који су се могли појавити и као законски наследници, односно под истим условима и у односу на исте сроднике у погледу чије заоставштине би могли остварити и право на законски део.¹³ С обзиром да су родитељи оставиоца према редовним правилима законског наслеђивања били позивани као законски наследници другог законског наследног реда, то су они у случају прекомерног располагања оставиоца путем тестаента били овлашћени и на нужни део, као нужни наследници другог нужног наследног реда, при чему је положај родитеља као нужних наследника зависио, као и код законског наслеђивања од порекла, односно квалитета добара заоставштине. Уколико је према редовним правилима законског наслеђивања било могуће и наслеђивање од стране брачног друга, онда су родитељи оставиоца имали право на нужни део само на добрима старине, конкретно на половини вредности имовине од гране, и то сваки од родитеља од оне имовине која је потицала од његове гране. Уколико имовина од гране није постојала, нужни део није припадао ниједном од родитеља, а уколико је постојала имовина од гране, али само у погледу једног од родитеља, онда је само том родитељу припадало право на нужни део. Уколико пак према редовним правилима законског наслеђивања није

¹³ Из горе изнетих правила законског наслеђивања произлази да је право на нужни део иза својих родитеља, али и даљих предака неограничено припадало законитој деци, деци из путативног брака, те накнадним браком позакоњеној деци. С друге стране, право на нужни део није припадало ванбрачном детету иза оца, као и иза предака оца и мајке, нити позакоњеној деци краљевим указом иза предака оца и мајке, као ни усвојеној деци иза предака усвојиоца.

било места наслеђивању брачног друга, а заоставштина је била састављена и од добара старине и од добара тековине, онда је нужни део родитеља у погледу добара тековине био једнак, док је с друге стране, у погледу добара старине постојање права на нужни део сваког од родитеља зависило од тога да ли је имовина која је ушла у састав заоставштине потицала од његове гране, па тако, уколико се радило о чистој имовини од гране (оној која је потицала само из гране једног родитеља), други родитељ није уопште имао право на нужни део, а уколико је потицала и од гране оца и од гране мајке, онда је нужни део припадао сваком од родитеља од оне имовине која је у погледу њих представљала имовину од гране. Уколико су у састав заоставштине улазила само добра тековине, нужни део родитеља је увек био једнак (Б о г д а н ф и — Н и к о л и ћ, 1925).

Претпоставка о правној природи права на нужни део је била облигационоправна, што значи да је нужном наследнику, по правилу припадала новчана противвредност нужног дела, а не реални део заоставштине (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 1508/929, Збирка одлука виших судова XV/1935, пример бр. 60, стр. 90—91, као и одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 600/1929, Збирка одлука виших судова XVI/1936, пример бр. 48, стр. 78—79), с тим што су нужном наследнику ипак могле припасти и одређене ствари и права на име нужног дела вољом самог тестатора, или уколико би оваква сагласност била постигнута између нужног наследника и лица које је дуговало нужни део (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 1352/1929, Збирка одлука виших судова XII/1932, пример бр. 31, стр. 31—32, као и одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 1508/929, Збирка одлука виших судова XV/1935, пример бр. 60, стр. 90—91). Нужном наследнику је право на нужни део припадало заједно с каматама од момента оставиочеве смрти (одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду, Г. 431/1924, Збирка виших судских одлука V/1925, пример бр. 38, стр. 53—55),¹⁴ а уколико би лице које је имало право на нужни део умрло пре него што би остварило то своје право, онда је ово право прелазило на његове наследнике, под условом да се то лице није одрекло права на нужни део (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 179/934, Збирка одлука виших судова XIX/1939, пример бр. 121, стр. 141—143).

Ради израчунавања нужног дела, од активе заоставштине су одбијани оставиочеве дугови и оставински трошкови, а на овај износ су додаване вредности добротиних давања учињених у корист нужних наследника за живота оставиоца, и то у случају израчунавања нужног дела потомака — вредности оних давања која би се узела у обзир при деоби наслеђа да је наступило законско наслеђивање,¹⁵ односно у случају израчу-

¹⁴ У овој одлуци је међутим заузет и став према коме нужном наследнику, који без икаквог оправданог разлога, дуже време одлаже покретање парнице ради установљења нужног дела, интерес на досуђену своту не припада од дана оставиочеве смрти, него од дана предаје тужбе.

¹⁵ Дужност урачунавања је постојала код законског наслеђивања потомака. Од дужности урачунавања били су изузети сви они предмети које је оставилац даровао без ду-

навања нужног дела било потомака, било родитеља — вредности оних давања која су дата с обавезом урачунавања, али не и вредности поклона који су били учињени у корист трећих лица, с обзиром да је у погледу њих нужни наследник посебно истицао захтев у погледу намирења свог нужног дела. Овлашћенику права на нужни део који је добио од оставиоца за живота такво давање, које би се узело у обзир при деоби наслеђа да је наступило законско наслеђивање или оно које је дато с обавезом урачунавања се урачунавало у његов нужни део (иметак добивен уз дужност урачунавања у наследство, при израчунавању нужног дела имао се узети у оној вредности, коју је тај иметак имао у време давања) (одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду, Г. 500/1928, Збирка одлука виших судова Х/1930, пример бр. 9, стр. 15—17), те у случају да је на овакав начин овлашћеник права на нужни део био у потпуности намирен, онда такав нужни наследник не би добијао ништа из заоставштине. Нужном наследнику се урачунавало и све оно што би он добио из заоставштине оставиоца, при чему је у погледу ових вредности било меродавно време оставиоачеве смрти. Уколико је од стране оставиоца дошло до остављања нужног дела, исти је морао бити остављен без ограничења и терета (одлука Касационог суда у Новом Саду Г. 45/929, Збирка одлука виших судова ХХ/1940, пример бр. 220, стр. 227), с тим што је оставилац нужном наследнику могао оставити и више од нужног дела уз ограничења или оптерећења, у ком случају је нужни наследник могао изабрати или само износ нужног дела без терета или ограничења, или увећан износ нужног дела, али са свим постављеним ограничењима и оптерећењима (Богданфи, Николић, 1925). Изузетно, право на нужни део је могло бити оптерећено правом удовице на уживање, уколико приход заоставштине није надмашивао најмању меру коју је удовица могла да тражи у име издржавања и стана, у ком случају се нужни део могао исплатити тек након престанка удовичког права (Б о г д а н ф и — Н и к о л и ћ, 1925; П и ш к у л и ћ — Ђ е р ђ, 1924; Одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 567/932, Збирка одлука виших судова ХИХ/1939, пример бр. 61, стр. 86—87).

Уколико, међутим, нужни наследник није био намирен у свом нужном делу, њему није припадало право да обеснажује тестамент, односно поклоне којима је дошло до повреде његовог нужног наследног дела, већ право да тражи намирење, односно допуну свог нужног дела од тестаментарних наследника или поклонопримаца. Нужни део се најпре намиривао из учињених тестаментарних располагања, па уколико њих није било довољно за намирење нужног дела, онда је нужни наследник

жности урачунавања, при чему се оваква намера оставиоца могла установити и посредно, из мање вредности поклона, те из околности приликом даровања, док су се с друге стране поклони веће вредности увек урачунавали, осим уколико оставилац није изричито искључио урачунавање. Потомцима се тако урачунавало све оно што је дато ради отварања самосталне радње, износ употребљен за исплату дугова детета, вредност дата за мираз, или за продужење наука у иностранству, као и вредност дата за намештење. В. у том смислу: Ј е с е н с к у, Aleksander F. и Protić, Paja J.: *op. cit.*, стр. 137. и 139—140; П и ш к у л и ћ, Звонимир и Ђ е р ђ, Имре: *op. cit.*, стр. 263.

морао доказати да је вредност чисте заоставштине оставиоца мања од половине коју је она имала у време када је поклон учињен (чл. 8. Привремених законских правила), у ком случају се допуна нужног дела намиривала из поклона (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 877/1931, Збирка одлука виших судова XVI/1936, пример бр. 124, стр. 178—180.). При израчунавању нужног дела била је меродавна она вредност заоставштине коју је она имала у моменту оставиоцеве смрти, односно у случају повреде нужног дела поклоном, она вредност коју је поклон имао у моменту када је учињен (одлука Апелационог суда у Новом Саду као ревизионог суда, Г. 1554/1927, Збирка одлука виших судова X/1930, пример бр. 74, стр. 107—110, одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 545/929, Збирка одлука виших судова XI/1931, пример бр. 54, стр. 48—49, одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду, Г. 944/1929, Збирка одлука виших судова XII/1932, пример бр. 10, стр. 10—13, одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 142/1929, Збирка одлука виших судова XII/1932, пример бр. 112, стр. 156, одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 8/1930, Збирка одлука виших судова XIII/1933, пример бр. 6, стр. 15—18, као и одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 537/930, Збирка одлука виших судова XIX/1939, пример бр. 215). У случају повреде нужног дела постојала је солидарна одговорност тестаментарних наследника, док су се поклонопримци на одговорност ради надопуне нужног дела позивали обрнутим редом у односу на време пријема поклона, при чему је у случају више истовремено учињених поклона постојала солидарна одговорност, мада је оваква одговорност постојала и у случају када поклони нису били истовремено учињени, дакле, без обзира на време чињења поклона, онда када су се у улози поклонопримца јављали дете и снаја (зет) (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 1121/930, Збирка одлука виших судова XXI/1941, пример бр. 72, стр. 90; Богданфи — Николић, 1925; Милић, 1921; Jesensky — Protić, 1922; Пишкулић — Ђерђ, 1924;). У случају када су поклонопримци били потомци оставиоца, исти су одговарали за намирење нужног дела само у сразмери с вредношћу поклона који су примили од оставиоца која је премашивала њихов наследни део, док су остали поклонопримци одговарали за намирење нужног дела до висине поклоњеног добра (одлука Касационог суда у Новом Саду, Г. 194/933, Збирка одлука виших судова XX/1940, пример бр. 197, стр. 209).

Напоследку, споменућемо да бивше војвођанско право није познавало институт лишавања права на нужни део, али јесте могућност искључења из нужног дела путем тестаamenta, при чему су се материјални услови искључења разликовали у зависности од чињенице ко је вршио искључење. Родитељ је могао извршити искључење детета из следећих разлога: а) уколико је дете своје родитеље тешко повредило, односно злостављало; б) уколико је дете своје родитеље оптужило због кривичног дела, изузев за злочин који доводи у опасност владара или државу; в) уколико је дете радило о глави родитеља; г) уколико дете није ослободило своје родитеље истражног затвора или затвора, иако је то могло учинити; д) уколико је дете родитеље у нужди остављало без помоћи; њ)

уколико је дете дуже времена водило неморалан живот, расипнички или лакомислен живот. Дете је могло искључити родитеља из нужног дела из следећих разлога: а) уколико је родитељ расипник, те је своје и децје имање без нужде и правилног разлога отуђивао или се на то спремао, или ако је исто имање на такав начин упропашћавао; б) уколико је с дететом без правог разлога немилосрдно поступао; в) уколико је родитељ дете присилио на злочин (чл. 7. Привремених законских правила, односно пар. 53. и пар. 54. Вербецијевог Трипартитума).

И у оним деловима Војводине у којима се није примењивало угарско право, већ Аустријски грађански законик, као нужни наследници првог нужног наследног реда позивала су се деца оставиоца, а њихово потомство по праву представљања, које се примењивало неограничено, а уколико их није било као нужни наследници другог нужног наследног реда позивали су се родитељи оставиоца. Међутим, круг нужних наследника према Аустријском грађанском закону није обухватао као према војвођанском праву само наведена лица, односно сроднике, већ је поред њих обухватао и родоначелнике свих наредних наследних колена, односно редова (пар. 762—763. Аустријског грађанског законика). Разлике су постојале и у погледу величине нужног дела појединих нужних наследника, па је тако потомству оставиоца на име нужног дела припадала половина од законског наследног дела, док је величина нужног дела родитеља или било ког другог претка износила трећину од законског наследног дела (пар. 765—766. Аустријског грађанског законика). У теорији се наводи да је разлог постојања разлика у величини нужног дела родитеља према угарском и аустријском праву представљала та чињеница што према угарском праву родитељима у конкуренцији с удовицом није припадало право наслеђивања на добрима тековине, односно на стеченој имовини свог детета (Милић, 1921:73; Jesensky — Protić, 1922: 185). Супружник није имао право на нужни део, али је могао остварити право на пристојно издржавање, које му недостаје, уколико оно није било покривено његовим законским наследним делом или старањем, уговореним за случај надживљења или последњом вољом одређеним. Ово право је престајало ступањем у други брак, односно није могло ни настати у случају када је кривицом преживелог супружника дошло до развода брака са оставиоцем (пар. 796. и 759. Аустријског грађанског законика).

Нужном наследнику је на основу Дворског декрета из 1844. године припадало право на вредност свог наследног дела прорачунатог судском проценом, а не право на сразмерни део у појединим покретним или непокретним стварима из заоставштине, што значи да је исто као и у војвођанском праву била прихваћена облигационоправна природа права на нужни део. На сличан начин се и израчунавао нужни део, одбијањем од активне заоставштине оставиочевих дугова и осталих терета, при чему су се на захтев детета као нужног наследника морали узети у обрачун и поклони које је оставилац учинио за време свог живота. Изузетно, нису се узимали у обзир поклони које је оставилац учинио у времену када није имао деце као нужних наследника, поклони учињени из прихода имања,

као ни поклони учињени ради испуњења извесних моралних дужности, или у добротворне сврхе, и уопште поклони учињени лицима која немају право на нужни део више од две године пре смрти оставиоца (пар. 784—785. Аустријског грађанског законика).

При одређивању нужног дела, нужним наследницима се урачунавало све што би добили из заоставштине, као легат или услед других наређења тестатора. Такође се урачунавало све оно што је дато кћери или унуци ради удаје, а сину или унуку ради опреме, или ради отварања радње или предузимања каквог посла, или ради исплате дугова ако је син пунолетан, док се родитељима вршило урачунавање онога што им је дато ван обавезе оставиоца која се односила на његову обавезу пристојног издржавања родитеља у случају њиховог осиромашења (пар. 787. ст. 1, 788. и 789. у вези с пар. 154. Аустријског грађанског законика). Поред тога, у нужни део сваког нужног наследника урачунавали су се и сви остали поклони који су им за живота били учињени од стране оставиоца, ако су истовремено у наследну масу били урачунавани поклони које је оставилац за живота учинио трећим лицима (пар. 787. ст. 2. у вези с пар. 785. Аустријског грађанског законика).

Правилима Аустријског грађанског законика било је предвиђено да је тестатор одговорио својој дужности остављања нужног дела уколико је нужном наследнику оставио нужни део у виду наследног дела, или као испоруку и без изричитог назначења да се ради о нужном делу. При том, нужни део је морао бити остављен без икаквих услова и терета, а уколико је пак нужном наследнику био остављен део већи од нужног дела, уз истовремено постављање услова или терета, постављена ограничења су се могла односити само на део који надмашује нужни део (пар. 774. Аустријског грађанског законика). Као и према војвођанском праву, потраживање нужног наследника, којем ни на један начин није био остављен нужни део, или му је био остављен непотпун нужни део, било је управљено према постављеним наследницима и легатарима који су сразмерно учествовали до потпуног намирења нужног наследника, а уколико су приликом одређивања нужног дела узимани у обзир и поклони, као одговорни за повреду нужног дела могли су бити позивани и поклонопримци, који су се позивали на ову одговорност обрнутим редом у односу на време пријема поклона, па је стога први био одговоран последњи поклонопримац. Уколико је поклон био учињен истовремено, поклонопримци су одговарали сразмерно вредности примљених поклона. Уколико је нужни наследник и сам био поклонопримац, он је одговарао само са оном вредношћу која је премашивала његов нужни део (пар. 783. и 951. Аустријског грађанског законика).

За разлику од војвођанског права, Аустријски грађански законик је у свом свеобухватном регулисању института нужног дела, поред могућности искључења нужних наследника из права на нужни део, познавао и могућност лишења нужних наследника из оваквог њиховог права. Разлози искључења су били постављени на сличан начин, као и у војвођанском праву, а они су следећи: а) уколико је нужни наследник оставиоца у нужди без помоћи оставило б) уколико је нужни наследник због

злочина осуђен на доживотни затвор или на затвор у трајању од 20 година; в) уколико начин живота нужног наследника није одговарао јавном моралу. Уз све претходно наведене разлоге, родитељ је могао бити искључен још и онда када би у потпуности занемарио васпитање детета. С друге стране, до примене установе искључења из нужног дела у доброј намери (*exheredatio bona mente*) или лишења права на нужни део могло је доћи у случају постојања веома задуженог или склоног расипништву нужног наследника, у погледу којег се могло оправдано очекивати да његова деца уопште или у већем делу неће имати користи од нужног дела који би истом припао, које лишење је било пуноважно само уколико би тестватор нужни део тестирао деци оваквог нужног наследника (пар. 768—769. и 773. Аустријског грађанског законика).

ЗАКЉУЧАК

Основне карактеристике законског наслеђивања у приватном праву Војводине испољавале су се у његовој заснованости на парентеларно-линеарном систему груписања сродника, а у оквиру њега у неограниченој могућности позивања оставиочевих сродника на наслеђивање, без обзира на чињеницу удаљености, односно степена сродства, у равноправности полова у наслеђивању, а код наслеђивања добара тековине и у равноправности мушке и женске лозе, у специфичном наследноправном положају супружника који је био саткан од више елемената, те напослетку у различитом, двојном режиму наслеђивања, у зависности од тога да ли се радило о добрима тековине или добрима старине, који режим је, могло би се рећи представљао најизраженију специфичност тадашњег војвођанског права. Према највећем броју својих карактеристика законско наслеђивање у наведеном праву се у знатној мери разликовало у односу на остала тада постојећа покрајинска права, као што се разликује и од законског наслеђивања које постоји у савременом наследном праву Србије, с тим што се може приметити да поједина решења, правне установе и уопште карактеристике војвођанског права у одређеној мери постоје и у позитивном наследноправном уређењу Србије (Закон о наслеђивању Србије из 1995. године, *Службени гласник РС*, бр. 46/1995).

Једна од њих изражена је најпре у заснованости законског наслеђивања у позитивном наследном праву Србије на парентеларно-линеарном систему груписања сродника, без ограничења у постојању законских наследних редова, уз ту разлику што се према позитивном наследноправном уређењу Србије почев од четвртог законског наследног реда могу позивати само родоначелници наследних редова, али не и њихови потомци (чл. 19—20. Закона о наслеђивању Србије), који су у војвођанском праву међутим могли бити позивани као законски наследници. Систем груписања сродника, који је постојао у приватном праву Војводине, био је карактеристичан и за раније аустријско право, али уз разлике, које су произлазиле из тога што на подручју Војводине које је потпадало под угарску јурисдикцију, могућност позивања парентела на насле-

ђивање није била ограничена, док је према аустријском грађанском законнику било могуће позивати на наслеђе закључно родоначелнике четвртог наследног реда. У оба споменута права сви сродници су били равноправни у наслеђивању, без обзира на пол, као што није била од значаја ни припадност мушкој или женској лози, барем када се радило о добрима тековине у војвођанском праву. Осим наведеног, у оба споменута права ванбрачно дете је могло остваривати законска наследна права према својој мајци и њеним сродницима. Споменућемо да је и тадашње српско право, садржано у Српском грађанском законнику такође у основи било засновано на наведеном систему груписања сродника, али уз постојање значајне разлике, која је била изражена у првенству мушке лозе над женском, а у оквиру једне исте лозе и у првенству мушких сродника над женским, које начело тадашњег српског наследног права је консеквентно било спроведено кроз цео наследни систем, при чему ванбрачно дете није могло остварити законско наследно право ни према једном свом родитељу (пар. 409. Српског грађанског законика).¹⁶

Према Аустријском грађанском законнику, као и према Српском грађанском законнику порекло и квалитет добара која су улазила у заоставштину није имало утицаја на законски ред наслеђивања, с обзиром да је он био увек био исти, независно од наведене чињенице, те је било који наследник, који би по законском реду био позван на наслеђивање, могао наследити заоставштину, како добра старине, тако и добра тековине. За разлику од ова два законика, правила законског наслеђивања у војвођанском праву су се разликовала управо у зависности од тога о којим добрима се радило. Сходно томе, у овом праву једино је потомцима оставиоца припадало законско наследно право на целој заоставштини (и на добрима старине и на добрима тековине), а уколико њих није било сва добра тековине су припадала супружнику оставиоца, па тек ако супружника није било оставиоцевим сродницима, без ограничења у могућности позивања на наслеђивање истих, односно без обзира на чињеницу степена сродства, а по правилима позивања на наслеђивање својственим парентеларно-линеарном систему груписања сродника, док су добра старине могла припасти једино и искључиво оним оставиоцевим сродницима праве усходне или побочне линије крвног сродства из чије лозе су потекла та добра, а уколико њих није било наведена добра би се претварала у тековину и потпадала под режим наслеђивања добара тековине. Важеће наследно право Србије, слично војвођанском праву, правилима која се односе на законско наслеђивање у другом наследном реду, такође уважава чињеницу порекла добара која улазе у заоставштину, с обзиром на законско решење према којем брачни друг оставиоца када је позван на наслеђивање с наследницима другог наследног реда, а оставиочева наслеђена добра чине више од половине његове посебне имовине, остали наследници другог наследног реда могу у року од једне го-

¹⁶ Опширније о правном положају ванбрачног детета према Српском грађанском законнику: Цв е ј и ћ - Ј а н ч и ћ, Олга: Родитељско право у Србији према Српском грађанском законнику из 1844. г., *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, Нови Сад 2004, XXXVIII, бр. 2 (том I), стр. 368–373.

дине од смрти оставиоца захтевати смањење својинског наследног дела супружника до четвртине заоставштине, под условом да брачна заједница живота није трајала дуже времена (чл. 26. ст. 1. Закона о наслеђивању Србије). На овај начин се у наследном праву Србије, као и у старом војвођанском праву настоје заштитити имовински интереси оних сродника оставиоца из чије лозе су добра својевремено као наслеђе или поклон ушла у заоставштину оставиоца (мајчина имовина мајчиним сродницима, очева очевим сродницима), неомогућавањем олаког преласка половине заоставштине (колико супружнику према редовним правилима законског наслеђивања припада у другом наследном реду на име законског наследног дела) на оставиочевог супружника, односно уважавањем чињенице могућности стварања наведене имовине од стране генерација оставиочевих предака уназад.

Комплексност наследноправног положаја супружника у војвођанском праву произлазила је из законом дате могућности наслеђивања у својину појединим удовицама на наслеђивање појединих предмета имовине у конкуренцији с потомцима, из постојања могућности плодуюживања удовице на целокупној заоставштини оставиоца у ситуацији када су постојали потомци, односно у случају непостојања потомака на оном делу заоставштине који су наслеђивали други наследници, односно на добрима старине, с обзиром да је удовица иначе у овом случају наслеђивала добра тековине, те из могућности наслеђивања у својину на добрима тековине у конкуренцији са сродницима праве усходне или побочне линије крвног сродства, и напослетку, из права наслеђивања у својину и добара старине, уколико иза оставиоца није остао ниједан оставиочев потомак, предак нити побочни сродник из чије лозе су потекла оставиочева наслеђена добра. Према аустријском праву супружник оставиоца је у било ком наследном реду наслеђивао искључиво у својину. У односу на ова два права, наследноправни положај супружника према Српском грађанском закону био је неповољнији, с обзиром да је супружник (и мушкарац и жена) наслеђивао само уколико није било ниједног од сродника оставиоца који су се могли позивати на наслеђивање, с тим што је супрузи и у српском праву припадало једно посебно право које супруг није имао — право удовичког ужитка, на име којег јој је припадао део једнак наследном делу првостепеног потомка у првом наследном колену, а уколико је конкурисала наследницима из другог наследног колена, онда део једнак наследном делу наследника овог колена, док је у случају позивања на наслеђе наследника трећег наследног колена удовици на име удовичког ужитка припадала цела заоставштина.¹⁷

Према Закону о наслеђивању Србије правило је да се наслеђује у својину, што се односи и на сроднике и на оставиочевог супружника. За разлику од војвођанског права, супружник оставиоца може већ у првом наследном реду наслеђивати у својину, делећи при том заоставштину на једнаке делове с оставиочевим првостепеним потомцима, а у случају

¹⁷ О правилима законског наслеђивања и праву удовичког ужитка према Српском грађанском закону видети пар. 395—408, 412—415. Српског грађанског законика.

њиховог непостојања може наследити половину заоставштине у конкуренцији с оставиоцевим родитељима, односно њиховим потомцима по праву представљања, те искључити из права на наслеђивање било ког оставиоцевог даљег сродника.¹⁸ Међутим, и према позитивном наследноправном уређењу Србије, као што је то био случај и према војвођанском праву, установи плодоуживања дат је одговарајући значај, који долази до изражаја не само када се ради о законским наследним правима супружника, већ и када се ради о наследним правима појединих сродника оставиоца из другог наследног реда. Могућност примене наведеног института има за првенствени циљ отклањање неправичности до којих могу довести редовна правила законског наслеђивања, односно побољшање наследноправног положаја било супружника оставиоца у конкуренцији с осталим наследницима другог наследног реда, било родитеља оставиоца у конкуренцији са супружником као наследником другог законског наследног реда, у ситуацији када би се неко од њих (било супружник, било родитељи) и поред наслеђивања одговарајућег дела заоставштине у својину, који им припада према редовним правилима законског наслеђивања, налазио у ситуацији немања нужних средстава за живот. На овај начин, право доживотног уживања родитеља који немају нужних средстава за живот може теретити било само део, било целину заоставштине коју наслеђује супружник, док с друге стране право доживотног уживања супружника може теретити било само део, било целину заоставштине коју наслеђују родитељи, односно остали наследници другог наследног реда. Осим наведеног, у ситуацији када је заједница живота оставиоцевих родитеља трајно престала, родитељ који није крив за престанак заједнице живота може захтевати доживотно уживање и на целини или делу заоставштине коју је наследио други родитељ, а уколико оставиоцев родитељ не може или неће да наследи, родитељ који нема нужних средстава за живот може захтевати доживотно уживање и на целини или делу заоставштине коју су наследили потомци другог родитеља (чл. 23. ст. 1. и чл. 31. ст. 1—3. Закона о наслеђивању Србије).¹⁹ Поред наведених случајева, који подразумевају законску могућност и стицања наследног дела у својину и повећања наследног дела претходно спомених наследника путем права доживотног уживања, у наследном праву Србије право доживотног уживања се може јавити и као последица права избора оставиоцевог супружника, у случају захтева за смањење његовог наследног дела до четвртине заоставштине, постављеног од стране неког од наследника из другог наследног реда из чије лозе су добра као наслеђе или поклон ушла у заоставштину, у ком случају ће супружнику припасти уместо наслеђивања мањег дела у својину, само право дожи-

¹⁸ О правилима законског наслеђивања у Србији видети чл. 9—20. Закона о наслеђивању Србије.

¹⁹ Споменућемо да је проширење наследних права било супружника, било родитеља у наследном праву Србије могуће и путем стицања у својину целокупне заоставштине, у ситуацији када је заоставштина тако мале вредности да би њеном поделом било супружник, било родитељи (у зависности од тога ко је поставио захтев за повећањем наследног дела) запали у оскудицу. В. чл. 23. ст. 2. и чл. 31. ст. 4. Закона о наслеђивању Србије.

вотног уживања, али на већем делу заоставштине, односно на половини заоставштине (чл. 26. ст. 1. и чл. 28. ст. 1. Закона о наслеђивању Србије).

Када је реч о установи нужног дела, круг нужних наследника у приватном праву Војводине обухватао је само потомке и родитеље оставиоца, те је као такав био уже постављен у односу на онај који је био предвиђен Аустријским грађанским закоником, који је обухватао поред наведених сродника још и остале претке који су улазили у круг законских наследника, али је био шире постављен у односу на Српски грађански законик, према којем су право на нужни део могли остварити само првостепени мушки потомци, па тек ако њих није било првостепени женски потомци (пар. 477. Српског грађанског законика), при чему је према овом законнику и преживелој супрузи на основу Законодавног решења из 1855. године припадало право нужног удовичког ужитка.²⁰ Величина нужног дела потомака у свим наведеним правима је била одређена на исти начин и износила је половину од законског наследног дела, с тим што је у праву Војводине нужни део родитеља био већи у односу на величину нужног дела истих ових сродника према Аустријском грађанском законнику, а уз то је и зависио од састава заоставштине на исти начин као и код редовног законског наслеђивања. У погледу већине осталих питања, попут израчунавања нужног дела, правне природе права на нужни део, одговорности за повреду нужног дела, те разлога за искључење из нужног дела, војвођанско и аустријско право су прихватили сличну или исту концепцију.

У односу на старо војвођанско право, позитивно наследно право Србије се разликује у погледу регулисања многих питања везаних за институт нужног дела. Тако је круг нужних наследника у позитивном наследном праву Србије постављен на знатно шири начин од оног који је постојао у војвођанском праву, с обзиром да он поред потомака (усвојеника) и родитеља (усвојиоца) обухвата још и брачног друга, браћу и сестре, односно полубраће и полусестре, деде и бабе оставиоца, као и све даље оставиочеве директне претке. Величина нужног дела је различито одређена у зависности од тога о ком нужном наследнику се ради, па тако само потомцима и брачном другу оставиоца на име нужног дела припада половина од законског наследног дела, док свим осталим нужним наследницима припада трећина од законског наследног дела. Поред наведеног, у наследном праву Србије одређени круг нужних наследника може остварити право на нужни део само уз услов који се односи на трајну неспособност за рад и немање нужних средстава за живот, а у које спадају сви горе споменути нужни наследници, осим потомака, брачног друга и родитеља (усвојиоца из потпуног усвојења) оставиоца (чл.

²⁰ Уколико су преживелој супрузи као тестаментарни наследници конкурисали у наслеђивању сродници из првог законског наследног реда онда је део на коме је удовица имала право ужитка био једнак делу тих наследника, а уколико су јој као тестаментарни наследници конкурисали сродници из трећег и даљих наследних редова или пак лица која нису сродници тестатора, њено право ужитка простирало се на половини заоставштине. В. пар. 412. Српског грађанског законика допуњен Законодавним решењем од 2. марта 1855. године.

39—40. Закона о наслеђивању Србије). Међутим, начин нормирања нужног наслеђивања у позитивном наследном праву Србије је у појединим аспектима сличан оном који је постојао у приватном праву Војводине, што се односи најпре на законску претпоставку о облигационоправној природи права на нужни део, према којој нужном наследнику припада новчана протитвредност на име нужног дела, од које претпоставке су, слично војвођанском праву, могућа одступања, на основу воље самог тастатора, као и одлуком суда на захтев нужног наследника, те на круг лица која су одговорна у случају повреде нужног дела и начин њихове одговорности због повреде нужног дела (одговорност најпре тестаментарних наследника и легатара, а након њих и поклонопримаца, обрнуто временском редоследу према којем су примали поклоне), као што је и искључење нужних наследника из права на нужни део које има за основ одређено недозвољено понашање или пропуштање нужног наследника у односу на оставиоца или њему блиска лица, у принципу засновано на сличним разлозима (чл. 43—44. и чл. 61. Закона о наслеђивању Србије). Напоследку, споменућемо да порекло и квалитет добара која улазе у заоставштину и у позитивном наследном праву Србије могу на одређени начин вршити утицај не само на величину законског наследног дела, већ и на величину нужног дела, с обзиром да из Закона о наслеђивању Србије произлази да као основицу за одређивање нужног дела треба узети онај део заоставштине који би нужном наследнику припао по законском реду наслеђивања (чл. 40. ст. 2. Закона о наслеђивању Србије), што значи да уколико наследник другог наследног реда из чије лозе су добра својевремено као наслеђе или поклон ушла у заоставштину оставиоца, у случају повреде нужног дела искористи своје овлашћење, те постави захтев за повећањем свог законског наследног дела, остварено повећање законског наследног дела оваквог наследника ће утицати и на величину његовог нужног дела, у смислу повећања истог, односно на величину нужног дела супружника на чији терет је до наведеног повећања дошло, у смислу смањења његовог законског, а тиме и нужног дела, а уколико би супружник оставиоца искористио своје право избора и уместо смањеног својинског наследног дела изабрао доживотно уживање на половини заоставштине, тада ће њему на име нужног дела припасти четвртина заоставштине на доживотно уживање (половина од законског наследног дела који се састоји у праву плодуюживања на половини заоставштине). С обзиром да у основ за израчунавање нужног дела, поред споменутог, улазе заправо сва напред изнета повећања и смањења законских наследних делова, дакле и она која се односе на могућност повећања наследних делова супружника или родитеља оставиоца, те с обзиром на то да до проширења оваквих наследних права у наследном праву Србије може доћи како путем стицања својине, тако и путем доживотног уживања,²¹ то је јасно да је установи плодуюживања у наслед-

²¹ Опширније о величини и начину одређивања нужног дела у наследном праву Србије: Антић, Оливер Б. и Балиновац, Зоран М., *Коментар Закона о наслеђивању Србије*, Београд 1996, стр. 218—219.

ном праву Србије, као и у војвођанском праву дат велики значај, који долази до изражаја не само када је реч о диспозитивном законском наслеђивању, већ и када се ради о императивном законском наслеђивању (нужном наслеђивању).

ЛИТЕРАТУРА

Књиге

- Антић, Б. Оливер, Балиновац, М. Зоран (1996). *Коментар Закона о наслеђивању Србије*, Београд: Номос.
- Богданфи, Глиша, Николић, Никола (1925). *Опште приватно право које важи у Војводини*, Панчево: Напредак.
- Jesensky, F. Aleksander, Protić, J. Paja (1922). *Privatno pravo u Vojvodini*, Sombor: Vlastita naklada.
- Лаповић, Мило (1929). *Privatno pravo Tripartita*, Zagreb.
- Милић, Иво (1921). *Pregled madžarskog privatnog prava u poređenju sa austrijskim građanskim zakonom*, Subotica: Naklada autorova.
- Пишкуллић, Звонимир, Ђерђ, Имре (1924). *Основи приватнога права у Војводини*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.

Чланак у часопису

- Благојевић, Борислав (1941). Наследно-правни значај старине и тековине у војвођанском праву, *Правнички гласник*, год. V, бр. 2, стр. 3—43.
- Цвејић-Јанчић, Олга (2004). Родитељско право у Србији према Српском грађанском законнику из 1844. г., *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, XXXVIII, бр. 2 (том I), стр. 361—381.

Остала грађа

Аустријски грађански законик

- Зборник одлука, I*, (1921), Нови Сад, Штампарија браће Грујић
- Збирка судских одлука, II*, (1922), Нови Сад, Штампарија браће Грујић
- Збирка виших судских одлука, III*, (1923), Нови Сад, Штампарија браће Грујић
- Збирка виших судских одлука, IV*, (1924), Нови Сад, Штампарија браће Грујић
- Збирка виших судских одлука, V*, (1925), Нови Сад, Штампарија браће Грујић
- Збирка одлука виших судова, VII*, (1927), Нови Сад, Штампарија браће Грујић
- Збирка одлука виших судова, IX*, (1929), Нови Сад, Штампарија браће Грујић
- Збирка одлука виших судова, X*, (1930), Нови Сад, Штампарија браће Грујић
- Збирка одлука виших судова, XI*, (1931), Нови Сад, Штампарија браће Грујић
- Збирка одлука виших судова, XII*, (1932), Нови Сад, Штампарија браће Грујић
- Збирка одлука виших судова, XIII*, (1933), Нови Сад, Штампарија браће Грујић
- Збирка одлука виших судова, XIV*, (1934), Нови Сад, Штампарија браће Грујић
- Збирка одлука виших судова, XV*, (1935), Нови Сад, Штампарија браће Грујић
- Збирка одлука виших судова, XVI*, (1936), Нови Сад, Штампарија браће Грујић
- Збирка одлука виших судова, XVII*, (1937), Нови Сад, Штампарија браће Грујић
- Збирка одлука виших судова, XVIII*, (1938), Нови Сад, Штампарија браће Грујић
- Збирка одлука виших судова, XIX*, (1939), Нови Сад, Штампарија браће Грујић
- Збирка одлука виших судова, XX*, (1940), Нови Сад, Штампарија браће Грујић
- Збирка одлука виших судова, XXI*, (1941), Нови Сад, Штампарија браће Грујић

LEGAL AND COMPULSORY INHERITANCE IN VOJVODINA
BETWEEN TWO WORLD WARS

by

Jelena Vidić

Summary

The paper analyzes dispositive and imperative (compulsory) legal inheritance in the private law in Vojvodina between the two world wars putting a focus on its basic characteristics which had made it quite different from other provincial laws valid at the time. These characteristics were demonstrated in the foundation of legal inheritance in the parental linear system of grouping relatives. Within this system there were limitless possibilities for the testator's relatives to appeal to inheritance, as well as the equality of sexes in inheritance. As for the inheritance of acquired goods, it was based on the equality of the male and female lines or a particular hereditary position of the spouse and finally on different arrangements of inheritance depending on whether the issue was inherited goods or acquired goods, which was the most prominent particularity of the Vojvodinian law at the time. Besides, the paper singles out differences which can be seen in connection with legal and imperative inheritance which existed in the private law of Vojvodina between the two world wars in comparison with legal and imperative inheritance which existed in the positive hereditary law of Serbia. The conclusion is that, besides the listed characteristics, some solutions, legal institutions and general characteristics of Vojvodinian law still exist to a certain extent in the current legal hereditary system of Serbia.

Гордана Ковачек-Сџанић

АНАЛИЗА СУДСКЕ ПРАКСЕ У ВОЈВОДИНИ ИЗ ОБЛАСТИ ОДНОСА РОДИТЕЉА И ДЕЦЕ У ДВАДЕСЕТИМ И ТРИДЕСЕТИМ ГОДИНАМА XX ВЕКА

САЖЕТАК: У овом раду анализирани су судски предмети из области односа родитеља и деце у двадесетим и тридесетим годинама XX века који су сачувани у Архиву Војводине. Највећи број предмета је из области издржавања, један предмет поверавања детета после развода брака и један предмет накнаде штете од родитеља малолетног детета. Издржавање се у највећем броју односило на издржавање детета од стране оца, брачног или ванбрачног, али се као дужници издржавања појављују и деда и баба малолетног унука. У неколико предмета повериоци издржавања су били родитељи, који су тражили издржавање од свог детета. С обзиром да је основни циљ пројекта Приватно право у Војводини између два светска рата, а чији је овај рад део, значај прецедента у приватном праву у Војводини, приликом анализе прикупљене грађе посебна пажња је посвећена утврђивању на које изворе права су се судови позивали при доношењу својих одлука.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: судска пракса, извори права, издржавање, дете

Анализирани су судски предмети из области односа родитеља и деце у двадесетим и тридесетим годинама XX века који су сачувани у Архиву Војводине. Највећи број предмета је из области издржавања (деветнаест), један предмет поверавања детета после развода брака (уз издржавање) и један предмет накнаде штете од родитеља малолетног детета. Из области издржавања било је три предмета издржавања брачног детета од стране оца, девет предмета издржавања ванбрачног детета од стране оца, два предмета издржавања родитеља од стране детета и пет предмета издржавања унука од стране деде и бабе. Било је доступно осамнаест одлука касационог суда и седамнаест другостепених одлука (окружног односно апелационог суда). С обзиром на основни циљ пројекта, а то је значај прецедента у приватном праву у Војводини, приликом анализе прикупљене грађе посебна пажња је посвећена утврђивању на које изворе права су се судови позивали при доношењу својих одлука.

ИЗДРЖАВАЊЕ ВАНБРАЧНОГ ДЕТЕТА ОД СТРАНЕ ОЦА

Анализирано је девет предмета који се односе на издржавање ванбрачног детета од стране оца. У већини предмета биле су доступне све одлуке суда, почевши од првостепене пресуде, затим другостепене пресуде и одлуке (закључак или пресуда) по ревизији. Недостају две првостепене и две другостепене пресуде у различитим предметима. Првостепену надлежност у овим предметима имали су срески судови, другостепену окружни, а по ревизији је одлучивао касациони суд. У свим предметима тужила је била мајка детета, а тужени претпостављени ванбрачни отац.

У предметима који се односе на издржавање ванбрачног детета од стране оца суд је као, могло би се рећи, претходно питање утврђивао ванбрачно очинство туженог мушкарца, али у изреци пресуде је одлучивао само о издржавању. Данас је, међутим, основни поступак утврђивање очинства судском одлуком, па ако је очинство утврђено може се одлучити о издржавању детета од стране оца, ако је такав захтев постављен у истом поступку.

1. У предмету Рев. 165/19/1938. Одељења Б Београдског Касационог суда у Новом Саду суд је донео пресуду којом није уважио тужитељичину ревизију, те је пресуду призивног суда одобрио. Првостепену пресуду донео је Срески суд у Суботици (П. 1687/1937), а другостепену Окружни суд у Суботици — призивни суд (Пл. 1427/15/1937). Тужила је уложила ревизију на основу тога што је тек призивни суд узео у обзир околност да се тужила налази у законитој брачној вези, а Касациони суд је био мишљења да се оваква околност може утврђивати у том поступку на основу пар. 576 Гпп, јер је реч о чињеници коју суд мора узети у обзир по службеној дужности. Дете се има сматрати законитим дететом законитог мужа, те се не може тражити издржавање у смислу ванбрачног очинства. Данас би се у овој ситуацији, прво морало оспорити брачно очинство мужа мајке, потом утврдити очинство ванбрачног оца и на основу тога се може тражити издржавање.

У првостепеном поступку суд се позива на књигу аутора Богданфија (I књ стр. 118) при одлучивању од ког момента је тужени дужан да плаћа издржавање, те о захтеву туженог да жели да прими дете себи на издржавање. На тај начин суд као извор права користи правну науку. Осим тога, наводи се да „... је правило да се износ издржавања доиста има измјерити према економским приликама туженога”, те тако као извор права користи уобичајена правила судске праксе.

2. У предмету Рев. 1225/15/1929. Одељења Б. Београдског Касационог суда у Новом Саду суд је донео пресуду којом је одбио ревизију туженог, те га је осудио на плаћање издржавања за ванбрачно дете. Првостепену пресуду донео је Срески суд у Сенти (Г. 1769/7/1924), а другостепену Окружни суд у Суботици — призивни суд (Гп. 2866/16/1926). Касациони суд је своју одлуку донео на основу пар. 423 Гпп-а.

3. У предмету Рев. 831/26/1937. Одељења Б. Београдског Касационог суда у Новом Саду суд је донео пресуду којом је уважио ревизију ту-

женог, преиначио пресуду призивног суда тако да је тужитељицу с тужбом одбио. Првостепену пресуду донео је Срески суд у Петровграду (П.493/4/1937), а другостепену Окружни суд у Петровграду — призивни суд (П. 723/22/1936). Касациони суд је своју одлуку донео на основу пар. 423 Гпп-а, те се позивао на сталну судску праксу. „...полни однос на бестидан начин ... тужиљи у смислу сталне судске праксе одузима право на досуђивање издржавања за њено малолетно ванбрачно дете.”

4. У предмету Рев. II 411/17/1935. Одељења Б. Београдског Касационог суда у Новом Саду суд је донео пресуду којом није уважио ревизију туженог, пресуду призивног суда је одобрио и осудио туженога на плаћање издржавања за ванбрачно дете. Првостепену пресуду донео је Срески суд у Бачкој Тополи (П. 290/1934/7), а другостепену Окружни суд у Суботици — призивни суд (Пл. 24/1935).

У првостепеном поступку суд се позива на приватно-правну праксу као извор права. „Све ове околности ипак не значе да је тужиља водила неморалан живот у критично време нарочито обзиром на приватно правну праксу, која важи у овом погледу.”

Окружни суд се позива на т. 11. пар. 113. Законског чланка XX из 1877. када оцењује да ли је погодба између природног оца и мајке ванбрачног детета „вредна и правоваљана”.

5. У предмету Рев. II 411/17/1935. Одељења Б Београдског Касационог суда у Новом Саду суд је донео пресуду којом није уважио ревизију тужитељице, пресуду призивног суда је одобрио. Првостепену пресуду донео је Краљевски Срески суд у Ковину (П. 176/7/1933), а другостепену Окружни суд у Белој Цркви — призивни суд (Пл. 142/9/1934).

Касациони суд се позива на Аустријски грађански законик (у даљем тексту АГЗ), као на меродавни пропис, јер су странке из Ковина. Позива се на пар. 161 АГЗ о легитимацији ванбрачног детета накнадним браком његових родитеља, до које долази *ex lege*.

У првостепеном поступку суд се позива осим на АГЗ и на чланак аутора Аранђеловића о позакоњењу објављен у Архиву за друштвене и правне науке, XVI књига, стр. 35 и 36, тако да се као извор права користи правна наука.

6. У предмету Рев. 291/19/1935. Одељења Б. Београдског Касационог суда у Новом Саду суд је донео пресуду којом одбија ревизију туженог и осуђује га да плати трошкове ревизионог поступка. Првостепену пресуду донео је Срески суд у Ст. Бечеју (П. 1003/1934), а другостепену Окружни суд у Белој Цркви као призивни суд (Пл. 88/1935/13).

Касациони суд се позвао на т. 3. пар. 597 Гпп.

У првостепеном поступку суд се позива на праксу приликом одређивања висине издржавања „... те је ту своту по своме убеђењу а без стручњака и утврдио имајући у пракси више случајева сличног издржавања”.

7. У предмету Рев. 245/21/1935. Одељења Б. Београдског Касационог суда у Новом Саду суд је донео пресуду којом не уважава ревизију туженог и осуђује га да плати трошкове ревизионог поступка. Првосте-

пену пресуду донео је Срески суд у Бачкој Тополи (П. 312/1933), а другостепену Окружни суд у Суботици као призивни суд (Пл. 313/1933/16).

У првостепену поступку суд се позива на сталну судску праксу. „Приговор туженика, да је тужитељица девојка неморалног владања и да с тога нема право на издржавање свог детета је неоснован, јер према сталној судској пракси само она женска која је за време зачећа проводила блуд и то професионално, продавајући се за новац нема права тражити издржавање.” И даље: „Пошто се према сталној судској пракси издржавање досуђује само за стварне потребе детета односно издржавање се не може тражити ради нагомилавања новца, а што је овде случај...”

8. У предмету Рев. 464/26/1935. Одељења Б. Београдског Касационог суда у Новом Саду суд је донео пресуду којом одбија ревизију туженог и одобрава нападнуту пресуду призивног суда. Првостепену пресуду донео је Срески суд у Суботици (П. 1745/16/1934), а другостепену Окружни суд у Суботици као призивни суд (Пл. 1325/22/1934).

У првостепену поступку суд се позива на сталну судску праксу. „Принцип је модерног права, да се ванбрачна деца имају заштитити. У парницама ради издржавања ванбрачног детета, тежиште лежи у проналажењу оца ванбрачног детета. Међутим, врло је редак случај, скоро изузетак, да се очинство може доказати директним неоспорним доказима и зато судска пракса дозвољава утврђење чињеница, на којима се оснива пресуда, индицијама.” И даље: „Стална је судска пракса била, да је суд у парницама за издржавање ванбрачног детета као доказ могао узети исказ странке под заклетвом, ако је странка била непорочна-морална.”

9. У предмету Рев. И 503/18/1938. Одељења Б. Београдског Касационог суда у Новом Саду суд је донео пресуду којом не уважава ревизију туженог и одобрава нападнуту пресуду призивног суда. Првостепену пресуду донео је Срески суд у Новом Саду (П. 1063/6/1936), а другостепену Окружни суд у Новом Саду као призивни суд (Пл. 470/14/1937).

Окружни суд се позива на принципе приватног права. „... то се према принципима приватног права тужени има сматрати оцем ванбрачног детета, које је тужиља родила 4. октобра 1936, па га је зато ваљало и осудити на снашање издржавања.” Ради се о процени да ли је тужиља у време зачећа проводила блудан и неморалан живот.

ИЗДРЖАВАЊЕ БРАЧНОГ ДЕТЕТА ОД СТРАНЕ ОЦА И ПОВЕРАВАЊЕ ДЕТЕТА ПОСЛЕ РАЗВОДА БРАКА

Анализирано је пет предмета који се односе на издржавање брачног детета од стране оца, односно, на поверавање детета. Три предмета су бракоразводни предмети у којима је одлучено о поверавању детета и издржавању. Првостепену надлежност у овим предметима имали су окружни судови, а другостепену апелациони. Један предмет се односи само на поверавање детета после прекида заједнице живота, а један само на издржавање брачног детета од стране оца.

1. У предмету Г. 1090/8/1923. Апелациони суд у Новом Саду, као прививни суд, одбио је позив тужене и одобрио пресуду првостепеног суда. Првостепени суд је био Окружни суд у Белој Цркви (Г. 1508/19/1922).

Првостепени суд је развео брак, тужилу прогласио кривом, донео одлуку да малолетно дете оставља код тужене до навршења седме године, те обавезао тужитеља на издржавање детета. Суд се позвао на пар. 80 и 85 Законског чланка XXXI од 1894. године.

2. У предмету Пл. 276/35/1936. Апелациони суд у Новом Саду, као прививни суд, донео је допунску пресуду којом додељује на негу и одгој малодобно дете, те обавезао тужитеља на давање издржавања за дете. Првостепени суд је био Окружни суд у Новом Саду (По. 752/1935).

Првостепени суд је одбио захтев за развод брак, али је Апелациони суд у Новом Саду (Пл. 275/20/1936) уважио позив тужиоца, првостепену пресуду променио, развео брак и тужену прогласио кривом.

У допунској пресуди Апелациони суд у Новом Саду је доделио мајци на негу и одгој малодобно дете, а на основу неспорне чињенице међу странакама (може се рећи на основу њиховог споразума). О издржавању детета од стране оца суд је одлучио на основу пар. 11 Законског чланка XX из 1877. године.

3. У предмету Г. 187/17/1923. Апелациони суд у Новом Саду, као прививни суд, одобрио је нападути део пресуде и осудио тужитеља да плаћа издржавање за дете. Првостепени суд је био Окружни суд у Панчеву (Г. 325/9/1922).

Првостепени суд је развео брак, тужитеља прогласио кривим, донео одлуку о издржавању малолетне деце и супруге. Суд није решавао о смештању малолетне деце, него је наредио да се у вези с малолетном децом пресуда тог суда после правомоћности достави градском сирочадском столу. Суд се позвао на пар. 80, 85 и 95 Законског чланка XXXI од 1894. године (Закон о браку).

4. У овом предмету Рек. II 68/13/1939. Одељења Београдског Касационог суда у Новом Саду суд је донео закључак којим уважава рекурс, укида закључак Сирочадског стола и упућује Сирочадски сто да списе уступи Окружном суду у Белој Цркви. Ради се о старатељској ствари у вези с малолетним дететом. Сирочадски сто је доделио дете на смештање и издржавање мајци. Ради се о питању надлежности органа за одлучивање, а с обзиром да је у међувремену покренут бракоразводни поступак, када је за поверавање деце надлежан суд.

Окружни суд у Панчеву (Пл. 26/2/1939) је донео закључак којим рекурс није уважио, а побијани закључак одобрио, сматрајући да је Сирочадски сто био надлежан, јер је бракоразводни поступак покренут тек после доношења првостепеног закључка.

5. У овом предмету Рек. 360/3/1936. Одељења Београдског Касационог суда у Новом Саду суд је донео закључак којим није уважио рекурс и побијани закључак окружног суда потврдио. Закључак је донео Окружни суд у Петровграду (Пл. 757/2/1936), поводом рекурса против одлуке Градског Сирочадског Стола у Петровграду. Судски поступак је покренут.

нуо тотор малолетне деце против оца, а због снижавања висине издржавања по захтеву оца пред Градским Сирочадским Столом.

ИЗДРЖАВАЊЕ РОДИТЕЉА ОД СТРАНЕ ДЕТЕТА

Анализирана су два предмета који се односе на издржавање родитеља од стране детета. У једном предмету биле су доступне све одлуке суда, почевши од првостепене пресуде, затим другостепене пресуде и одлуке по ревизији. У другом предмету недостаје првостепена пресуда (Рев. 394/26/1936). Првостепену надлежност у овим предметима имали су срески судови, другостепену окружни, а по ревизији је одлучивао касациони суд.

1. У предмету Рев. 394/26/1936. Одељења Београдског Касационог суда у Новом Саду суд је донео закључак којим је укинуо пресуде нижих судова и ствар вратио парничном суду упутивши тај суд да настави расправљање, па потом донесе нову одлуку. Првостепену пресуду донео је Срески суд у Белој Цркви (П. 308/16/1935), а другостепену Окружни суд у Белој Цркви (Пл. 269/21/1935). Поступак је покренуо отац против сина.

Касациони суд се позива на сталну судску праксу. „Материјално-правно правило је да дете — уколико је то могуће без опасности по издржавање своје и своје породице — да издржава свога родитеља, но, само онда, ако се родитељ без своје кривице делом или у целисти не може да издржава из своје имовине или зараде. Даље је правно правило, утврђено сталном судском праксом, да се дете које је обавезно да издржава свога родитеља, у првом реду мора обавезати на давање издржавања у своме домазлуку, у природи, а на плаћање издржавања у новцу, може се дете осудити само онда ако је дете ускратило да свога оца издржава у природи, или ако је давање издржавања у природи немогуће због несношљивог понашања детета обавезног на издржавање или због других каквих основних разлога.”

Окружни суд се такође позива на правна правила. „... јер је тужитељева способност умањена за 40% те према томе има се применити правно правило да је дете дужно издржавати родитеље, само у случају кад наступи потпуна радна неспособност, а тужитељева радна способност постоји за 60% те је тај проценат довољан да тужитељ својим радом покрије своје приватне потребе.”

2. У предмету Рев. III 737/24/1938. Одељења Београдског Касационог суда у Новом Саду суд је донео пресуду којом ревизију тужиље у меритуму није уважио, те одобрио пресуду позивног суда. Првостепену пресуду донео је Срески суд у Белој Цркви (П. 1058/936/1937), а другостепену Окружни суд у Белој Цркви (Пл. 459/18/1938). Поступак је покренула мајка против сина, тражила је издржавање, а у вези с датим поклоном сину, који се састојао у одрицању од права на удовичко плодоживање у оквиру оставинског постука.

Првостепени суд се позивао на правна правила у вези с поклоном. „Правно је правило да дародавац има права захтевати од даропримца

годишње законске камате поклоњене своте одн. вредности поклоњених ствари уколико је дародавац после у такву беду пао да се не може издржавати уколико још постоји поклоњена ствар или њена вредност и уколико и обдарени није у беди.”

Другостепени суд се позивао на постојећу праксу у вези с питањем на који начин постоји обавеза издржавања, у природи или у новцу „... у смислу постојеће праксе тужени је био дужан дати издржавање у новцу, ако би био крив, што је тужитељица напустила његову кућу, односно ако би се утврдило да су јој тужени или његова породица ускраћивали давање намирница, или онемогућавали живот у кући. У том случају тужени би био дужан дати издржавање у новцу, али и то само догле, док тужитељица не добија издржавање у природи.”

ИЗДРЖАВАЊЕ УНУКА ОД СТРАНЕ ДЕДЕ

Анализирано је пет предмета који се односе на издржавање унука од стране деде. У већини предмета биле су доступне све одлуке суда, почевши од првостепене пресуде, затим другостепене пресуде и одлуке (закључак или пресуда) по ревизији. Недостају три првостепене и једна другостепена пресуда у различитим предметима. Првостепену надлежност у четири предмета имали су срески судови, другостепену окружни, а по ревизији је одлучивао касациони суд. У једном предмету првостепену надлежност имао је окружни суд, а другостепену апелациони суд. У свим предметима тужитељ су били унуци, а тужени деда или и деда и баба.

1. У предмету Рев. 704/26/1938. Одељења Б. Београдског Касационог суда у Новом Саду суд је донео закључак којим поводом усваја тужитељичину ревизију, укида пресуде призивног и првостепеног суда и ствар враћа првом суду да о њој поново расправља и донесе нову одлуку. Првостепену пресуду донео је Окружни суд у Суботици (По. 354/17/1936), а другостепену Апелациони суд у Новом Саду (Пл. 422/4/1938).

Првостепени суд се позвао на пар. 11 Закона о туторству и старатељству по коме је малолетно дете без имања дужан издржавати и васпитавати у првом реду отац, а ако то није сам у стању, с њиме заједно и мати, а ако отац нема или је потпуно неспособан за ово онда мати, напослетку деда и баба. У овом случају мајка је тужила dedu и бабу, јер отац детета ради на њиховом салашу без накнаде. Суд је сматрао да пошто је отац млад, здрав и способан за рад може да напусти салаш и потражи посао на другом месту.

Касациони суд се поводом ревизије позива на „...правно правило да када за привреду потпуно способан отац, који је без иметка у целости или у претежном делу улаже свој рад у господарство својих родитеља, и за тај рад не добија утврђену награду у готовом новцу и када је обим тог рада такав, да би му отац морао држати засебног намештеника, којег би за рад у свом господарству плаћао толико колико је потребно за издржавање детета, те да је издржавање детета одговоран и родитељ очев све

докле траје напред наведено стање, и на конкретни случај примене т.ј. и код издржавања законите деце, и то баш на пар. 11 Зак. чл. из 1877, јер је у питању очева зарада, пошто је законити отац стварно за привреду способан и привређује у корист његовог родитеља....”

2. У предмету Рев. II 107/20/1937. Одељења Београдског Касационог суда у Новом Саду суд је донео пресуду којом ревизију тужитеља не уважава. Првостепену пресуду донео је Срески суд у Панчеву (П. 1632/1935), а другостепену Окружни суд у Панчеву (Пл. 151/1936).

Првостепени суд се позива на пар. 143 АГЗ, одбио је тужбу на основу тога што је мајка способна за привређивање. Другостепени суд се позива на сталну судску праксу сматрајући да „...је туженик као деда малодобне чији је отац умро, дужан ову издржавати само тада, ако је њена мајка без средстава (пар. 143 АГЗ) и ако је неспособна за привређивање”. Пошто је мајка способна за привређивање одбија тужбу.

Касациони суд се позива на угарски Закон о туторству и старатељству који дерогира АГЗ. АГЗ „... стављен за цело подручје апелационог суда где важи АГЗ ван снаге пар. 11 Закон о туторству и старатељству (зак. чл. XX:1877), јер је то каснији, специјални закон који дерогира ранији (аустријски закон), а који пропис обухвата правни однос који је обухваћен пар. 143 АГЗ.

3. У предмету Рек. 269/15/1935. Одељења Београдског Касационог суда у Новом Саду суд је донео закључак којим рекурс уважава, нападнути закључак призивног суда укида и упућује тај суд на даљи поступак и доношење мериторне одлуке. Првостепену пресуду донео је Срески суд у Новом Бечеју (П. 408/5/1934), а другостепену одлуку Окружни суд у Петровграду (П. 408/12/1934). Деда тражи укидање издржавања свог унука, ради се о процесним питањима. Другостепени суд се позива на пар. 11 Законског чланка XX 1877.

4. У предмету Рев. 171/31/1938. Одељења Београдског Касационог суда у Новом Саду суд је донео пресуду којом се ревизија тужиље делимично уважава и пресуда призивног суда се у целости преиначује тако да се тужиљи досуђује издржавање. Првостепену пресуду донео је Срески суд у Перлезу (П. 50/8/1937), а другостепену одлуку Окружни суд у Панчеву (Пл. 314/1937).

Другостепени суд се позива на пар.11 Законског чланка XX из 1877. године по коме је дете које је без средстава обавезан у првом реду издржавати отац, ако пак овај сам није способан онда с њим заједно мати, ако пак отац нема имања, а неспособан је за привређивање онда мати, па тек на крају долази обавеза деде и бабе на издржавање.

5. У предмету Рев. III 653/12/1938. Одељења Београдског Касационог суда у Новом Саду суд је донео пресуду којом ревизију туженог не уважава и пресуду призивног суда одобрава. Првостепену пресуду донео је Срески суд у Панчеву (П. 1623/1937), а другостепену одлуку Окружни суд у Панчеву (Пл.45/8/1938).

Касациони суд се позива на пар.11 Законског чланка XX из 1877. године. Суд је мишљења да су деда и баба с очеве и с материне стране

дужни притећи у помоћ издржавању детета које после смрти оца нема довољан иметак, а мати није у стању сама вршити ову обавезу.

НАКНАДА ШТЕТЕ ОД РОДИТЕЉА МАЛОЛЕТНОГ ДЕТЕТА

У предмету Рев. I 834/9/1935. Одељења Београдског Касационог суда у Новом Саду суд је донео пресуду којом ревизију тужених уважава, нападнуту пресуду мења, тако да се тужитељ с тужбом одбија. Првостепену пресуду донео је Срески суд у Ковачици (П. 585/5/1934), а другостепену одлуку Окружни суд у Панчеву (П. 328/6/1935).

Првостепени суд се позива на АГЗ, општи правни принцип и судску праксу. „Општи је правни принцип да је одговорност за накнаду штете индивидуална, осим изузетака на закону предвиђених. Један такав изузетак законодавац предвиђа у пар. 1309 у вези са 1308 АГЗ”. „Судска пракса виших судова изрекла је у једном случају где је било у питању издржавање ванбрачног детета али само онда ако природни отац улаже у целости или претежном делу рад у газдинство својих родитеља не добијајући за тај рад никакву плату, осим тога да је обим његовог рада такве природе да би родитељи да нема таквог рада морали да држе најамника. Овај случај би се аналогно могао применити на конкретни случај, ако би се испуниле све напред побројане претпоставке. Међутим, како тужилац ничим није доказао да малолетници улажу рад у газдинство својих родитеља то онако и на онај начин како је изрекла пракса виших судова то је његов тужбени навод неумесан те се као такав има да одбаци”.

Касациони суд је утврђивао да ли је занемарен надзор над децом узраста 15 и 16 година. Није занемарен родитељски надзор „... јер из тога што су деца отишла од куће и остала ван куће после 8 сати увече, родитељи нису могли предвидети да ће доћи до наведене туче, јер туча није редовна последица таквог изостанка”.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У анализираним одлукама судова у Војводини у двадесетим и тридесетим годинама XX века из области родитељског права судови су примењивали угарско законодавство и то Законски чланак XX из 1877. године (Закон о туторству и старатељству), Законски чланак XXXI из 1894. године (Закон о барку). Примењиван је и Аустријски грађански законик из 1811. године, у зависности од територије. Касациони суд, Одељење Б. Београдског Касационог суда у Новом Саду, примењивао је и угарско и аустријско право у зависности од тога на којој територији је одлучивано у првостепеном и другостепеном поступку. Осим тога, судови су се позивали на сталну судску праксу, на правна правила односно принципе приватног права, те на правну науку.

Стална судска пракса била је од значаја у неколико питања. Једно од питања је да ли је мајка ванбрачног детета, која тражи издржавање за

дете од ванбрачног оца, водила неморалан живот у време зачећа детета. Ако се утврди да је водила неморалан живот, тада је губила право на издржавање. Какво понашање се сматрало неморалним, квалификовано је кроз судску праксу. Суд се позвао на сталну судску праксу у следећим предметима: одлука по ревизији Рев. 831/26/1937. Одељења Б. Београдског Касационог суда у Новом Саду, првостепена одлука П. 290/1934/7. Среског суда у Бачкој Тополи, првостепена одлука П. 312/1933. Среског суда у Бачкој Тополи.

Друго питање се односи на доказе који се користе у парницама за издржавање ванбрачног детета од стране ванбрачног оца, односно утврђивање очинства као, могло би се рећи, претходно питање. У предмету П. 1745/16/1934. Среског суда у Суботици као првостепеног суд се позива на сталну судску праксу која дозвољава утврђивање чињеница на којима се заснива пресуда индицијама, те по којој се као доказ могао узети исказ странке под заклетвом, ако је странка непорочна.

Следећа питања се односе на услове који треба да буду испуњени да би неко лице имало право на издржавање и на облик издржавања. У предмету Рев. 394/26/1936. Одељења Б. Београдског Касационог суда у Новом Саду у пресуди донетој по ревизији суд се позвао на сталну судску праксу приликом утврђивања услова који треба да буду испуњени да би родитељ могао да добије издржавање од свог детета, те начин издржавања. У предмету Пл. 459/18/1938. Окружног суда у Белој Цркви као другостепеног, суд се позвао на постојећу праксу када је одредио начин издржавања на који је дете обавезно да издржава свог родитеља. У предмету Пл. 151/1936. Окружног суда у Панчеву као другостепеног, суд се позвао на сталну судску праксу када је утврдио да деда нема обавезу да издржава унука.

Даље питање се односи на висину издржавања. У предмету П. 1003/1934. Срески суд у Ст. Бечеју као првостепени утврдио је висину издржавања за дете по свом убеђењу а без стручњака имајући у пракси више случајева сличног издржавања.

У предмету П. 585/5/1934. за накнаду штете коју су причинила деца, Срески суд у Ковачици као првостепени се позвао на судску праксу виших судова везану за случај издржавања ванбрачног детета. Ову праксу је аналогно применио на случај накнаде штете у конкретном случају. Питање је када су родитељи детета одговорни за штету коју је причинило дете.

Суд се позивао у својим одлукама на правна правила, односно, принципе приватног права везано за слична питања као приликом позивања на сталну судску праксу. То су следећа питања: квалификација понашања мајке ванбрачног детета као неморално понашање, услови потребни за добијање издржавања и то родитеља од стране детета, унука од стране деде и бабе, те одговорност родитеља за накнаду штете коју је причинило дете. Осим тога, суд се позвао на правна правила у вези с поклоном, везано за права дародавца после учињеног поклона. Ради се о предмету П. 1058/936/1937. Среског суда у Белој Цркви као првостепеног.

У два случаја суд се позавао на правну науку и то на чланак Драгутина Аранђеловића (П. 176/7/1933. Срески суд у Ковину као првостепени), те књигу Глише Богданфија (П. 1687/1937. Срески суд у Суботици као првостепени).

ANALYSIS OF COURT PRACTICE IN VOJVODINA IN THE FIELD OF THE RELATIONS BETWEEN PARENTS AND CHILDREN IN THE 1920s AND 1930s (MATERIAL FOR A FUTURE SCIENTIFIC ARTICLE)

by

Gordana Kovaček-Stanić

Summary

In this paper material for a future scientific work is presented. The court cases in parent-child relation from the 1920s and 1930s kept in the Archive of Vojvodina are analyzed. Most cases are maintenance cases, one is a custody case after the parental divorce and one is damage reimbursement from the parent of a minor child who has caused the damage. The maintenance cases are mostly child maintenance claimed from the father of the child, marital or non-marital. In some cases debtor of the maintenance are grandparents of the minor grandchild. In some case the parents claimed maintenance from their adult child. As the most important aim of the Project „Civil Law in Vojvodina” is the significance of the precedent in Civil Law in Vojvodina, the main point of the investigation was to establish which legal sources were used in court practice.

Пеџар Ђундић

ОДЛУКЕ У ОБЛАСТИ МЕЂУНАРОДНОГ ПРИВАТНОГ ПРАВА У ПРАКСИ КАСАЦИОНОГ СУДА У НОВОМ САДУ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

САЖЕТАК: Овај рад се бави праксом Касационог суда, Одељење Б у Новом Саду, највише судске инстанце у Војводини у периоду између два светска рата, која се тиче појединих питања из материје међународног приватног права. Судске одлуке које се баве сукобом закона су изузетно ретке. У раду је анализирана једна одлука, нађена у доступној судској пракси, која се односи на проблем одређивања меродавног права у спору с прекограничним елементом. Појава унутрашњег сукоба закона је била знатно чешћа, захваљујући томе што је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, а касније и Краљевина Југославија, била држава са чак седам различитих система приватног права на својој територији. При томе, количина правила у употреби у датом периоду су малобројна и неразвијена. Пракса Касационог суда је нешто богатија и када је реч о одлукама које се тичу међународне надлежности судова, признања и извршења страних одлука и међународног грађанског процесног права. Треба, међутим, имати у виду да велики број случајева с прекограничним импликацијама није настао на основу воље странака, већ као резултат чињенице да је после Првог светског рата дошло до промене суверенитета над територијом Војводине.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Касациони суд, Војводина, судска пракса, међународно приватно право, сукоб закона, међународна надлежност.

УВОД

Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца (после 1929. године, Краљевину Југославију), насталу уједињењем југословенских земаља 1. децембра 1918. године, током читаве историје њеног постојања карактерисало је нејединство правног поретка. Правни партикуларизам је делом резултат чињенице да су правна правила на снази у различитим подручјима новонастале државе пре уједињења, наставила да важе и после њеног формирања. Једно од шест различитих правних подручја (поред србијан-

ског, црногорског, хрватско-славонског, далматинско-словеначког и босанско-херцеговачког), било је и подручје Војводине с Међумурјем (Д р а к и ћ, 2004).

Када је реч о правилима приватног права, на већем делу територије Војводине у време уједињења примењивано је мађарско право, које је представљало својеврсну комбинацију кодификованих норми и обичајних правила. На подручју некадашње Војне крајине (подручје Окружног суда у Панчеву, те средњих судова у Тителу, Жабљу, Банатском Карловцу, Ковину и Белој Цркви), примењивано је аустријско право, тј. правила Аустријског грађанског законика. Читава територија Војводине је спадала у надлежност Касационог суда Одељења Б. у Новом Саду.

Сама чењеница да је Војводина до 1918. године представљала део Аустро-Угарске монархије, нужно је резултирала појавом одређеног броја случајева са иностраним елементом након дисолуције ове државе. Нестанком Аустро-Угарске и појавом нових држава на њеној територији, лични и пословни односи некадашњих поданика истог монарха постали су предметом међународног приватног права. Поновно успостављање тих односа, по окончању Првог светског рата, донело је са собом проблеме у вези са сукобом закона, питања која се односе на међународну надлежност судова, грађански поступак са иностраним елементом, итд. Такође, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, а касније и Краљевина Југославија, представљала је плодно тле за појаву интерлокалног (унутрашњег) сукоба закона. Постојање чак седам различитих система приватног права у оквиру јединствене државе, морало је за последицу имати случајеве у којима су судови принуђени да бирају између примене једног од њих. Овакви унутрашњи сукоби закона територијалног карактера предмет су интересовања међународног приватног права, између осталог, због тога што је метод њиховог решавања идентичан методу који се користи за решавање међународног сукоба закона. Наиме, у оба случаја законодавац или судови користе колизионе норме.

У наставку овог рада биће учињен покушај да се да сажет преглед праксе Касационог суда у Новом Саду, највишег суда у Војводини у периоду између два светска рата, а која се тиче појединих питања из материје међународног приватног права. Први део ће бити посвећен области сукоба закона, тј. проблему одређивања меродавног права у споровима са иностраним елементом, а обухватиће и одлуке које се односе на унутрашњи сукоб закона. Други део рада се бави одлукама у вези с питањима међународне судске надлежности, признањем и извршењем страних одлука, као и појединим проблемима који проистичу из појаве иностраног елемента у грађанском судском поступку, тј. облашћу која се назива сукобом јурисдикција.

ОДЛУКЕ ИЗ ОБЛАСТИ СУКОБА ЗАКОНА

Норме које су судови у Војводини користили за одређивање меродавног права у споровима са иностраним елементом, у периоду о којем

је реч, још увек су малобројне. Колизiona правила су неразвијена и рудиментарна. Што се тиче подручја некадашње Војне крајине, на овој територији су важиле колизione норме из Аустријског грађанског законика (1811).¹ На већем делу територије данашње Војводине, на којем је важило мађарско приватно право, значајан део ових правила није био кодификован у законским текстовима, већ је реч о обичајним правним правилима које су судови примењивали. При томе, читав систем за решавање сукоба закона био је сведен на неколико колизioniх принципа који су важили у различитим областима приватног права. На пример, на питања статуса, правне и пословне способности, породичноправних и наследноправних односа примењиван је *lex nationalis* физичких лица. За стварноправне односе је важило правило о примени закона места налажења ствари. Када су у питању правни послови, на форму правних послова се примењивало правило *locus regit actum*, тј. закон места његовог закључења, а за материјалноправни аспект (права и обавезе странака) било је меродавно право места извршења. У овој материји је важио и принцип аутономије воље, односно, принцип према којем су странке биле слободне да одреде право које ће се применити на правни посао у случају настанка спора (П и ш к у л и ћ — Ђ е р њ 1924).

Учесталост одлука у којима се Касациони суд у Новом Саду (у даљем тексту: Суд) бави проблемом одређивања меродавног права у прекограничним споровима, потпуно је пропорционалана месту које правила међународног приватног права, а посебно колизiona правила, имају у приватном праву Војводине тога времена. У периоду између два светска рата, међу објављеним одлукама Касационог суда у Новом Саду,² може се пронаћи дословно једна одлука која се директно бави проблемом одређивања меродавног права у спору са иностраним елементом. Реч је о поступку који је покренут ревизијом туженог, и у којем ова странка оспорава пуноважност брака закљученог у Кишењеву (Русија), од стране домаћег држављанина и руске држављанке, из разлога што су супружници закључили брак у црквеној форми, а не и грађански брак који је био обавезан према мађарском праву тога времена. Суд је решио спор применом колизione норме према којој је за форму брака меродавно право места његовог закључења, чиме је брак ових супружника проглашен пуноважним (Одлука Касационог суда у Новом Саду бр. 238/1921).

Оскудност праксе Суда у овој материји могла би се објаснити тиме што грађанскоправни и трговинскоправни односи са иностраним елементом нису били толико честа појава, као што је то случај у савременим условима. Поједине одлуке, међутим, показују склоност Суда да игнорише појаву иностраног елемента у приватноправном односу, посебно ако је реч о односу у којем се овај елемент јавља накнадно, након његовог заснивања. Тако, на пример, решавајући у спору насталом по-

¹ Законик садржи неколико колизioniх норми у параграфима 33—38.

² Одлуке Касационог суда у Новом Саду су првобитно објављивање у часопису Збирка виших судских одлука, који 1927. године мења назив у Збирка одлука виших судава Краљевине СХС (Југославије).

водом уговора о зајму који су закључили држављани Краљевине СХС и држављанин Чехословачке, у време када су уговорне стране биле држављани Аустроугарске, Суд закључује да „Не мења ствар та околност да поверилац станује у иностранству, јер је приликом склапања уговора о зајму и када је постала обавеза дужника, место плаћања за њих била унутрашњост, каснија промена територија пак у недостатку изричних законских расположења, не може бити од утицаја на обавезе, које су постале пре те промене” (Одлука Касационог суда Б. Одељење у Новом Саду бр. Г. 14/1927).

За разлику од судских одлука које се тичу међународног сукоба закона, пракса Суда је богатија када је реч о случајевима унутрашњих сукоба закона. Као што је на почетку истакнуто, унутрашњи сукоб закона територијалног карактера је потпуно логична последица чињенице да је у тадашњој држави постојало шест подручја на којима важе различити системи приватног права. Одлуке у којима се Суд бави проблемима унутрашњег сукоба закона најчешће су одлуке у материји породичног (брачног) и наследног права. При томе, судећи према доступним одлукама, унутрашњи сукоб закона се често јављао због тога што су на територији саме Војводине постојала два правна подручја, када је реч о приватном праву.

За разлику од случајева са иностраним елементом, код унутрашњих сукоба закона у породичноправној и наследноправној материји судови нису могли да користе држављанство странака као критеријум за одређивање које ће право бити примењено. Уместо тога, у судској пракси је креирано правило да се ови односи подвргавају праву које је на снази у месту редовног становања физичког лица. На пример, у више одлука које је донео, Суд инсистира на томе да се приликом одлучивања које материјално право применити на наслеђивање ваља одлучити за право на снази у месту последњег сталног места становања оставиоца (Одлука Касационог суда у Новом Саду бр. Г. 516—928). Ово правило показује и да је Суд приликом његовог формулисања био свестан могућности настанка проблема који се у доктрини међународног приватног права назива мобилним сукобом закона. Наиме, ако би оставилац у току живота мењао место становања, могла би доћи у обзир примена више различитих права. Међутим, одређивањем да је релевантно последње стално место становања, Суд временски фиксира тачку везивања и спречава настанак потешкоћа.

У споровима који се тичу имовинских односа супружника, Суд се опредељује за примену персоналног права једног од супружника, тј. за *х personalis* мужа. Тако је у једној одлуци из 1925. године, пресудио да супруга нема право на половину непокретне имовине стечене у браку, с обзиром на то да се на њен тужбени захтев примењују правила Аустријског грађанског законика који не познаје установу заједничке тековине. За разлику од мађарског приватног права које је супрузи пружало могућност да захтева половину имовине стечене у браку, аустријски Грађански законик је садржао претпоставку да је супруг главни стичалац ове имовине. Суд је одлучио да примени поменути извор на основу правила

да је за пресуђивање потраживања која се тичу брачне тековине меродавно „лично стање мужа у времену када је брак склопљен” (Одлука Касационог суда Б. Одељења у Новом Саду бр. Г. 365/1925). При томе, под „личним стањем” мужа Суд подразумева право на снази у месту сталног становања овог лица, у тренутку закључења брака. Будући да је супруг, у време закључења брака, становао на подручју некадашње Војне крајине, Суд је донео одлуку применом правила АГЗ.

У вези са унутрашњим сукобом закона у материји статуса, способности, породичних и наследних односа, потребно је учинити још једну напомену. Иако примена права зависи од места становања физичког лица, место становања удате жене не може бити различито у односу на место становања мужа, ако брачна заједница није прекинута (Одлука Касационог суда у Новом Саду бр. Г. 698/1929).³

Када је реч о интерлокалном сукобу закона изван материје статуса, способности, породичноправних и наследноправних односа, важило је правило да судови у Војводини користе исте колизионе принципе који су важили за међународни сукоб закона (П и ш к у л и ћ — Ђ е р ђ, 1924). Примера ради, пуноважност меничних изјава датих ван територије Војводине, Суд је ценио према закону места у којем су учињене, у складу с колизионим нормом из параграфа 96. мађарског законског чланка XXVII, из 1876 (Одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду бр. Г. 418/1926).

ОДЛУКЕ ИЗ ОБЛАСТИ СУКОБА ЈУРИСДИКЦИЈА

У област сукоба јурисдикција, када је реч о међународном приватном праву, спадају питања проузрокована чињеницом да свака држава има свој судски систем, који коегзистира паралелно са системима других држава. Реч је, пре свега, о питању постојања надлежности судова једне државе да одлучују у спору са иностраним елементом, као и о признању и извршењу страних судских одлука. У државама у којима се сукоб јурисдикција сматра предметом међународног приватног права, као што је случај код нас, у ову област се убрајају и поједина питања која настају појавом иностраног елемента у грађанском поступку (на пример, питање положаја страног држављанина када се јави као тужилац пред домаћим судом и сл.).

Пракса Суда између два светска рата је нешто богатија када су у питању одлуке из материје сукоба јурисдикција, у односу на одлуке из домена сукоба закона. Међутим, неки проблеми у вези с међународном судском надлежношћу јављају се не због тога што су војвођански судови били у прилици да решавају спорове с прекограничним карактером на основу воље тужиоца или обе странке, већ као последица промене суверенитета над територијом Војводине. Тако се Суд, у одлуци донетој 1921. године, огласио ненадлежним за поступање по тужбеном захтеву

³ Према тој одлуци, на наслеђивање удате жене се примењује право на снази у месту сталног становања мужа.

банке са седиштем у Суботици, против лица настањеног на територији Мађарске, а ради уписа права власништва тужиоца над некретнимом која се налази на територији Мађарске. Суд је констатовао да је реч о земљишту „које више није под империјумом наше државе”, те да је због тога престала надлежност овог суда у односу на ту територију (Одлука Касационог суда у Новом Саду бр. Вп. 228/1921). У једном случају из 1924. године, ситуација је била управо обрнута. Реч је, такође, о парници ради брисања права својине из евиденције о непокретностима. У овом предмету, тужитељка је покренула парницу још у време када се предметна непокретност налазила на територији Краљевине Румуније. У првом и другом степену су поступали Окружни и Апелациони судови у Темишвару, да би Касациони суд у Букурешту уступио предмет са свим списима Касационом суду у Новом Саду, будући да је општина на чијој територији се налазила непокретност прешла под власт Краљевине СХС. Суд је донео одлуку да је надлежан за поступање, без обзира на то што се евиденција о непокретностима на територији ове општине, у време доношења одлуке, још увек водила у Румунији. Према схватања Суда, „За решавање парнице ради брисања грунтовог права својине надлежан је искључиво онај суд начијем подручју лежи некретнина. Домаћи је суд искључиво надлежан у таквим парницама и онда ако се грунтовна власт привремено налази на територији стране државе” (Одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду бр. Г. 207/1924).

Једно од малобројних питања код којих је међународна надлежност судова у Војводини експлицитно уређена на основу законског текста, јесте питање надлежности за бракоразводне парнице страних држављана. Према параграфу 116. законског чланка XXXI из 1894. године (тзв. Закон о брачном праву), суд у Војводини је могао да поступа у брачним споровима страних држављана само под условом да пресуда овог суда важи у држави чији су држављани брачни другови. Из праксе Касационог суда у Новом Саду произилази да је суд тај који, у сваком конкретном случају и према свим околностима, изводи закључак да ли ће његова бракоразводна одлука бити призната у држави супружника. У једној одлуци донетој 1936. године (Одлука Касационог суда у Новом Саду бр. Р. 228/1936), Суд је решавао о захтеву Министарства правде за поништај пресуде Окружног суда у Новом Саду, којом је разведен брак двоје држављана Чехословачке. Захтев за поништај пресуде је поднет због тога што је суд који је одлучивао о разводу пропустио да констатује да су странке страни држављани, те да надлежност домаћег суда може постојати само под условом да ће његова пресуда произвести дејство у Чехословачкој. Суд је нашао да ова пресуда не би могла бити призната у држави чији су држављани брачни другови, због тога што је између Краљевине СХС и Чехословачке Републике постојао Уговор о уређењу узајамних правних односа, из 1923. године. Овим уговором, чланом 34, било је предвиђено да су о важности брака, разводу и растави од стола и постеле надлежни да одлучују судови оне државе уговорнице чији су држављани супружници у време подношења тужбе. На основу те одредбе, Суд је извео закључак да би прихватање надлежности у овој врсти спо-

рова од стране домаћих судова представљало кршење међународног уговора, као и да би због тога чехословачке власти одбиле да пруже дејство оваквој бракоразводној одлуци. На основу тога, Суд је нашао да нису били испуњени услови из параграфа 116. Закона о брачном праву за успостављање надлежности Окружног суда и одлучио да поништи пресуду о разводу брака. У вези са овим, могло би се поставити питање на који начин су судови изводили закључак да ли ће њихове бракоразводне одлуке бити признате у иностранству, када је реч о државама с којима није закључен међународни уговор који регулише ово питање? Да ли су се судови ослањали на доказе о постојању фактичког реципроцитета с датом државом у признању и извршењу одлука, на прописе стране државе којима је било регулисано признање и извршење или на неки други доказ? У објављеним одлукама Суда не може се пронаћи одговор на то питање. Једино се са сигурношћу може рећи да бракоразводне одлуке страних судова које су се односиле на домаће држављане нису могле бити признате на територији Војводине, осим када је реч о одлукама пореклом из држава с којима је био закључен споразум који би то допуштао. Ово произилази из одредбе параграфа 114. Закона о брачном праву, према којој у брачној парници угарског држављанина важи само пресуда домаћег суда.

Када је реч о материји признања и извршења страних одлука, међу одлукама Суда се може пронаћи неколико оних које се баве овим проблемом. У тим одлукама Суд се најчешће позива на одредбе међународних уговора које је Краљевина СХС (Југославија) закључила с државама порекла одлука, и којима су дефинисани услови за признање и извршење одлука из друге државе чланице. У одлуци број Рек. 88/937, поводом молбе за извршење једне пресуде суда у Бечу, Суд је разматрао питање да ли домаћи судови, приликом одлучивања о молбама за извршење страних судских одлука, морају проверавати да ли је страни суд био надлежан да поступа у конкретном случају. На ово питање Суд је одговорио потврдно. Одлука је донета тако што је примењен члан 40. Уговора о узајамном правном општењу између Краљевине Југославије и Републике Аустрије (1929), према којем је суд државе уговорнице надлежан за доношење одлуке ако је његова надлежност у датој ствари проистекла из прописа друге државе уговорнице. У конкретном случају, Суд је нашао да је бечки суд засновао своју надлежност на чињеници да се држављанка Краљевине Југославије нашао у улози супарничара у поступку пред овим судом. Суд је, на основу „сталне судске праксе”, констатовао да странац може бити увучен у парницу пред домаћим судом када се јави у улози супарничара, па је на основу тога закључио да би аустријски суд признао одлуку у спору у којем би домаћи суд засновао надлежност на истом критеријуму, чиме је, по схватању Суда, испуњен услов реципроцитета. Ова одлука је пример за примену система у којем се надлежност страног суда који је донео одлуку чије се признање или извршење тражи, испитује према идентичним критеријумима који важе за успостављање надлежности домаћег суда у аналогном случају. Реч је о тзв. систему „неправих” двостраних норми о међународној надлежности који је у на-

шем праву важио све до доношења Закона о решавању сукоба закона с прописима других земаља од 1982. године (С т а н и в у к о в и ћ — Ж и в - к о в и ћ, 2004).

Суд је имао прилику да се изјасни и о дејству које страна одлука има на спор о истој ствари који се између истих странака води пред домаћим судом. Тако, у једној одлуци Суд објашњава да: „Правомоћна пресуда будимпештанског Окружног суда, у предмету развода брака парничних странака чини пресуђену ствар и за подручје наше Краљевине, и то не само у погледу развода брака, него и у имовинскоправним питањима гледе којих је пресуда диспонирала” (Одлука Касационог суда у Новом Саду бр. Рев. II 39/1938). У наведеном случају, тужитељка из поступка који је вођен пред мађарским судом, поднела је против свог бившег супруга тужбу пред судом у Војводини, захтевајући да јој се досуди одговарајући износ издржавања. Касациони суд у Новом Саду, који је решавао у овом спору као суд трећег степена, закључио је да пресуда суда у Будумпешти којом је брак разведен и одлучено о имовинским односима супружника, представља *res iudicata* и за подручје Краљевине Југославије. Интересантно је то што Суд не условљава овакво дејство стране пресуде тиме да она буде претходно призната у Југославији, већ се задовољава тиме што је утврдио да је суд у Будимпешти био надлежан за одлучивање, чиме је, према његовом схватању, испуњен услов да ова пресуда има дејство пресуђене ствари. Реч је несумњиво о приступу који би се могао означити као либералан, посматрано чак и из данашње перспективе.

Једна од објављених одлука Суда се односи на примену клаузуле јавног поретка приликом одлучивања о признању страних судских одлука. У предмету број Вп. 742/1931, Суд је закључио да није могуће извршити страну пресуду ако она гласи на потраживање настало из посла који је у домаћем праву забрањен. Према исказаном схватању, законодавац је прогласио правни посао ништавим у циљу заштите јавног поретка, па се потраживање засновано на таквом послу не може реализовати.

Поред одлука које се тичу надлежности судова у Војводини да решавају спорове са иностраним елементом и оних које се односе на признање и извршење страних судских одлука, у збиркама се могу пронаћи случајеви у којима је Суд одлучивао о праву странаца на приступ домаћим судовима. Потребно је нарочито истаћи једну одлуку донету 1922. године (Касација у Новом Саду бр. Г. 164/1922). У овом случају, Апелациони суд је потврдио одлуку првостепеног суда којом је одбачена тужба мађарског држављанина, на основу саме чињенице да је у питању странац који не може тужити наше држављане пред домаћим судовима. Суд је, по уложеној ревизији тужиоца, укинуо одлуку Апелационог суда и ствар вратио на поновно решавање. Суд је ово учинио с образложењем да је опште правило да поданици државе с којом су успостављене дипломатске и трговачке везе, могу приступити домаћем суду, ако то није изричито забрањено. Реч је о правилу којим, фактички, Суд успоставља забрану ускраћивања правде на основу страног држављанства тужиоца. Такође, релативно су честе одлуке које се односе на право страног тужиоца да буде ослобођен обавезе полагања обезбеђења парничних тро-

шкова. Право на ослобођење је често остваривано на основу двостраних уговора о правној помоћи које је Краљевина Југославија закључивала крајем двадесетих и током тридесетих година XX века. На пример, на основу ових споразума, држављани Аустрије, Мађарске, Чехословачке нису имали обавезу полагања акторске кауције.

ЗАКЉУЧАК

Грађанскоправни и трговинскоправни спорови са иностраним елементом били су ретко предмет одлучивања Суда у периоду обухваћеном истраживањем. Ово се нарочито може рећи за спорове у којима се Суд бавио проблемом одређивања меродавног права. Неразвијеност колизионих норми међународног приватног права, у датом периоду, такође указује на мали значај наведеног проблема у судској пракси. Нешто је другачија ситуација с праксом у погледу решавања унутрашњих сукоба закона. Захваљујући чињеници да је у Краљевини постојао унутрашњи сукоб закона територијалног карактера, Суд је чешће био у прилици да се бави овим проблемом. Такође, међу објављеним одлукама може се пронаћи одређени број оних у којима се Суд директно осврће на питања међународне надлежности и признања и извршења страних судских одлука. Заједничка карактеристика свих анализираних случајева са иностраним елементом је то што они најчешће проистичу из приватноправних односа лица која су била држављани или правна лица исте државе — Аустроугарске монархије. Могло би се, према томе, закључити да и они случајеви из материје међународног приватног права о којима је Суд одлучивао, дугују своју појаву чињеници да је на територији некада јединствене државе дошло до стварање више независних, што је интернационализовало приватноправне односе њихових становника.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге

- П и ш к у л и ћ, Звонимир — Ђ е р ђ, Имре (1924) *Основи приватног права у Војводини*, Београд: Геца Кон.
- С т а н и в у к о в и ћ, Маја, Ж и в к о в и ћ, Мирко (2004). *Међународно приватно право — општи део*, Београд: Службени лист СЦГ.

Чланак у часопису

- Д р а к и ћ, Гордана (2004). Правни партикуларизам у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и рад на његовом превазилажењу, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, год. XXXVIII, број 3, стр. 399—411.

Збирке судских одлука

- Одлука Касационог суда у Новом Саду бр. 238/1921. *Збирка виших судских одлука*, бр. II (1922), стр. 53—56.

- Одлука Касационог суда Б. Одељење у Новом Саду бр. Г. 14/1927. *Збирка одлука виших судова Краљевине СХС*, бр. VIII (1928), стр. 71.
- Одлука Касационог суда у Новом Саду бр. Г. 516—928. *Збирка одлука виших судова Краљевине Југославије*, бр. XX (1940), стр. 316.
- Одлука Касационог суда Б. Одељења у Новом Саду бр. Г. 365/1925. *Збирка виших судских одлука*, бр. VI (1925), стр. 80.
- Одлука Касационог суда у Новом Саду бр. Г. 698/1929. *Збирка одлука виших судова Краљевине Југославије*, бр. XIII (1933), стр. 97.
- Одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду бр. Г. 418/1926. *Збирка одлука виших судова*, бр. VII (1927), стр. 81—84.
- Одлука Касационог суда у Новом Саду бр. Вп. 228/1921. *Збирка виших судских одлука*, бр. II (1922), стр. 7.
- Одлука Касационог суда Одељење Б. у Новом Саду бр. Г. 207/1924. *Збирка одлука виших судова Краљевине Срба, Хрватша и Словенаца*, бр. IX (1929), стр. 95—97.
- Одлука Касационог суда у Новом Саду бр. Р. 228/1936. *Збирка одлука виших судова Краљевине Југославије*, бр. XVIII (1938), стр. 216—218.
- Одлука Касационог суда у Новом Саду бр. Рек. 88/937. *Збирка одлука виших судова Краљевине Југославије*, бр. XIX (1939), стр. 262.
- Одлука Касационог суда у Новом Саду бр. Рев. II 39/1938. *Збирка одлука виших судова Краљевине Југославије*, бр. XX (1940), стр. 14.
- Одлука Касационог суда у Новом Саду бр. Вп. 742/1931. *Збирка одлука виших судова Краљевине Југославије*, бр. XII (1932), стр. 28.
- Одлука Касације у Новом Саду бр. Г. 164/1922. *Збирка виших судских одлука*, бр. III (1923), стр. 106.

DECISIONS IN THE FIELD OF INTERNATIONAL PRIVATE LAW
IN THE PRACTICE OF THE NOVI SAD COURT OF CASSATION
BETWEEN TWO WORLD WARS

by

Petar Đundić

Summary

This article analyzes decisions in the field of International Private Law of the Novi Sad Court of Cassation, the highest court in Vojvodina during the period between two world wars. Decisions of the Court concerned with the conflict of laws issues were extremely rare during this period. Available case law contains literary one decision dealing with the choice of law problems in cross-border disputes. On the other hand, internal conflicts of laws were much more common as a result of the fact that The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (from 1929 onwards — The Kingdom of Yugoslavia) was the country with seven different systems of civil law in force in its territory. Choice of law rules were scant and underdeveloped. Case law of the Court is somewhat more developed when it comes to decisions concerned with international jurisdiction of the courts, recognition and enforcement of foreign decisions and issues of international civil procedure. However, one should bear in mind that many of the disputes with cross-border implications originated not from the will of the parties, but rather as a result of the change of sovereignty over the territory of Vojvodina after World War I.

Сања Радовановић

УЛОГА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У СУБОТИЦИ У ПРАВНОМ ЖИВОТУ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

САЖЕТАК: У раду је приказана улога коју је Правни факултет у Суботици, за кратко време свога постојања, имао у правном, културном и друштвеном животу прве заједничке државе јужних Словена. Након упознавања с правном традицијом у Војводини, изложени су подаци добијени из богате архиве Правног факултета у Суботици, који се чувају у суботичком Историјском архиву. Посебан нагласак стављен је на организовање наставе, која је у оно време имала за циљ да подржи изградњу правног поретка новоформиране државе и ширење националне свести, али и на наставнички кадар међу којима су и нека од највећих имена српске правне мисли.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Краљевина Југославија, високошколске установе, српска правна мисао, правници, правна наука, настава, Правни факултет у Суботици, наставници Правног факултета у Суботици, руска емиграција, Мањински институт.

ПРАВНА ТРАДИЦИЈА У ВОЈВОДИНИ

Демографска слика јужних крајева аустријске империје одувек је била обележена великим бројем националних и етничких група. Након Велике сеобе пред крај XVII века територију Војводине у великом броју почело је насељавати српско становништво. Њихов правни положај, међутим, дуго није био уређен или је уређиван само фрагментарно низом привилегија. У деценијском настојању да се таква ситуација превазиђе, Војводина је дала низ врских правника, међу којима се истиче и велики број Срба (П р ж и ћ, 1983). Захваљујући знању и способностима, њихов утицај је прелазео државне границе, а понајвише се осећао међу сународницима у постојбини.

Тако, први српски Устав из 1835. године написао је Земунац Димитрије Давидовић; градоначелник Земуна, Василије Лазаревић, саставио је први Кривични законик, а сенатор новосадског Магистрата, Јован Хацић, први грађански законик. Свој траг војвођански правници оставили су и у правном образовању. Јован Стерија Поповић био је један од пр-

вих професора Лицеја у Крагујевцу, претечи Правног факултета у Београду (Н и к о л и ћ, 2005), и оснивач Друштва србске словесности (касније Српске академије наука), Народне библиотеке, Народног музеја, првог београдског позоришта (тзв. Позоришта на Ђумруку), итд. (Н и к о л и ћ, 2005).

Међу истакнутим војвођанским правницима још су: Коста Бранковић, Димитрије Матић, Никола Крстић, Гига Гершић, Михаило Вујић, али и бројни други који су дали велики допринос и књижевности тог времена: Јован Мушкатиновић, Атанасије Стојковић, Лукијан Мушицки, Јоаким Вујић, Јован Суботић, Теодор Павловић, Бранко Радичевић, Коста Трифковић, Коста Руварац, Јаков Игњатовић, Иларион Руварац (П р ж и ћ, 1983).

Но, и поред тога што је војвођанска правна мисао, почев од Саве Текелије, првог доктора права на пештанском Универзитету (Н и к о л и ћ, 2005), па све до поменутих имена каснијег доба, постала кључни фактор у политичком, друштвеном и културном животу Срба, требало је да протекне дуг временски период док Војводина није добила прву високу школу. Истина, тај период је обележен настојањима српске интелигенције да се оснује српска висока школа у којој би се, према првим иницијативама датираним из XVIII века, изучавали богословија, филозофија и право. У ту сврху су имућни грађани давали бројне прилоге. Владика Платон Атанацковић је купио зграду у центру Новог Сада за Правну академију, а Илија Милосављевић Коларац основао посебан фонд у Матици српској из којег би се финансирала будућа правна академија (Н и к о л и ћ, 2005).

Нажалост, деценијама чињени напори нису уродили плодом. Тадашње државне власти нису имале довољно разумевања за захтеве војвођанског становништва. Прву високошколску установу Војводина је добила тек по окончању Првог светског рата у оквиру Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Југославија).

ОСНИВАЊЕ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У СУБОТИЦИ

Након завршетка Првог светског рата и претрпљених великих материјалних и људских губитака,¹ новостворена држава Срба, Хрвата и Словенаца је с пуно ентузијазма започела процес обнове. С радом су настали универзитети у Београду и Загребу, а основан је и универзитет у Љубљани. Међутим, чињеница да је новоформирана држава обухватала и територије које су до тада биле у саставу Отоманског и Аустро-угарског царства условила је потребу за новим факултетима. С једне стране, материјална ситуација је довела до тога да су постојећи универзитетски центри, нарочито престоница, били оптерећени великим бројем студената којима се нису могли обезбедити адекватни услови смештаја и ис-

¹ Територија тадашње заједничке државе имала је највећи проценат губитка народа у Првом светском рату (С и м и ћ, 1999).

хране (С и м и ћ, 1999). С друге стране, постојао је правно-политички интерес да се оснују нове високошколске установе, с обзиром на то да је правни систем био прилично неуједначен. С обзиром на ово последње, просветни ауторитети донели су одлуку да се на северу нове државе, где се примењивало специфично војвођанско приватно право, оснује Правни факултет. Потом је уследила расправа о месту где ће тај факултет бити лоциран: Нови Сад или Суботица?

Нови Сад је у Угарској уживао углед интелектуалног центра Срба. У њему је деловала Матица српска. Оближњи Сремски Карловци су имали изузетно богату патријаршијску библиотеку. У Новом Саду се налазило и Одељење Б Касационог суда, Апелациони суд и Адвокатска комора. Географски положај би привукао студенте из целе Војводине, па и из других крајева Србије, Посавине и Подунавља. Уз то, тековине вишедоценијске борбе за оснивање Правне академије олакшале би, у материјалном смислу, рад ове високошколске установе.

Регент Александар је, пак, имао јасне намере да школовањем младих правника започне дугорочну националну мисију, те да оснивањем још једног Правног факултета очува националне и политичке интересе. Стога је предложио да се нови факултет оснује у Суботици. С обзиром на то да се налазила на крајњем северу Краљевине, смештање једне високошколске установе у Суботици имало је за циљ да се становништво некадашње Угарске што више интегрише у друштвени и културни живот нове државе. Тако је 1. марта 1920, на основу Уредбе о Правном факултету у Суботици,² започела рад нова високошколска установа.

НАСТАВА НА СУБОТИЧКОМ ПРАВНОМ ФАКУЛТЕТУ

Наведеном Уредбом суботички и београдски правни факултет били су изједначени у погледу ранга и плата наставника (Чл. 7. Уредбе о Правном факултету у Суботици) и сведочанстава о завршеном школовању (Чл. 4. Уредбе о Правном факултету у Суботици). Међутим, новооснованом факултету тек је предстојао период борбе за стицање позиција у кругу високообразовних установа. Наиме, прве године рада Правног факултета у Суботици биле су обележене тешкоћама у вези са условима рада, наставничким кадром и неопходним бројем студената.

Настава која је на новооснованом факултету започела 1. марта 1920. одвијала се у згради Гимназије, али већ у јесен исте године, градске власти су о свом трошку адаптирале и уступиле факултету на даље коришћење зграду Основне школе (Записник с V седнице Конференције професора одржане 24. јуна 1920).

Настављајући рад у адекватнијим условима, малобројни именовани кадар пуну пажњу је посвећивао унапређењу наставе и изградњи угледа

² Истом Уредбом основан је и Филозофски факултет у Скопљу. Уредба о Филозофском факултету у Скопљу и Правном факултету у Суботици, *Службене новине*, Београд, бр. 27, Год. I, 7. јануар 1920. године, *Службене новине* Београд, бр. 195, Год. III, 1921. Види још: (С и м и ћ, 1999).

ове високошколске институције. Одвајала су се средства за оснивање Библиотеке која је с радом почела у школској 1924/25. години, а већ у првим годинама рада пружала се пуна подршка стручном усавршавању наставника у иностранству (С и м и ћ, 1999). Уз то, непрестано се настојало да се на факултету организују предавања из што више правних дисциплина. Иако не постоје сачувани подаци у Историјском архиву Суботице, из службене преписке произлази да су се наставни планови у великој мери ослањали на београдски Правни факултет.³ С обзиром на то да је између ондашњег позитивног права Војводине⁴ и предаваног градива постојао изванредан раскорак, напори наставничког кадра завређују посебну пажњу, будући да су били усмерени на то да будуће правнике науче да самостално расуђују у духу правне логике. Овакав приступ суботичких наставника, ослобођен терета дуге традиције једне високошколске установе, дао је изванредне резултате у раду младих правника који су своје школовање потврђивали сертификатом ове институције.⁵

Формалну потврду стеченог угледа, суботички Правни факултет добио је у школској 1925/26. када су основне студије, једнако као на београдском, почеле да се организују у осам семестара,⁶ а први докторанти уписани су школске 1929/30 (иако је чл. 4. Уредбе о Правном факултету у Суботици било изричито предвиђено да се „докторандски курсеви” не могу организовати).

Иако је постојао свега 20 година, Правни факултет у Суботици дао је 1450 дипломираних правника (од 4416 уписаних) (С и м и ћ, 1999) и значајна имена правне науке тога времена.

НАСТАВНИЦИ СУБОТИЧКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

Новоосновани Правни факултет у Суботици представљао је, заправо, самостални завод за универзитетску наставу у оквиру Београдског универзитета. У складу са Законом о универзитету у Београду, Општом уредбом универзитетском и Уредбом Правног факултета у Суботици (чл. 2 Уредбе о Правном факултету у Суботици), који су се примењивали на организацију и рад суботичког Правног факултета, први наставници би-

³ В.: дел. бр. 371/20 од 3. новембра 1920. где се депешом тражи од београдског Правног факултета да се у Суботицу пошаље преглед предавања за предстојећи семестар, Историјски архив Суботице.

⁴ У Војводини с Међумурјем се у првим годинама након рата и стварања нове државе примењивало углавном мађарско обичајно и судско право. На делу територије који је некада припадао Војној граници важило је аустријско право (подручје Окружног суда у Панчеву и среских судова у Банатском Карловцу, Белој Цркви, Ковину, Тителу и Жабљу).

⁵ Први дипломирани правници (школска 1922/1923) били су махом из реда београдских студената који су примали државну стипендију, те су их по том основу упућивали на студије у Суботицу (Записник са XII седнице професорске Конференције одржане 2. октобра 1920. Историјски архив Суботице). Касније је било све више студената, како домаћих тако и иностраних, понајвише руских емиграната, који су били заинтересовани за суботички Правни факултет (С и м и ћ, 1999).

⁶ До тада су, према чл. 4. Уредбе, студије трајале шест семестара.

ли су именовани од стране Академског савета и Факултетских савета београдског Универзитета. Тако, почци образовног рада на крајњем северу нове државе везују се за имена шест угледних правника тога времена: др Милутин Миљковић,⁷ редовни професор Универзитета, за наставу из Кривичног права, др Милорад Недељковић, ванредни професор Универзитета, за наставу из предмета Економске и финансијске науке; др Чедомир Марковић, ванредни професор Универзитета, за наставу из Грађанског права; Григорије Васиљевич Демченко, редовни професор Универзитета у Кијеву, хонорарни професор за Кривично право и Енциклопедију права; Сергије Викторович Троицки, доцент Универзитета у Одеси, хонорарни професор за наставу из Црквеног права и др Иво Милић, управник среског суда у Суботици, хонорарни професор за наставу из Римског права (С и м и ћ, 1999).

Упоредо с повећањем броја студената, наставнички кадар био је ојачан и другим великим именима правничког света. Угледу ове високошколске установе у периоду њеног деловања својим радом допринели су, поред шесторице већ наведених, још и: др Нинко Перић, др Ђорђе Тасић, др Мирко Косић, др Алекса Ивић, др Миодраг Аћимовић, др Михаило Павлович Чубински, др Срећко Цуља (Zuglia), др Александар Авакумовић, др Федор Никић, др Јован Стефановић, др Михаило Константиновић, др Јован Савић, др Радомир Поповић, др Мијо Мирковић, др Лазо Костић, др Ђура Поповић, др Милан Владисављевић, др Борислав Т. Благојевић, др Драгослав О. Благојевић, др Владислав Брајковић, др Душан Пантелић, др Миливоје Марковић, др Стеван Живадиновић, др Никола Стјепановић, др Пјотр (Петар) Бернгодович Струве, др Константин Михајлович Смирнов, др Фјодор (Теодор) Тарановски, др Страхња Суботић, др Радивој Увалић, др Душан Дохчевић и др Миодраг Туцаковић (С и м и ћ, 1999).

Познаваоци правничке литературе могу препознати међу наведеним наставницима изузетно плодне ауторе чија дела и данас имају значајну вредност. Поред образовног рада, велики део суботичког наставничког кадра представљао је реформаторску снагу нове државе. Захваљујући високом образовању стеченом, углавном у иностранству, и ентузијазму, поједини од њих били су водеће личности у политичком, друштвеном и културном животу тадашње Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. У прилог томе, издвајамо податке из појединих биографија.

Др Нинко Перић био је секретар владине делегације на Конгресу мира у Паризу (1918—1919), више пута министар у коалиционим и радикалским владама, председник Народне Скупштине 1927—1928, те председник Државног савета за време Шестојануарске диктатуре. Нешто касније, био је и опуномоћени министар у Букурешту (С и м и ћ, 1999).

Др Ђорђе Тасић, најистакнутији српски филозоф права, своју изузетно широку научну делатност⁸ започео је управо као доцент на Прав-

⁷ Професор Миљковић био је први декан Правног факултета у Суботици. В.: Записници са седница професора Правног факултета у Суботици, Књига прва, стр. 1—2, Историјски архив Суботице

⁸ Поред филозофије права, професор др Ђорђе Тасић изучавао је и теорију државе и права, уставно, управно и међународно право, политичку теорију и социологију.

ном факултету у Суботици. Својим делом допринео је подизању угледа српске правне мисли тога доба, али и реномеу београдског универзитета у европском кругу високог образовања. Уз то, професор Тасић је оснивач и први председник Друштва за социологију и друштвене науке (С и м и ћ, 1999).

Једно од највећих имена српске правне мисли, нарочито у области приватног права, проф. др Михаило Константиновић, свој научни рад започео је такође као доцент суботичког Правног факултета. У току своје наставничке каријере, професор Константиновић је објавио бројне радове у области римског, породичног, грађанског и привредног права. Као француски ђак,⁹ одликовао се изузетним правничким стилем, аналитичношћу и једноставношћу језика (П е р о в и ћ, 1996). Стога његова дела и данас имају велику научну, али и практичну вредност. У том смислу нарочито је значајно дело *Облигације и уговори — Скица за Законик о облигацијама и уговорима* које је послужило као нацрт у изради нашег Закона о облигационим односима из 1978. Поред научног и законодавног рада, једно време се бавио и државничким пословима. У влади Цветковић—Мачек био је министар без портфеља и министар правде, али је из владе иступио након приступања Тројном пакту, после чега одлази у иностранство. Иако по други пут доживљава судбину емигранта, професор Константиновић се после Другог светског рата вратио у земљу и с једнаким ентузијазмом као двадесетак година раније, али с много више стручног и животног искуства, наставио је образовни и друштвени рад још наредне четири деценије. Тако, за име професора Константиновића везују се оснивање часописа *Анали Правног факултета у Београду*, Општег семинара за грађанско право и Спољнотрговинске арбитраже при Привредној комори Југославије у Београду, чији је био и први председник. Професор др Михаило Константиновић био је члан Југословенске академије наука и уметности и носилац Албанске споменице (П е р о в и ћ, 1996).

О угледу суботичког наставничког кадра сведочи податак да је професор др Милан Владисављевић био изабран за учитеља престолонаследника Петра II Карађорђевића за Опште државно право (Записник с СССХVI седнице Професорског савета одржане 20. јануара 1939).

Поред изузетно плодног научног рада, који је започео на Правном факултету у Суботици, професор др Борислав Благојевић је дао велики допринос српском друштвеном и правном животу оснивањем Библиографског института Југославије и Института за упоредно право у Београду. Поред тога, једно време је био главни правни саветник Савезног секретаријата за иностране послове и представник наше земље на многим међународним конференцијама, судија Уставног суда Југославије, председник Спољнотрговинске арбитраже при Привредној комори Југо-

⁹ У Првом светском рату Михаило Константиновић се са српском војском повукао преко Албаније у Француску, те је у Лиону завршио гимназију, а потом и студије права. На истом факултету је и докторирао 1923. године, након чега се, и поред могућности да настави универзитетску каријеру у Француској, вратио у земљу (наведено према: С и м и ћ, 1999:145).

славије, посланик Скупштине СР Србије, редовни члан Међународног удружења за правне науке и почасни доктор у Клермон-Ферану (Француска) и Универзитета у Познању (Пољска) (С и м и ћ, 1999).

Универзитетску каријеру др Федор Никић започео је као асистент на Правном факултету у Београду. Године 1923. био је постављен за доцента на групи Јавно право на Правном факултету у Суботици, а 1926. за ванредног професора на истом факултету. Још као студент београдског факултета, доприносио је уобличавању јавног мњења сарадњом у бројним листовима и часописима,¹⁰ а као афирмисани научник покренуо је лист *Дневник* који је излазио од 1929—1935.¹¹ Као помоћник министра просвете 1931. и 1939/40. бавио се законодавним радом. Посебна улога Федора Никића огледа се у оснивању Мањинског института на Правном факултету у Суботици.

МАЊИНСКИ ИНСТИТУТ

У складу с принципом самоопредељења, у периоду после Првог светског рата дошло је до стварања бројних националних држава. У састав таквих држава ушле су и различите етничке и верске групе. Стога су мировним уговорима све државе, па и Краљевина Југославија, преузеле обавезу поштовања и заштите права мањина.

Нова држава настојала је да адекватном заштитом права мањина обезбеди трајни мир на овим просторима, тим пре што су у састав војвођанског становништва улазиле и друге етничке групе: Немци, Словаци, Русини, Румуни, Јевреји, Чеси, Руси, Шиптари, Цинцари, Буњевци, Шокци и бројне мање етничке заједнице. С тим циљем је, као што је већ речено, професор др Федор Никић (признато светско име у домаћој и иностраној јавности за област Међународног јавног права), основао Мањински институт у оквиру суботичког Правног факултета, као јединствену институцију те врсте у Краљевини Југославији (Записник с CLVII ванредне седнице Професорског Савета одржане 30. новембра 1929. године). Окупљајући у Институту младу интелигенцију, професор Никић је у великој мери допринео решавању мањинског питања не само у Војводини већ и на територији целе државе, али и питању заштите наших мањина у суседству (С и м и ћ, 1999). Да је његов рад оставио печат и изван науке и правне теорије, говори податак да је, уз сарадњу Министарства спољних послова, пружао помоћ нашој сталној делегацији при Друштву народа, а био је и члан Комисије за израду државног просветног програма и школских закона, што је од изузетног значаја са аспекта

¹⁰ Др Федор Никић сарађивао је у загребачком *Србобрану*, новосадској *Застави*, београдској *Епохи*, *Женском покрету*, *Српском књижевном гласнику*, *Прејороду*, *Лешојису Машице српске*, *Селу* и *Југословену*. Заједно с Мирком Косићем покренуо је часопис *Друштво живи* (Крестић, 1990).

¹¹ Први број часописа *Дневник* објављен је 1929. године у Суботици, а следеће године мења назив у *Југословенски дневник*. Од априла 1934. излази у Новом Саду (Крестић, 1990).

мањинских права, и члан делегације за закључивање уговора с Румунијом (С и м и ћ, 1999).

Мањински институт, и професор Никић на његовом челу, дали су суботичком Правном факултету обележје образовне институције истински посвећене интересу државе и њених грађана.

РУСКА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА НА СУБОТИЧКОМ ПРАВНОМ ФАКУЛТЕТУ

Свој траг у раду Правног факултета у Суботици и друштвеног живота тадашње Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Југославије) оставила је и руска интелигенција која је после Првог светског рата емигрирала у наше крајеве. Наиме, велики губитак који је Србија у рату претрпела у погледу људства, довео је и до недостатка просветног кадра. Тај недостатак надомештен је руском интелектуалном елитом која је, услед новонастале друштвено-политичке ситуације у Европи, напустила своју домовину. Један број већ афирмисаних научника наставио је универзитетску каријеру на београдском универзитету и на Правном факултету у Суботици. Својој другој домовини одужили су се научним опусом који обухвата изузетно значајна дела, као што су *Закономјравило свейоџ Саве (Номоканон свейоџ Саве или Свейосавска Крмчија)* Сергија Викторовича Троицког, *Душанов законик и Душаново царсѣво* и *Истѣорија срѣскоѣ ѣрава у Немањѣићкој држави*, Теодора Тарановског. Поред тога, професор Чубински био је и члан Комисије за израду Кривичног законика и Кривичног поступка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (С и м и ћ, 1999).

ПРЕСТАНАК РАДА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У СУБОТИЦИ

Упоредо с борбом за стицање угледа, неколико година после оснивања, наставници и студенти суботичке високошколске институције започели су борбу за њен опстанак која је трајала скоро пуну деценију. Наиме, позивајући се на Велику економску кризу тога времена, појединци из владајућих кругова залагали су се за укидање Правног факултета у Суботици, сматрајући је сувишном и скупом институцијом.¹² Постигнути резултати на наставном и научном пољу и остварене позиције наставника у домаћим и иностраним стручним круговима указивали су супротно. Стога је суботичка установа за високо образовање правника наставила с радом све до 1. априла 1941. године и уласка фашистичких окупационих трупа.¹³

¹² О писању ондашње штампе и јавним наступима појединаца види опширније у: С и м и ћ, 1999:78—94.

¹³ Историјски архив — Суботица, Правни факултет у Суботици 1920—1941 (Сумарни инвентар); Сигнатура Ф. 228, стр. III.

Зграду Правног факултета била је запосела мађарска војска, а Библиотека је Одлуком мађарског Министарства просвете бр. 41963 била конфискована и предата на чување Правном факултету у Печују.¹⁴

Највећи број наставника у априлском рату био је протеран заједно са осталим становништвом српске националности. Доласком у Србију, били су распоређени на београдском Правном факултету. Одлуком универзитетског Сената од 16. јуна 1941. Правни факултет у Суботици и формално је био прикључен београдском (С и м и ћ, 1999).

По завршетку Другог светског рата, суботички Правни факултет није наставио с радом. Но, чињеница да се 1955. године оснива, поново у саставу београдског Универзитета, Правни факултет у Војводини, овог пута у Новом Саду,¹⁵ указује на то да је суботичка високошколска институција за образовање правника у пуној мери оправдала своје постојање и утрла пут оснивању новосадског Универзитета.¹⁶

ЛИТЕРАТУРА

Књиге

Н и к о л и ћ, Душан (2005). *Правни факултети у Новом Саду — 50 година*, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду — Правни факултет — Центар за издавачку делатност.

С и м и ћ, Миодраг (1999). *Историја суботичког Правног факултета*, Београд: самостално издање аутора.

Чланци у часописима

К р е с т и ћ, Василије (1990). In *memoriam — др Федор Никић (Гргетег, 20. I 1894—9. VII 1989)*, у: *Зборник Матице српске*, Нови Сад, стр. 203—213.

П о п о в, Јелена (1982). Библиотеке и књижнице у Војводини за време Другог светског рата, у: *Зборник за историју*, књига 25, Нови Сад: Матица српска, стр. 51—75.

Чланци у књигама

П е р о в и ћ, Слободан (1996). Предговор за: Михаило Константиновић, *Облигације и уговори — Скица за Законик о облигацијама и уговорима*, едиција Класици југословенског права, Новинско-издавачка установа Службени лист СРЈ, Београд, 1996, стр. 7—32.

П р ж и ћ, Илија (1983). Улога Војводине у развоју нашег права, у: *Сепарат из Сјоменице Осмог конгреса правника Краљевине Југославије у Новом Саду*, Београд, стр. 3.

¹⁴ Године 1945. враћена је Правном факултету у Београду (П о п о в, 1982:51—75).

¹⁵ Закон о оснивању Правног факултета у Новом Саду, Службени гласник Народне Републике Србије, бр. 63/55 од 16. августа 1955. године.

¹⁶ Новосадски универзитет основан је 28. јуна 1960, након чега Правни факултет у Новом Саду улази у његов састав.

Архивска грађа
прикупљена у Историјском архиву Суботице

- Депеша, дел. бр. 371/20 од 3. новембра 1920. године.
Записник са СССХVI седнице Професорског савета одржане 20. јануара 1939. године.
Записник са CLVII ванредне седнице Професорског савета одржане 30. новембра 1929. године.
Записник са V седнице Конференције професора одржане 24. јуна 1920. године.
Записник са XII седнице професорске Конференције одржане 2. октобра 1920. године.
Записници са седница професора Правног факултета у Суботици, Књига прва, стр. 1—2, Историјски архив Суботице.
Историјски архив — Суботица, Правни факултет у Суботици 1920—1941 (Сумарни инвентар), Сигнатура Ф. 228, стр III.

Прописи

- Закон о оснивању Правног факултета у Новом Саду, *Службени гласник Народне Републике Србије*, бр. 63/55. од 16. августа 1955. године.
Уредба о Филозофском факултету у Скопљу и Правном факултету у Суботици, *Службене новине*, Београд, бр. 27, Год I, 7. јануара 1920. године, *Службене новине*, Београд, бр. 195, Год. III, 1921. године.

THE IMPORTANCE OF THE SUBOTICA FACULTY OF LAW
IN THE LEGAL LIFE OF THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA

by

Sanja Radovanović

Summary

The work shows the role of the Faculty of Law of Subotica, during the short time of its existence in the legal, cultural and social life of the first common state of southern Slavs. After the introduction to the legal tradition in Vojvodina, the paper presents the facts gathered from the rich archive of the Faculty of Law of Subotica, stored in the Historical Archive of Subotica. Particular attention has been put on the organization of courses which, in that time, aimed at maintaining the establishment of legal system of the new state and broadening of the national awareness, and on professors as well, taking into account that some of them became the most famous names of Serbian legal thought.

Маџа Кулаузов

ПОСТАНАК, РАЗВИТАК И РАЗВОЈАЧЕЊЕ ВОЈНЕ ГРАНИЦЕ АУСТРИЈСКЕ МОНАРХИЈЕ

САЖЕТАК: Војна граница Аустријске монархије формирана је постепено у пограничним крајевима ради одбране границе од Турака. С променом спољнополитичких околности, првобитна функција Границе временом се изменила. Од почетка XVIII века граничари су, заједно с регуларним јединицама аустријске војске, учествовали у свим ратовима које је Аустрија водила, и то у великом броју. Изгубивши своју првобитну улогу одбрамбеног система против турских упада, Војна граница је обезбеђивала значајан контингент људства знатно јефтинијег од линијских трупа, који је знатно оснажио војну моћ Аустријске царевине. Сем војних задатака, због којих је у првом реду и устројена, Војна граница је имала и задатак да спречава уношење заразних болести, упаде разбојничких чета, кријумчарење робе из Турске, као и да онемогући дезертерство и исељавање преко кордонске линије на турску територију. У раду је сажето изложен општи, синтетички преглед основне развојне линије целокупне Војне границе у војном, територијалном и управнополитичком погледу, с посебним освртом на њено административно уређење у другој половини XIX века. Тај приказ је посебно значајан за разумевање специфичне структуре приватног права које је било у Војводини између два светска рата.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: постанак, развитак и развојачење Војне границе.

ПОСТАНАК И РАЗВИТАК ВОЈНЕ ГРАНИЦЕ

Сеобе српског становништва на територију Аустрије и Угарске почеле су још у XV веку, након пада српских земаља под турску власт. У току целог XVI и XVII века Срби су насељавани у пограничним областима Аустријске царевине с циљем одбране границе од Турака. Током времена, у зависности од односа са Османском царевином и неких других, унутрашњих околности, изграђен је дуг ланац Војне границе с посебном војном и административном организацијом. Војна граница је 80-их година XVIII века обухватала територију од ушћа реке Зрмање у Јадранско море до Златне Бистрице, на граници Буковине, дужином у ваздушној линији од 108 немачких миља, површином од 8.631 квадратне

миље и са око 900.000 становника (Савковић, 1964:62). У крајевима насељеним Јужним Словенима већину у Граници су чинили Срби, а на територији данашње Војводине, већи део српског становништва живео је у Војној граници. Ова је установа, као посебна организациона јединица постојала све до 1881. године када је укинута, а њени делови у Хрватској и Угарској подређени цивилној управи.

Војна граница формирана је постепено у крајевима Аустријске царевине који су се граничили с Турском већ од краја XV века. Тако се ствара најпре Сењска капетанија, затим Бихаћка, а касније још и Огулинска, Храстовичка, Копривничка, Крижевачка и Ивањићка. Ове пограничне трупе добијају чвршћу организацију од 1530. године захваљујући масовнијем прелажењу људства из Турске и материјалној помоћи коју су за издржавање граничарских чета давали крањски, корушки и штајерски сталежи (Кркљуш, 2004:30—31). Тако се већ средином XVI века разликују *Хрвајска* и *Славонска* граница, а од 1580. године Хрватска граница се дели на два дела. Границу међу њима представљало је брдо Капела. Приморски део Хрватске границе с друге стране брда Капеле почиње се називати и *Приморска хрвајска граница*, док се за оба дела Хрватске границе од 1580. године устаљује назив *Карловачка граница*. Доношењем *Влашких статута* (*Statuta Valachorum*) 1630. године регулисана је војна, али и цивилна управа у Славонској граници. У *Статути*-ма је први пут Славонска граница названа *Вараждинским генералатом*, по генералоберсту који је постављен на чело Границе. Како је и на челу Карловачке границе стајао генералоберст, она је називана *Карловачким генералатом*. Тако се Војна граница средином XVII века састојала из два генералата и *Куйске* и *Петрињске* границе. Петрињска граница настала је почетком 80-их година XVI века. У њој су постојале капетаније у Храстовици, Јасеновцу, Дубици, Зрињу и Глини. Хрватски сталежи су 1696. године прогласили бана за њеног великог капетана, па је Петрињска граница постала самостално граничарско подручје под именом *Банска граница* или *Банија* (Савковић, 1964:16—20; Ванічек, 1875:127—134; Ивић, 1926:143—162).

Досељавање већег броја Срба на територију Аустрије и Угарске под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем крајем XVII века омогућило је образовање двеју нових граничарских области: *Савско-дунавске* и *Потиско-поморишке границе*. Савско-дунавска граница простирала се дуж обала Саве и Дунава до тителског дистрикта, а Потиско-поморишка дуж река Тисе и Мориша, од тителског дистрикта до Халмађа и Деша у Ердељу. Савско-дунавска граница припадала је славонском генералату у Осијеку, а Потиско-поморишка генералату у Сегедину. Оба генералата била су подељена на главне капетаније и капетаније. Седишта главних капетанија славонског генералата налазила су се најпре у Илоку, а касније у Петроварадину, Брчком и Броду, а сегединског генералата у Сегедину и Араду (Савковић, 1964:21—22).

Средином XVIII века аустријска царица Марија Терезија формирала је још једну војну границу — *Сремску*. Она се простирала од ушћа реке Босут у Саву у правцу истока. Потребно људство за новоформирану гра-

ницу обезбеђено је пресељењем 1300 породица из Дунавске границе, које су становале на обронцима Фрушке горе, на десној обали Дунава. Оне су пресељене на Дунав, на линију Петроварадин—Земун. Потребан контингент војске за ову Границу обезбеђен је и са осам компанија граничара из Потиско-поморишке границе (Савковић, 1964:32—33).

Седмогодишњи рат (1756—1763) у којем су учествовале све значајније европске државе, укључујући и Аустрију, показао је у правој мери значај који је за војну моћ Аустрије имала граничарска војска. То су војни кругови у Бечу искористили и издејствовали проширење границе у Срему. После дужих преговора одлучено је да се у Сремску границу укључи свих 11 села властелинства Војка, откупљених од спахије Георгија Берната у пролеће 1767. године. На овај начин је закључено питање проширења граничарске територије у Срему, па се Сремска војна граница све до развојачења одржала у опсегу створеном 1767. године.

Након седмогодишњег рата основани су: *Ердељска војна граница*, *Сикулска* и *Румунска граничарска реџименџа* и *Шајкашки батаљон*. Батаљон је обухватао општине: Тител, Лок, Мошорин, Гардиновце, Вилово, Жабал, да би касније био проширен и на места: Чуруг, Горњи и Доњи Ковиљ, Каћ, Сентиван и Госпођинце. Батаљон је био потчињен команди у Петроварадину, а посредно Славонско-сремској генералној команди (Савковић, 1964:50—57; Ванічек, 1875:111—120, 181—214).

После аустријско-турског рата вођеног од 1716. до 1718. године јужна граница Угарске с Турском је Пожаревачким миром од 1718. установљена у унутрашњости Србије. С обзиром на то да се граница с Турском више није налазила на Дунаву, постојање Потиско-поморишке границе је постало сувишно. Угарски сабор је 1741. године усвојио *Законски чланак 18*. којим је предвиђено развојачење Потиско-поморишке границе и припајање њене територије суседним жупанијама (Гавриловић, 1960:49—50). Незадовољство граничарског становништва, немири, побуне и исељавања у Русију, навели су царицу Марију Терезију да посебним привилегијама регулише положај бивших граничара и тако омогући поступно уклапање ових територија у жупанијски систем. Тако су формиран привилеговани крунски дистрикти: *Потиски крунски дистрикти* са седиштем у Бечеју и *Великокикиндски* са седиштем у Великој Кикинди (Крковић, 2004:56).

Опасност од Турака престала је у Потисју и Поморишју, али се појавила у јужнијим крајевима Угарске, када се након аустријско-турског рата, вођеног од 1737. до 1739. године Београдским миром закљученим 1739. граница према Турској усталила на Дунаву. То је условило потребу за стварањем нове војне границе — *Банатске*. Почетком XIX века кордон банатских регименти протезао се у дужини од 67 миља Дунавом од Панчева, од чега је 47 миља била дугачка Влашко-илирска, а 20 миља Немачко-банатска регимента. Банатска граница је, због свог великог територијалног опсега добила 1820. две бригаде, са седиштима у Панчеву и Карансебешу. Панчевачкој бригади је био подређен комунитет Панчево и Немачко-банатска регимента, а бригади у Карансебешу Бела Црква и Влашко, тј. Румунско-илирска регимента. Банатска граница простира-

ла се на огромној територији од Сакула до Оршаве, па и даље преко Мехадије до Карансебеша и Демиркапије (С а в к о в и ћ, 1964: 53—57).

Српско-банатска граница образована је 1851. године припајањем петроварадинске регименте бр. 11¹ банатским региментама. Регименте су образовале бригаде у Панчеву и Караншебешу, које су припадале дивизији у Земуну (С а в к о в и ћ, 1964:61).

ОРГАНИЗАЦИЈА ВОЈНЕ ГРАНИЦЕ

У току дугог постојања Војне границе њена организација је често мењана. Мењана је и величина њене територије, као и војно и административно уређење. Организација коју је Војна граница добила *Основним граничарским законом (Grenzgrundgesetz)* од 7. маја 1850. и уредбама донетим на основу њега задржана је до краја њеног постојања.

Према овом *Закону*, Војна граница је имала управу организовану одвојено од управе у Провинцијалу. Била је потчињена непосредно Министарству рата у Бечу. Будући да су Ердељске регименте разрешене 1851, од тада је на територији Војне границе било, сем Шајкашког батаљона, четрнаест регименти: Личка, Оточанска, Огулинска, Слуњска, Крижевачка, Ђурђевачка, Бродска, Градишканска, Прва банска, Друга банска, Петроварадинска, Немачко-банатска, Румунско-банатска и Српско-банатска. У Граници је постојало и дванаест војних комунитета: Сењ, Карлобаг, Петриња, Костајница, Бјеловар, Град Иванић, Брод, Петроварадин, Карловац, Земун, Панчево и Бела Црква. Службени језик у Граници био је немачки. Управа је организована у више грана: војна, политичка, полицијска, грађевинска, за шуме, за правосуђе, за цркве, за јавну наставу, здравствена и финансијска.

Најмање административно-територијалне јединице у Граници биле су месне општине (*Ortsgemeinden*). Једна или више општина чиниле су компанију, а дванаест компанија сачињавало је поједине регименте, изузев Шајкашког батаљона, у који је улазило свега шест компанија. Као средњи члан јављале су се бригаде, којима су биле потчињене регименте и војни комунитети. Седишта бригада била су у Земуну и Панчеву. Оне су биле подређене дивизијским командама. Бригаде и дивизије биле су органи искључиво војног карактера, док су остали органи поред војне били носиоци и цивилне власти (К р к љ у ш, 2004:53—54).

На челу месне општине налазио се начелник и општински одбор који је општина бирала, а команда регименте потврђивала. Општине компанијског среза чиниле су среску општину и биле су подложне команди компаније. Свака месна општина била је потчињена штацијској команди која је била посредник између месне општине и команде компаније. Команда компаније вршила је дисциплинску власт над општинама, док је командант компанија председавао седницама општинског одбора. Заједно са својим управним официрима командант компаније је

¹ Од 1790. године граничарске регименте су означене бројевима од 1 до 17.

отправљао економске, политичке и послове јавне управе, као и послове месних општина среза, уз сарадњу представника општина. У свим пословима прва инстанца била је команда регименте, Генерална команда с седиштем у Темишвару друга а Министарство рата трећа. Посредујуће власти између регименти, Шајкашког батаљона и Генералне команде биле су бригаде које су имале функцију да надзиру граничарске трупе и комунитете. Бригадама су биле надређене команде дивизија. Дивизијске команде су се налазиле у Карловцу, Загребу и Темишвару. Генерална команда је имала једно одељење задужено за граничарску управну службу. На њеном челу налазио се генерал са чином фелдмаршал-лајтнанта. Министарство рата, коме је потчињена Генерална команда представљало је врховну војну, управну и судску власт обавезну да спроводи владареве наредбе. Владар је имао врховну команду над војском и право да поставља све официре у Граници.

Средином XIX века у Граници се, захваљујући развоју занатства и трговине јављају прва градска насеља — војни комунитети, чије је становништво ослобођено вршења војне службе. Носиоци власти у комунитетима били су магистрати потчињени Генералној команди, а изузетно и бригадама. Послови магистрата обављани су кроз два одељења: једно се бавило пословима опште управе, а друго чисто правосудним питањима. На челу општина у војним комунитетима налазили су се штапски официри и капетани или аудитори у рангу штапских официра или капетана, с титулом градоначелника. Градоначелника су у хитним пословима замењивали правосудни референти постављани из класе аудитора.

Правосуђем у Граници, кривичним и грађанскоправним, бавили су се у првом степену судови везани за регименте и Тителски шајкашки батаљон, судови при магистратима комунитета и земаљски војни судови у Загребу и Темишвару. У другом степену судио је Војни апелациони суд, а трећу и уједно највишу судску инстанцу представљало је Министарство рата у Бечу, односно његово одговарајуће судско веће на чијем се челу налазио генерал. Његова пресуда у спору била је коначна. У грађанским парницама поступак је био и усмен и писмен. Странке нису морале имати адвоката (С а в к о в и ћ, 1964:82—86).

РАЗВОЈАЧЕЊЕ ВОЈНЕ ГРАНИЦЕ

Већ крајем XVIII века у аустријским војним круговима било је много присталица укидања Војне границе. Она је готово сасвим изгубила функцију одбране од Турске. Међутим, остала је друга, за Аустрију не мање важна улога — граничари су чинили претежни део аустријске војске у многим ратовима, далеко јефтинији од линијских трупа, тако да је њено одржавање још увек имало велики број присталица. Али половином XIX века спољнополитичке околности се драстично мењају што је учинило постојање Војне границе сувишним. Турци су потиснути с територија аустријских, угарских и хрватско-славонских земаља, 1867. године напустили су и територију Србије, а почетком 70-их година XIX

века није било изгледа да ће Аустрија бити уплетена у неки рат у коме би јој јефтина граничарска војна сила могла бити од користи. Сем тога развојачење Војне границе и припајање њене територије тражили су и Мађари и Хрвати. Законским чланцима 40, 41 и 42 од 1868. године уведена је у Угарској општа војна обавеза, те је и то учинило установу Војне границе непотребном.

Ердељска војна граница развојачена је 1850. године. Укидање Војне границе у осталим областима започето је 1871. године и текло је споро; регулисано је низом аката доношених у дужем периоду који су садржали прелазна решења за граничарско становништво. Коначно развојачење извршено је у Угарској 1873. године *Законским чланком 27.* угарског сабора у коме је објављена провинцијализација Војне границе и присаједињење њене територије жупанијама. Тако су територије које су чиниле Тителски батаљон присаједињене Бачко-бодрошкој жупанији, док су Румунско-банатска регимента и 12. компанија Српско-банатске регименте организовале северинску жупанију са седиштем у Карансебешу. Остали делови Банатске границе припојени су торонталској, тамишкој и крашовској жупанији којима су припадали пре него што су Турци освојили те крајеве. Актима цара Франца Јозефа од 1873. године разрешене су регименте од броја 1 до броја 11. Цар је *Манифестом* од 15. јуна 1881. прогласио присаједињење Границе Хрватској, а 1. августа 1881. њена управа је предата бану (Савковић, 1964:87—92).

ЛИТЕРАТУРА

Књиге

- Ивић, Алекса (1926). *Миџрације Срба у Славонију током 16, 17. и 18. столећа*, Суботица: Градска штампарија.
- Кркљаш, Љубомирка (2004). *Историја политичких и правних институција Војводине*, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду — Правни факултет — Центар за издавачку делатност.
- Савковић, Јован (1964). *Преглед постанка, развојка и развојачења Војне границе (од XVI века до 1873. године)*, Нови Сад: Матица српска — посебна издања.
- Vaniček, Franz (1875). *Specialgeschichte der Militärgrenze: aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft*, Bd. 1 und Bd. 2. Wien: Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei.

Чланак у часопису

- Гавриловић, Славко (1960). *Обнова славонских жупанија и њихово разграничавање с Војном границом (1745—1749)*, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, год. XI, број 25, стр. 49—92.

THE EMERGENCE, DEVELOPMENT AND DEMILITARIZATION OF THE
MILITARY BORDER OF THE AUSTRIAN MONARCHY

by

Maša Kulauzov

Summary

Military border of the Austrian Monarchy was formed gradually in border areas for the purpose of defending the border from Turkish invasions. In time, as the international political circumstances have changed, the Border itself also modified its primary function. From the beginning of the 18th century soldiers of the Military Border together with the regular troops of Austrian army participate in all wars in which Austria took part. Thanks to those soldiers the military force of the Austrian Empire was significantly strengthened. Except for military tasks, the Military Border served to a great extent as a defensive corridor that stopped spreading infectious diseases, invasions of robberies, smuggling goods from Turkey, as well as deserting and emigration to Turkish territory. Because of great importance that Military Border has had for the Austrian Monarchy, the author in this paper gives a summary review of its development in the military, territorial and administrative-political sense. Special attention was given to the administrative system that was introduced in Border in the second half of the 19th century.